

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΕΥΧΟΣ Β'.

ΑΡΙΘ. ΦΥΛΛΟΥ 10

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ 21 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ

1912

ΕΚΘΕΣΙΣ

τῆς διορισθείσης ἐπιτροπείας πρὸς ἀνάλυσιν τῶν ἔργων καὶ ἐκτίμησιν τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ διδασκτικῆς ἱκανότητος τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν διὰ τὰς κενὰς ἑδρας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου.

Πρὸς τὸ Στεφαστὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως.

Κύριε Ὑπουργέ,

Ἡ διὰ Β. Δ. τῇ 14ῃ Σεπτεμβρίου ἐκδοθέντος καὶ τῇ 16ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 261 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καταχωρισθέντος ὁριστικῶς καταρτισθεῖσα ἐπιτροπεία πρὸς ἀνάλυσιν τῶν ἔργων καὶ ἐκτίμησιν τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ διδασκτικῆς ἱκανότητος ἐνὸς ἐκάστου τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν διὰ τὰς κενὰς ἑδρας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου, συντελέσασα τὸ ἀνατεθὲν αὐτῇ ἔργον λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλῃ τῇ Ὑμετέρᾳ Ἐξουχίᾳ τὰς ἐν τῇς μελέτης τῶν πρὸς κρίσιν ὑπὸ τῶν ὑποψηφίων ὑποβληθέντων συγγραμμάτων γνώμας αὐτῆς.

Τῆς μὲν κενῆς ἑδρας τῆς **φιλοσοφείας** ὑποψήφιοι εἶνε οἱ κ.

- 1) Ἀγιοσφίτης Παναγιώτης.
- 2) Ἀνδρουτσος Χρήστος.
- 3) Βορέας Θεόφιλος.
- 4) Δασκαλάκης Μάρκος.
- 5) Κουτσουδέλης Ἀντώνιος, καὶ
- 6) Μιχαλόπουλος Θεμιστοκλής.

Τῆς δὲ **φιλοσοφείας καὶ παιδαγωγικῆς**

- 1) Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος.
- 2) Κουρτίδης Ἀριστοτέλης.
- 3) Λάμπας Δημήτριος.

4) Οἰκονόμος Παναγιώτης.

5) Ἀνδρουτσος Χρήστος.

6) Θεόφιλος Βορέας, καὶ

7) Θεμιστοκλής Μιχαλόπουλος.

Τῆς δὲ γενικῆς ἱστορίας

Καλαποθάκης Δ.

Παπανδρέου Γ.

Πατσόπουλος Δημήτριος, καὶ

Σωτηριάδης Γεώργιος.

Τῆς δὲ **ἑρμηνευτικῆς τέχνης καὶ ἀρχαιολογίας**

Ἀδαμαντίου Ἀδαμάντιος.

Βέης Ν. καὶ

Λαμπάνης Γεώργιος.

Ἀρχόμενοι τῆς κρίσεως ἀπὸ τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν τῆς φιλοσοφίας παρατηροῦμεν ὅτι οὐδενὸς τούτων τὰ συγγράμματα ἐφάνησαν τοῖς κριταῖς οὕτως ἐπαρκῆ πρὸς κατὰληψιν τῆς ἑδρας τῆς περιεκτικωτάτης τῶν ἐπιστημῶν φιλοσοφίας, ὥστε ν' ἀναγνωρισθῇ ἀνεκδοιάστως ὑπὸ τῶν κριτῶν ἡ ἀριότης αὐτοῦ. Διότι ἡ φιλοσοφία περιλαμβάνει πολλοὺς φιλοσοφικοὺς κλάδους, οἷον γνωσιολογίαν, λογικὴν, μεταφυσικὴν, φιλοσοφίαν περὶ τὴν φύσιν, ψυχολογίαν, ἠθικὴν, κοινωνιολογίαν, φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου, φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας, φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, τῶν δὲ ὑποψηφίων τὰ ὑποβληθέντα ἡμῖν ἔργα περὶ ἓνα ἢ δύο τῶν κλάδων τῆς φιλοσοφίας περιστρέφονται. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιτροπεία προσεπάθησε τὸν κάλλιον τῶν ἄλλων κατηρτισμένον πρὸς τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν τῆς μητρὸς τῶν ἐπιστημῶν φιλοσοφίας νὰ εὕρῃ καὶ ὑποδείξῃ.

Ἡ περὶ τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ φιλοσοφίας γνώμη τοῦ εισηγητοῦ Μαργαρίτου Εὐδαγγελίδου ἔχει ὡς ἐξῆς :

Ὁ ὑποψήφιος **Μάρκος Δασκαλάκης**, τελειόφοιτος

τῆς κατὰ Χάλκην Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Μονάχῳ Πανεπιστημίου, νῦν δὲ καθηγητῆς τοῦ ἐν Πρεσβυτερῷ γυμνασίου, ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν 4 συγγράμματα.

1) Τὴν ἐπὶ διδακτορικῇ ἐναίσιμον αὐτοῦ διατριβὴν «Die eklektischen Anschauungen des Klemens von Alexandria und seine Abhängigkeit von der griechischen Philosophie. Leipzig 1908, ἐκ σελίδων 108.

2) Περὶ τῶν θεμελιωδῶν ζητημάτων τῆς Ψυχολογίας. Ἐν Χανίοις 1909, ἐκ σελίδων 118.

3) Δέκα τυπογραφικὰ φύλλα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ νῦν ἐκδιδόμενου «Δοκίμιου Ψυχολογίας», καὶ

4) Ἡ μόρφωσις καὶ ὁ πολιτισμός. Ἐν Ἀθήναις 1909 ἐκ σελίδων 35.

Ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ ἔργῳ δὲν προέθετο ἑαυτῷ σκοπὸν νὰ παράσῃ «τελείαν» ἐκθεσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Κλήμεντος, ἀλλὰ μόνον ν' ἀποδείξῃ τὴν ἐξάρτησιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Τοῦτο δὲ ποιεῖ ἐξετάζων τὰς δόξας τοῦ Κλήμεντος περὶ τῆς σχέσεως πίστεως καὶ γνώσεως (σελ. 32—43), περὶ Θεοῦ καὶ Λόγου (σελ. 43—51), περὶ κόσμου καὶ ἀνθρώπου, ψυχῆς καὶ σώματος (σελ. 60—80 καὶ περὶ γνώσεως καὶ ἠθικῆς (σελ. 85—100).

Τὸ θέμα αὐτοῦ διεξήγαγε καθόλου μὲν ἐπιτυχῶς, ἐνῷ δ' ὅμως δὲν φαίνεται ἀκριβῆς τῶν πηγῶν ἐρευνήτης· π. χ. τὰ ἐν σελ. 53, 9 καὶ 54, 1 παρατιθέμενα χωρία τοῦ Πλωτίνου δὲν εἶνε ἐκ τῆς πηγῆς εἰλημμένα· διότι θὰ ἦσαν ἀκριβῶς ἀντιγεγραμμένα.

Τὸ ἐν σελ. 55 μ. παρατιθέμενον χωρίον τοῦ Πλωτίνου δὲν εὐρίσκεται ἐν IV, 7, 17, ὅπου ὁ συγγραφεὺς παραπέμπει, ἀλλ' ἐν VI, 7, 17.

Τὸ δ' ὀλίγον κατωτέρω διὰ τῶν λέξεων Nach meiner Auffassung handelt sich an der genannten Stelle εἰσαγόμενον κείμενον τοῦ Πλωτίνου «ἐξ ἀνάγκης σύνεστιν αὐτῷ (νοῦς τῷ ἐνὶ) ὡς τῇ ἐτερότητι μόνον κεινός» δὲν ὑπάρχει ἐν τοῖς χωρίοις, εἰς ἃ παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς.

Τούτοις δ' ἀμέσως προστίθῃ «und weiter» πῶς οὖν νοῦν γενεῖ (τὸ ἐν) : . . .

Ὁ ἀναγνώστης ὑπολαμβάνει ὅτι τὰ χωρία ταῦτα εὐρίσκονται ἐν συνεχείᾳ· ἀλλ' ἀναζητῶν δὲν εὐρίσκει συνέχειαν.

Αὐτοῖσι, ἢ παραπομπῇ I, 7, 1, 6, 8, 18 οὐδένα λόγον ἔχει διότι τὸ χωρίον, ὃ παρατίθῃ ὁ συγγραφεὺς, κεῖται ἐν I, 7, 1, 15, ὅπως δ' ἀσκόπως παρέθηκε τοὺς ἀριθμοὺς 6, 8, 18, ὃ δ' ἀριθμὸς 15, ὅπου κεῖται τὸ χωρίον, δὲν ἐσημειώθη ἐν τῇ παραπομπῇ.

Ἐν σελ. 56, 5 παραπέμπει εἰς Πλωτίνον VI, 5, 5· ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦ Πλωτίνου, ὃ παρατίθῃ ὁ συγγραφεὺς, δὲν κεῖται ἐνθα παραπεμπόμεθα.

Ταῦτα καὶ ἄλλα δεικνύουσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἤντλει πάντοτε ἐκ τῶν πηγῶν.

Πολλῶ τοῦτου ὑποδεέστερον ἔργον εἶνε ἡ ἑλληνιστὶ γεγραμμένη διατριβὴ «περὶ τῶν θεμελιωδῶν ζητημάτων τῆς ψυχολογίας». Ἡ διατριβὴ αὕτη δεικνύει τὸν συγγραφέα αὐτῆς σπεύδοντα νὰ ἐγγεῖ εἰς ἀτελεῖς γλωσσικοὺς τύπους ὑλικὸν μὴ πῶ ἐντελῶς κεχωνευμένον. Εἰ καὶ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν πολλὰ καὶ καλὰ βοηθήματα, δὲν ἐδυνήθη νὰ διατυπώσῃ σαφῶς οὔτε τοῦ Ἀριστοτέλους οὔτε τοῦ Καρτεσίου οὔτε τοῦ Λεϊβνιτίου τὰς ψυχολογικὰς δόξας.

Γράφων δ' ἑλληνιστὶ ποιεῖται χρῆσιν ξενικῶν ὄρων π. χ. a priori — a posteriori — influxus physikus — Occasionalismus — Occasionalisten — Prästabilirte Harmonie — Associationstheorie — Continuum, Cognition circa rem — cognitio rei — Ideal — Realismus κ. τ. ὅ.

Πταίει δὲ καὶ περὶ τοὺς Ἑλληνικοὺς ὄρους λέγων αὐτο-παρατήρησιν—αὐτοσυνείδησιν—αὐτοσυναίσθησιν—ἐπαγωγὴν καὶ ἀναγωγήν—ἀλληλεπίδρασιν—ἐξωτερικὸν—ἐρεθισμὸν—πνευματικὴ ψυχολογία—ψυχοφυσικὴ ψυχολογία (ἀντί: αἰσθησιολογικὴ ψυχολογία)—ἐκδοχὴ ἀντὶ θεωρία (σελ. 10 καὶ 13 ψυχολογικὴ ἐκδοχὴ)—προκαθορισμένη (ἀντὶ προδιατε-

ταχμένη) ἀρμονία—ψυχικὴ ἀνθρωπολογία—ἡ ἐννοια τοῦ ἐπαρκούς λόγου (ἀντὶ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου)—αἱ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι (ἀντὶ δόξαις)—συσχέτισιν ἀντὶ συνειρμὸν (Association)—ψυχολογίαν τῆς συσχέτισεως (Associations psychologie)—ἀντικείμενον καὶ ἀντικειμενικῶς (=ἀντιθέτον καὶ ἀντιθέτως).

Τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι, προσκινῶν καὶ θεᾶσθαι μεταχειρίζεται ἐπὶ παθητικῆς σημασίας· π. χ. «Ἡ ψυχολογία (ἐξετάζει) αὐτὸ τοῦτο, ἐφ' ὅσον ὑφ' ἡμῶν ἀντιλαμβάνεται» σελ. 12.

«Ἡ γνώσις ἢ προσκινωμένη διὰ τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας ἐστὶ περιωρισμένη» σελ. 34, 6. «οὐδὲ δύναται νὰ ἐκλειφθῇ ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἐκ τῶν δύο τούτων διαφόρων ἀπόψεων θεώμενον» σελ. 35 π.

Τὰ Kraft-Vermoeen ἐρμηνεύει «δύναμιν καὶ ἐνέργειαν».

Ἐν σελ. 10 σημ. λέγει «ὁ Leibnitz οὐδὲν ὀγκώδες ἐργασίαν» Ἀφῆκε δὲ ὅτι αὐτὸ εἰς τὴν τύχην του! καὶ «ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἔργων δύο τυγχάνουσιν ὁπωσδήποτε ὀγκώδη», Τὸ οὐδὲν ἐγένετο δύο.

Ἐν σελ. 17. «Ὁ Herbart... κηρύσσει... τὴν δυναμικὴν ψυχολογίαν ὡς κατ' οὐδὲν συμβάλλονσαν (γρ. συμβαλλομένην) εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν συνειδητῶν ψυχικῶν φαινομένων».

Διὰ τοιαύτης περιβολῆς ἐνδύσας ὁ συγγραφεὺς «τὰ θεμελιώδη τῆς Ψυχολογίας ζητήματα», κατέστησεν αὐτὰ καὶ τοῖς ἐπαίους δυσνόητα.

Τὰ αὐτὰ ἐλαττώματα εὐρίσκουμεν καὶ ἐν τοῖς ἀποσταλείσιν ἡμῖν διὰ τῆς σεβαστῆς Πρυτανείας δέκα τυπογραφικοῖς φύλλοις τοῦ νῦν ἐκδιδόμενου ὑπὸ τοῦ κ. Μάρκου Δασκαλάκη «Δοκίμιου Ψυχολογίας».

Ὁ συγγραφεὺς ἔχων συνείδησιν ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου τούτου δὲν εἶνε πολὺ εὐκόλος, ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ἀναγνώσκοντος αὐτὸ προσοχὴν καὶ ἐπιμονήν. Δικαιολογεῖ δὲ τὴν δυσχερίαν περὶ τὴν κατανόησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων, λέγων ὅτι, ἐπειδὴ ἐπεβάλλετο αὐτῷ συντομία, πλείστα σημεῖα ὑποδεικνύει μόνον καὶ δὲν πραγματεύεται διεξοδικῶς. Τὸ καλὸν δὲν κεῖται ἐν οἷς λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἀλλ' ἐν τῇ φιλοτιμίᾳ σπουδῇ νὰ μεταδώσῃ ἀχώρευτα ἐπὶ φιλοσοφικὰ διανοήματα ἐν ἀγνοίᾳ τῆς φιλοσοφικῆς γλώσσης.

Ἐν τῷ προλόγῳ (σελ. 8') ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ ὅτι ἴδια πορίσματα εἰς ἴδιον αὐτοτελῶν ἐρευνῶν ἐξαχθέντα δὲν περιλαμβάνει τὸ Δοκίμιον αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ πορίσματα πολυχρονίου ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης σοφῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τοῦ W. Wundt καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ἐν τῇ 4ῃ αὐτοῦ συγγραφῇ τῇ ἐπιγεγραμμένῃ «Ἡ μόρφωσις καὶ ὁ πολιτισμός» πειράται ὁ φιλομαθὴς καὶ φιλόπονος συγγραφεὺς νὰ μεταλαμπαδεύσῃ ἀδρά τινα διανοήματα, ὅπερ ἀνέγνω ἐν συγγράμμασι σοφῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Lotze, ἀλλ' ἀποτυγχάνει ἐν τῇ διατυπώσει.

Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ παραβάλλει τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς μάζαν (γρ. μάζαν), ἧς τὰ μέρη, βραδέως ἐπὶ τὰ πρόσω βαίνοντα καὶ κωλύματα προσκρούοντα, καταδικάζονται πολλὰκις εἰς ἀκινήσιν καὶ ἐντελῇ ἀδράνεια. «Διὰ τοῦτο δ' ἐκάστοτε ὑφίσταται λεπτεπίλεπτον μόνον νῆμα πολιτισμοῦ ἐξυφαινόμενον ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἀχλύτιος καὶ μετ' ἀκατανικήτου δυναμείως διὰ τῶν ἀδρανῶν στοιχείων ἐπὶ τὰ πρόσω βαῖνον τὴν μεταβολὴν καὶ μεταμόρφωσιν αὐτοῦ διενεργεῖ καὶ ἐπιφέρει. Καὶ ἐνίοτε μὲν ἡ εὐδότης αὐτοῦ (τοῦ νήματος) ἐπανεξάγεται κτλ. κτλ.». Οὕτως ἀσαφῶς καὶ ἀκαλλῶς ἀποδίδωσιν ὁ συγγραφεὺς κάλλιστον διανόημα τοῦ Lotze.

Καὶ ὀλίγον κατωτέρω (σελ. 6) ἡ παρομοίωσις τοῦ πολιτισμοῦ πρὸς οὐρανομήκη κύματα, ταχέως καὶ θαλάσσης θραυόμενα καὶ συντριβόμενα σκότος μᾶλλον ἢ φῶς ἐπιφέρει εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἐν σελ. 7 λέγει ὅτι «τὸ σύγγραμμα καὶ κυρίως μόνον τοῦτο κέκτηται ἀναμφήριστον καὶ μεγίστην μορφωτικὴν δύναμιν, αὐτὸ δὲ ἐν χρόνῳ παρελθούσι μεγίστην ἐπίδρασιν ἀσκήσαν, αὐτὸ τοῦτο παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἀποβαίνει ἄχρηστον νόμισμα. τῇ ἀξίᾳ τοῦ ὁποίου μὲν ἐτι χρώμεθα, τὸ δ' ἐκτύπωμα αὐτοῦ καθ' ὅλην κληρίαν δὲν ἀναγνωρίζομεν».

Ταῦτα θὰ ἤδυνάτο νὰ ἰσχυρισθῇ μόνως ὁ ἐν παντελεῖ

ἀγνοία τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ διατελῶν.

Ἐν σελ. 8 παρίστησι τὸν Schopenhauer μεταβαλόντα οὕτω τὸν προορισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ὥστε καὶ ἡ μόρφωσις οὐδένα πρακτικὸν σκοπὸν ἐπεδίωκε. Τοῦ δὲ Βάκωνος ἡ γνώμη περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς γνώσεως μετέβαλε, λέγει, οὕτω τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως, ὥστε σύμπεσαν τὴν ἀνθρωπότητα διεκυβέρνην ἡ ἰδέα τῆς χρησιμότητος καὶ ὠφελείας.

Ἄλλ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐπιφέρει ὁ συγγραφεὺς τὰναντία τούτοις. «Ἄλλ' αἱ θεωρίαι αὗται, λέγει, δὲν κατάρθωσαν καθ' ὅλην κλίμακα νὰ παραγκωνίσωσι τὰ ἰδεολογικὰ συστήματα, τὰ ὡς σκοπὸν τοῦναντίον τοῦ πολιτισμοῦ ὀρίζοντα τὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἐξύψωσιν τῶν τοῦ ἀτόμου δυνάμεων».

Ἴνα δὲ μὴ ἐπιμηκύνωμεν τὸν περὶ τῆς διατριβῆς ταύτης λόγον, δηλοῦμεν καθόλου ὅτι πολλὰ τὰ ἐν αὐτῇ ἀσαφῆ καὶ ἀδιανόητα καὶ κακοζήλως ἐκπεφρασμένα.

Ἐκ τῶν πρὸς κρίσιν ὑποβληθέντων ἔργων δεικνύεται ὁ κ. Μάρκος Δασκαλάκης ἀνὴρ φιλόπονος, μελετηρὸς καὶ πολλῶν γνώσεων ἐγκύμων, ἀλλ' εἰς προώρους τόκους σπεύδων. Βλάπτει δὲ τὰ γεννήματα αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδόκιμος περιβολή, δι' ἧς αὐτὰ περιβάλλει. Μὴ φοιτήσας εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου ἔμεινεν ἀγευστος τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης καὶ διὰ τοῦτο ἐν μὲν τῇ Γερμανικῇ ἐκφράζει σαφῶς τὰ διανοήματα αὐτοῦ, διότι ἐδιδάχθη ἐκ τε τῶν συγγραμμάτων τῶν Γερμανῶν φιλοσόφων καὶ διὰ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας τὴν ἐπιστημονικὴν τῶν Γερμανῶν γλώσσαν, ἐν δὲ τῇ Ἑλληνικῇ πταίει καὶ περὶ τοὺς μάλιστα τετριμμένους νῦν φιλοσοφικοὺς ὅρους καὶ συντάξεις καὶ γραμματικοὺς τύπους.

Οὕτω δ' ἔχων, ἂν ἐδίδασκεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, θὰ ἐφαίνετο καὶ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ὑποδεέστερος.

Ἀντώνιος Κουτσουδέλης

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Λειψία Πανεπιστημίου, ὑφηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ καὶ καθηγητὴς νῦν ἐν τῷ Γυμνασίῳ Πειραιῶς, ὑπέβαλε πρὸς κρίσιν τρία ἔργα:

α') Φιλοσοφίαν τῶν ἀρχαίων.

β') Ἱστορίαν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν τῇ Δύσει μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καὶ

γ') Τὴν νεωτέραν ψυχολογίαν στηριχθεῖσαν εἰς δεδοκιμασμένα παρίσματα καὶ ἔργα ἐπιφανῶν φυσιολόγων καὶ ψυχολόγων Ebbinghaus, Wundt, Ribot, Fechner, Lotze κ. ἄ. Τόμος Α'. Ἐν Ἀθήναις 1910.

Ὁ Ἀντώνιος Κουτσουδέλης διδάσκων ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ὡς ὑφηγητῆς, ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, πάνυ φιλοτίμως ἐφιλοπόνησε χάριν τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ δοκίμια τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας, ἐρανισάμενος τὰ προσήκοντα ἐκ τῶν δοκίμων ἱστορικῶν φιλοσόφων τῆς Γερμανίας.

Καὶ εἰς τὴν παρ' ἡμῖν διάδοσιν ψυχολογικῶν γνώσεων κατὰ τὰ παρίσματα τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν μεγάλων Γερμανῶν καὶ Γάλλων ψυχολόγων θέλων νὰ συντελέσῃ, ἤρξατο συντάσσειν ψυχολογίαν, ἧς ἐξέδωκε τὸν πρῶτον τόμον ἐκ σελ. 119. Ἀλλὰ τὰ ἔργα ταῦτα κρίνει ἡ ἐπιτροπὴ ἀνεπαρκῆ ὡς μὴ πληροῦντα τὸν νόμον, ὅστις ἀπαιτεῖ μίαν τοῦλάχιστον πρωτότυπον διατριβήν.

Παναγ. Α. Ἀγιοσοφίτης

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου καὶ γυμνασιάρχης, ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν δύο ἔργα.

1) Ἀριστοτέλους θεωρία περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν διανοητικῶν διαφορῶν τῶν ἀνθρώπων, ἣν ὑπέβαλε τῇ ἐν Ἰένῃ

φιλοσοφικῇ Σχολῇ ὡς διατριβὴν ἐπὶ διδασκαλία καὶ ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας. Ἐν Ἀθήναις 1886· ἐκ σελίδων 96.

2) Τὸ ἐγὼ ἐκτὸς πάσης ἀμέσου ἀποκαλύψεως φιλοσοφῶν περὶ τοῦ οὐκ ἐγώ, σχετικοῦ τε καὶ ἀπολύτου. Α' μέρος περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ γνώσεως τοῦ σχετικοῦ οὐκ ἐγώ. Ἐν Ἀθήναις 1901· ἐκ σελίδων 395.

Ὁ Π. Α. Ἀγιοσοφίτης μόνος ἐκ πάντων τῶν ὑποψηφίων ὑπέβαλε περιεκτικὸν φιλοσοφικὸν ἔργον, δυνάμενον νὰ δεῖξῃ τὴν περὶ τὰ θεμελιώδη ζητήματα τῆς φιλοσοφίας δύναμιν καὶ ἱκανότητα τοῦ ὑποψηφίου πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς περιληπτικωτάτης τῶν ἐπιστημῶν φιλοσοφίας.

Ἡ ἐναίσιμος τοῦ Ἀγιοσοφίτου διατριβὴ «Ἀριστοτέλους θεωρία κλπ.» δεικνύει τὸν συγγραφέα αὐτῆς γνώστην τῶν Ἀριστοτελικῶν θεωρημάτων περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν διαφορῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀδικεῖ δ' ὅμως αὐτὴν ἡ γλωσσικὴ αὐτῆς περιβολή. Ἀναγκασθεὶς ὁ συγγραφεὺς νὰ γράψῃ ἐπὶ τὸ ἀρχαϊκώτερον μετεχειρίσθη γλῶσσαν, ἥτις οὔτε καθαρῶς ἀρχαία εἶνε οὔτε ἡ νῦν γραφομένη.

Τὸ δεύτερον αὐτοῦ ἔργον δεικνύει τὸν συγγραφέα αὐτοῦ θαυμαστῶς μελετηρὸν. Ὁ μακρὸς κατάλογος τῶν συγγραφέων καὶ συγγραμμάτων, ἅπερ εἶχεν ὁ συγγραφεὺς πρὸ ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ συγγράμματος τούτου, κινεῖ τοῦ ἀναγνώστου τὸν θαυμασμὸν ἐπὶ τῇ φιλοπονίᾳ τοῦ συγγραφέως.

Ὁ Π. Ἀγιοσοφίτης ἐπιχειρεῖ νὰ λύσῃ τὸ μέχρις ἀπογνώσεως, ὡς λέγει, δυσχερὲς καὶ δυσεπίλυτον πρόβλημα, πῶς τὸ ἐγὼ, πεπερασμένον ὄν, δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ οὐκ ἐγώ, σχετικὸν καὶ ἀπὸλυτον.

Εἰ καὶ γινώσκει ὅτι γίγαντες πρώτου βαθμοῦ ἐπάλασαν, ἵνα διαρρήξωσι τὸν πυκνότερον καὶ ἀδιάρρηκτον πέπλον, τὸν καλύπτοντα τὴν τε οὐσίαν καὶ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ αἰτίαν, ἀλλὰ πάντες μέχρις ἐνδὸς ἔπεσον, ὅμως ἐπιχειρεῖ τῇ λύσει τοῦ προβλήματος συνωδᾶ τῇ λογικῇ φύσει τοῦ ἐγώ. Δι' ὃ ἀναλαμβάνει ν' ἀποδείξῃ ἐπιστημονικῶς:

α') Ἐὰν ὑπάρχῃ τι ἐκτὸς τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου κείμενον καὶ πῶς τοῦτο γινώσκεται.

β') Ἐὰν ὑπάρχῃ, τίς ἡ αἰτία αὐτοῦ, καὶ

γ') Τίς ἡ ἀπόλυτος αὐτοῦ αἰτία.

Διὰ τῆς θέσεως τῶν προβλημάτων τούτων ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι ἔθηκεν ἰδίαν ἀρχήν, ἣν διατυπῶν δι' ἰδίου φιλοσοφικοῦ συμβόλου, ἐκ τεσσάρων θέσεων συγκειμένου.

Δεῖξάω, λέγει, κατὰ φιλοσοφικὴν ἀρχὴν καὶ ἐπιστημονικὴν πίστιν.

1) ὅτι ὑπάρχει ἀπόλυτον ὄν, ὅπερ τίθημι ὡς ἀπόλυτον ἐγὼ καὶ ἀπόλυτον πνεῦμα, ὅπερ νοῶ α') ὡς ἀπόλυτον ἐνέργειαν, β') ὡς ἀπόλυτον αἰτίαν, γ') ὡς ἄχωρον, ἄχρονον καὶ ἀναιτίον.

2) ὅτι ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ ἐπήγαγεν ὁ χῶρος, ὁ χρόνος καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς εἶναι.

3) τὸν μὲν χῶρον καὶ χρόνον τίθημι α') ὡς ὅρους πραγματικῶς μὲν οἰσθητοῦ ὑπάρξεως τοῦ σχετικοῦ οὐκ ἐγώ, λογικῶς δὲ οἰσθητοῦ νοήσεως τοῦ σχετικοῦ ἐγώ, β') ὡς αὐτοπράγματα.

4) τὸ ἐν χῶρῳ καὶ χρόνῳ εἶναι νοῶ μὲν α') ὡς ἐνέργειαν, τίθημι δὲ

β') ὡς καθαρὸν, ἐν ᾧ κείται καθαρῶς ὄλη καὶ πνεῦμα, ἐξ ὧν καὶ δι' ὧν διὰ συνδυασμοῦ καὶ ἀναπτύξεως πέφυκεν.

Ἡ φύσις (=οὐσία ὑλικοπνευματικῇ), ἐξ ἧς καὶ δι' ἧς διὰ δυνάμεων καὶ νόμων, ἀναπτυσσόμενων τούτων μὲν ἐξ ἐκείνων, ἐνεῖνων δὲ ἐκ τῆς φύσεως, παρασκευάζει πᾶν φαινόμενον ὑλικὸν καὶ πνευματικόν, σωματικόν καὶ ψυχικόν, τὸν ἐνὸρργανον καὶ ἀνὸρργανον κόσμον (σελ. 28—29).

Τὰς 4 ταύτας βάσεις θεωρεῖ ὁ συγγραφεὺς ὡς ἀπαρατιζούσας τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύμβολον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς θεωρίας, ἣ ἀκολουθεῖ φιλοσοφῶν. Ὀνομάζει δὲ τὴν θεωρίαν ταύτην (ἐν σελίδι 344,2) ἰδανικοπραγματισμὸν.

Ὁ συγγραφεὺς, φρονῶν ὅτι ἐκ τῆς ἀναλύσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς 4ης θέσεως δυνάμεθα νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν τοῦ ἐγώ καὶ τοῦ οὐκ ἐγώ, προβαίνει εἰς τὴν ἀνάλυσιν αὐτῆς.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως εὐρίσκει ὅτι ἐν τῇ καθαρᾷ οὐσίᾳ κείν-

ται δύο ἐτεροούσιαι οὐσίαι, ἄγνωστοι μὲν μὴ ἀρνήσιμοι δέ. Ἡ μὲν παρίσταται τῷ φιλοσοφοῦντι ἐγὼ ὡς ζῶσα καὶ ζωοποιούσα, αἰσθητικὴ καὶ αἰσθητοποιούσα, ἡ δὲ ὡς νεκρὰ καὶ ἀναισθητος. Ἡ μὲν παρίσταται ὡς ἐνεργοῦσα, ροοῦσα καὶ εἰδοποιούσα, ἡ δὲ ὡς πάσχουσα, ροοιμένη καὶ εἰδοποιουμένη. Ἐπειδὴ δὲ τῶν διαφόρων ιδιότητος καὶ ἐνεργείας ἔχουσιν δύο τούτων οὐσιῶν μόνον τὰς ἐνεργείας γνωρίζομεν, τὴν δὲ οὐσίαν ἀγνωστοῦμεν, θὰ ἐδυνάμεθα, λέγει, νὰ σημειώσωμεν τὴν μὲν πρῶτην ὡς χ, τὴν δὲ δευτέραν ὡς ψ καὶ νὰ νηλέσωμεν τὴν μὲν χ πνεῦμα, τὴν δὲ ψ ὕλην. Ὡστε τὸ ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ καθαρὸν εἶναι (ἡ οὐσία) συνίσταται ἐκ τῶν δύο τούτων ἀγνώστων οὐσιῶν, τῆς χ καὶ τῆς ψ, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης.

Ἐκατέρω δὲ τῶν οὐσιῶν τούτων δύναται, κατὰ τὸν συγγραφέα, ν' ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ μεταβῇ ἐκ τῆς καθαρᾶς αὐτῆς καταστάσεως εἰς ἐμπειρικὴν καὶ ἔμμορφον, ἀλλὰ πάντοτε μόνον ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν ὁμοουσίων ὕλικοπνευματικῶν ἀτόμων, ἥτοι μορίων δισυνθέτων ἐκ τῶν δύο οὐσιῶν χ καὶ ψ, πνεύματος καὶ ὕλης.

«Αἱ δύο αὗται οὐσίαι ἀδυνατοῦσι, λέγει, ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῶν καταστάσει καὶ δι' ὑπάρξει νὰ ἐμφανισθῶσι καὶ δι' ἡ νὰ γνωσθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐγὼ ὑπὸ τὴν κυρίαν αὐτῶν οὐσίαν καὶ φύσιν διὰ τροποποιούμεναι καὶ οὕτως εἰπεῖν μετασυστοιόμεναι ἐν τῷ θαυματουργῷ τῆς φύσεως λέδητι, ἐν τῷ ἀπείρῳ τούτῳ ὁργανισμῷ, γνωρίζουσι τὴν ἐαυτῶν ὑπαρξιν τῷ ἐγὼ διὰ κινήσεως, ἥτις εἶνε αἰσθητὴ ἐμφάνισις τοῦ ἐνεργεῖν».

Οὕτω δὲ μεταβάλλει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου ζήτημα καὶ τῆς καταγωγῆς τῶν εἰδῶν. Κατασκευάζει δὲ τὴν μετάβασιν τοῦ εἶναι ἐκ τῆς καθαρᾶς αὐτοῦ καταστάσεως εἰς ἐμπειρικὴν «κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ πίστιν».

Ἄλλ' ἡ κατασκευὴ αὕτη εἶνε αὐθαίρετος, ὅτε ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ συγγραφέως πίστεως στηριζομένη, καὶ ἡμῖν τοῦλάχιστον ἀκατάληπτος.

Τὰς ἀνωτέρω θεωρίας διεξάγει διεξοδικώτερον ὁ συγγραφεὺς οὕτω σκοτεινῶς, ὥστε δυσχερὲστάτη εἶνε ἡ ἀνάγνωσις καὶ κατανόησις αὐτῶν. Δύει δὲ τὰ δυσχερὲστατα προβλήματα ἐπικαλούμενος ἐκάστοτε τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ πίστιν.

Πλὴν τούτου τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶνε ἀτελές. Πολλῶν σπουδαϊσμάτων ζητημάτων τὴν λύσιν ἀναβάλλει νὰ πραγματευθῇ ἐν τῷ II προβλήματι, ὅπερ θ' ἀποτελέσει τὸ περιεχόμενον τοῦ μῆκω ἐκδοθέντος Β' τόμου.

Τὸ δὲ προκείμενον ἡμῖν ἔργον κατέστησεν ὁ συγγραφεὺς εἰς ἄκρον δύσληπτον περιβαλὼν τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ δι' ὅρων ὅλως ἀήθων ἡμῖν τοῖς Ἑλλήσι καὶ δυσνόητων ἢ μᾶλλον ἀκατάληπτων, οἱοί π. χ. εἶνε οἱ ἑξῆς: Ἐγὼ καὶ Οὐκ ἐγὼ, φνισμὸς, ὑποκειμενικοαντικειμενικότης, ἀπολυτότης, ἰδανικοπραγματισμὸς, θεολογικομυστικὸς ἰδανισμὸς, ὑποκειμενικοκατηγορούμενον, ὕλικοπνευματικὰ ἄτομα ἢ μόρια, ἐγώτης, ἰδανικοπραγματικὰ ουστήματα, ἀντικειμενικοὑποκειμενικὴ ἀλληλεπίδρασις, ὕλικοπνευματικὴ ἀπειρος οὐσία, ἐξαντικειμενικοῦμεναι ἀντιλήψεις, ὑποκειμενισμὸς κτλ. κτλ.

Τοιαῦτα καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια διὰ παντὸς τοῦ ἔργου ἐπαναλαμβάνοντα καθιστᾶσι τὰ διανοήματα τοῦ συγγραφέως δυσκατάληπτα καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς εἰδικούς ἀνδρας.

Διὰ τε τὴν ἀτέλειαν τοῦ συγγράμματος καὶ διὰ τὰς εἰρημνάς ἐλλείψεις, δι' ἃς κατ' οὐδὲν συμβάλλεται εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς φιλοσοφίας, δὲν δύναται ἡ ἐπιτροπὴ νὰ προτείνῃ τὸν συγγραφέα αὐτοῦ ὡς καθηγητὴν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ.

Φ. Ι. Μιχαλόπουλος.

Ἀριστοῦχος διδάκτωρ τοῦ φυσικομαθηματικοῦ τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου τῷ 1878 μετὰ εὐδόκῳ διδασκαλίαν τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐν τῷ Ἀθηνεῖσι Διδασκαλεῖῳ μετέβη τῷ 1884 εἰς

Γερμανίαν ὡς ὑπότροφος τῆς Κυβερνήσεως, ὅπου ἐσπούδασε ἐπὶ τριετίαν φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις Λειψίας, Βερολίνου, Αἰδελβέργης καὶ Ἰένης μετ' ἐξαιρέτου ἐπιδόσεως μεμαρτυρημένης ὑπὸ τῶν διαπρεπῶν καθηγητῶν Rein, Wundt καὶ Heinze.

Ἐπανελθὼν ἐκ Γερμανίας διορίσθη τῷ 1891 καθηγητῆς τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ τῆς φυσικῆς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Ἑκκλησιαστικῇ Σχολῇ, κατὰ τὸν Σίβριον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους διευθυντῆς τοῦ ἐν Λαρίσῃ Διδασκαλείου. Τῷ 1895 προήχθη εἰς διευθυντὴν τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου, μὴ ἀποδεξάμενος δὲ τὴν θέσιν αὐτὴν ἀπελύθη.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1896 διορίσθη νομαρχιακὸς ἐπιθεωρητῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, ἣν θέσιν διετήρησε μέχρι τοῦ 1900. Τῷ 1899 ἐγένετο καθηγητῆς τῆς Α. Β. Υ. τοῦ ἐπιδόξου Διαδόχου τῆς Ἑλλάδος Γεωργίου, τῷ δὲ 1900 καὶ τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Βασιλόπουδος Ἀλεξάνδρου.

Ἀπὸ τοῦ 1900 μέχρι σήμερον διδάσκει ἐν τῷ Ἀρσακείῳ Διδασκαλεῖῳ.

Υπέβαλε δὲ πρὸς κρίσιν ἔργα διὰ μίαν τῶν δύο κενῶν φιλοσοφικῶν ἐδρῶν, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἄμα καὶ παιδαγωγικῆς.

α') Πρὸς τί αἱ ψυχώσεις, ἥτοι τὰ ὕλιστικά φιλοσοφήματα καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι (1889). Ἐκ σελ. 50.

β') Περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐν Ἀθῆναις Διδασκαλείου, ὑπόμνημα ἐπιδοθέν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς Παιδείας κ. Γ. Θεοτόκην (1889). Ἐκ σελ. 20.

γ') Ὁ λογικὸς κανὼν ex mere negativis nihil sequitur καὶ ἡ περὶ τούτου γνώμη τοῦ Lotze (1890). Ἐκ σελ. 16.

δ') Τὰ περὶ Διδασκαλείου ἀρρένων νομοσχέδια, ἐξεταζόμενα ἐνώπιον τῆς ἐν Βουλευτῶν 40μελοῦς ἐπιτροπείας τῆς Βουλῆς ὑπὸ Θ. Ι. Μ., ἀντιπροσώπου τοῦ Ἑλληνικοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου καὶ εἰσηγητοῦ τῆς περὶ τῶν νομοσχεδίων τούτων εἰδικῆς τοῦ αὐτοῦ Συλλόγου Ἐπιτροπείας (1890). Ἐκ σελ. 47.

ε') Ὑγιεινὰ καὶ παιδαγωγικὰ ἐλαττώματα τῶν παρ' ἡμῖν ἀρίστων θεωρουμένων θρανίων καὶ νέος τύπος ὑγιεινοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ θρανίου (1903).

Ἀμφότεραι αἱ ἐργασίαι αὗται ἀνακοινώθηκαν καὶ ἀνεπτύχθησαν προφορικῶς ἐν τῷ κατὰ Μάϊον τοῦ 1893 συνεληθόντι ἐν Ἀθῆναις Πανελληνίῳ ἰατρικῷ συνεδρίῳ.

ς') Περὶ τῆς εὐρυτέρας διαδόσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδεως καὶ περὶ παιδεύσεως τῶν ὑπερβεβηκότων τὴν σχολικὴν ἡλικίαν ἀγραμμάτων, εἰσηγητικὴ ἔκθεσις ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Α' τμήματι τοῦ πρώτου ἐν Ἀθῆναις Πανελληνίου ἐκπαιδευτικοῦ συνεδρίου (1904—1905). Ἐκ σελ. 52.

ζ') Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι διαδόσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὑπόμνημα τοῦ ἐν Ἀθῆναις Συλλόγου τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν ὑπὸ Θ. Ι. Μ., εἰσηγητοῦ τῆς πρὸς σύνταξιν τούτου ἐκλογείσεως ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἐπιτροπείας (1905). Ἐκ σελ. 14.

α') Πρὸς τί αἱ ψυχώσεις.

Ἡ πραγματεία αὕτη, δημοσιευθεῖσα κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ Νέῃ Ἐφημερίδι καὶ ἀναδημοσιευθεῖσα ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, εἶνε ἔλεγχος τῶν «Ψυχώσεων» τοῦ ἱατροῦ Σ. Ἀποστολίδου, αἵτινες κατὰ τὸν Θ. Ι. Μιχαλόπουλον ἦσαν προωρισμέναι νὰ διαδώσῃ δεινὰς τινὰς πλάνας, εἰς ἃς σήμερον μόνον ὁ γνηχορραγῶν ὕλισμὸς τῆς Ἐσπερίας ἐξακολουθεῖ προσφέρων τὸ τελευταῖον θυρίμα, καὶ αἵτινες, ἂν μὴ ἐγκαιρῶς καταπολεμηθῶσι, φόβος εἶνε μὴ καταστῶσι τυχόν καὶ αὗται δημώδεις. Ἐτι δὲ τὸ βιβλίον τοῦ Σ. Ἀποστολίδου «ἀπειλεῖ καὶ τὸν ἤδη δυστυχῶς λίαν ἐπιπολάζοντα παρ' ἡμῖν τρόπον τοῦ θεωρεῖν τὰ ἐπιστημονικὰ προβλήματα, καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ σοβαρώτατα, καὶ ἀποφαίνεσθαι μετ' ἐλαφράς τῆς συνειδήσεως περὶ πάντων πρὶν ἢ ἤδη ἐννοήσωμεν ἀκριβῶς καὶ περὶ τίνος πρόκειται» (σελ. 7—8).

Διαιρεῖ δὲ ὁ Μιχαλόπουλος τὸν ἔλεγχον αὐτοῦ εἰς δύο μέρη. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ (I—V) δεικνύει τὸ πλεονέκτημα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅτι ἀσχολούμεναι περὶ τὰ αἰσθητὰ κερδαίνουσιν εὐκολώτερον ὑπὲρ ἐαυτῶν τὴν τοῦ κοινοῦ ἐμπιστοσύνην. Οἱ δ' εὐφραντατότεροι αὐτῶν ὑπαδοὶ ἐν τῇ μέθῃ τῆς ἐπιτυχίας

ἐξάγουσι πολλάκις τὰς παραδοξατάτας ἀκολουθίας· λησμονοῦσι δὲ ὅτι αἱ βάσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ δὴ καὶ τῶν φιλοσοφημάτων τούτων εἶνε ἀνεπαρκεῖς καὶ λίαν ἀσθενεῖς, ὅπως δεῖξωσι τὸν μεταξὺ φυσικῶν καὶ σωματικῶν φαινομένων σύνδεσμον. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, καὶ ἂν τὰ γεγονότα, ἅπερ παρατηροῦσιν ἢ ἀνακαλύπτουσιν ἢ τυχὸν προλέγουσιν, ὧς καθ' ἑαυτὰ ἀναμφίλεκτα, ὅμως περὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν καὶ τῶν ἀληθῶν αἰτίων, ἐξ ὧν συμβαίνουσι ταῦτα, ἢ τηροῦσι σιγὴν νεκρικὴν ἢ προσφέρουσιν ἡμῖν ἐπὶ τέλους καθαρὰς ὑποθέσεις καὶ δόγματα καὶ θεοὺς ἀπὸ μηχανῆς, προσωρισμένους νὰ ἐξημερεύσωσι τὰ ἀγνώστα διὰ τῶν ἀγνώστων. Διὸ φέγει τὴν τὸλμην ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες πρὶν ἢ ἐμβαθύνουσιν εἰς αὐτὰ τὰ προβλήματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀναλαμβάνουσι νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς ἐν ὀνόματι τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας καὶ τῆς βιολογίας οὐ μόνον τὰ κατὰ τὰς ἐπιστήμας ταύτας, ἀλλὰ καὶ καὶ περὶ παντὸς ἄλλου δυνατοῦ ζητήματος εἴτε ἐκ τοῦ διανοητικοῦ εἴτε ἐκ τοῦ ἡθικοῦ κόσμου.

Εἰς τὸ λάθος τοῦτο ὑπέπεσε, λέγει, καὶ ὁ Σ. Ἀποστολίδης, ὅστις ἀνέλαβε μετὰ τινος ἀφελείας διὰ μέσου ἀνδρῶν ἀντιφάσεων καὶ παραλογισμῶν νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὰ ἄδυστα τῆς ὑλιστικῆς σοφίας καὶ νὰ διδάξῃ ἡμᾶς περὶ «ἐγκεφαλικῶν πράξεων» (!) καὶ ὅτι αἰσθησις καὶ διάνοια καὶ βούλησις παράγονται ἐξ ἀπλῶν κινήσεων καὶ συνδυασμῶν τῶν μορίων τῆς ὕλης, νὰ διδάξῃ τοὺς τυχὸν περὶ τὰς ἱστορικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένους ὅτι τοῦ λοιποῦ «δέον ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ νὰ ἐρευνῶμεν τὸν λόγον τῆς ἀναπτύξεως τῶν φαινομένων διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς τάξεως». (σελ. 102 τῶν Ψυχώσεων).

Αἱ ῥήσεις αὗται δὲν ἐκφέρονται, λέγει ὁ Μιχαλόπουλος, ὡς ἀτομικαὶ γνῶμαι ἰδιωτῶν, ἀλλὰ κηρύσσονται εἰς τὸ Πανελλήνιον ὡς ἀληθεῖαι «ἃς ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη περὶ φύσεως ἐπεβεβαίωσε κατὰ γράμμα»!

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Ἀποστολίδου «ὅτι πάντα τὰ φαινόμενα φυσικὰ ἢ βιολογικά, ψυχικὰ ἢ κοινωνιολογικὰ ἀνάγονται ἐπὶ τέλους εἰς μίαν ἐπιστήμην, τὴν γενικὴν μηχανικὴν, καὶ ὅτι αἰσθησις ἢ αἰσθήματα καὶ ἰδέαι οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ σύστημα κινήσεων τῶν μορίων τῆς νευρικῆς οὐσίας»—εἶνε ἰσχυρισμὸς τοῦ Jules Soury, στρέφεται ὁ Μιχαλόπουλος τὸν λόγον πρὸς τὸν Jules Soury (σελ. 1—19), πρὸς δὲ ἀντίτασσει τὸν Du Bois-Reymond ἀποφανόμενον, ὅτι ἡ νῦν ἐπιστήμη ἀδυνατεῖ νὰ ἐξημερεύσῃ τὴν συνείδησιν ἐκ τῶν ὑλικῶν ὄρων, ὅς οὗς αὕτη ἐμφανίζεται, κατὰ δὲ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν οὐδ' ἐν τῷ μέλλοντι ἔσται ποτὲ τοῦτο δυνατόν.

Ἐπάγεται προσέτι ὁ Μιχαλόπουλος κατὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ J. Soury τὰς γνώμας τοῦ Wundt, τοῦ J. Moreau καὶ τοῦ Griesinger. Τοὺς δύο δὲ τελευταίους ὁ συγγραφεὺς τῶν «Ψυχώσεων» κατέταξεν εἰς τοὺς ὑλιστάς.

Καὶ ὁ μὲν Wundt ἀντιτάσσει πρὸς τὸν ὑλισμὸν ὅτι αἱ ἐν τῷ νευρικῷ συστήματι φυσιολογικαὶ λειτουργίαι, ἃς ὁ ὑλισμὸς ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ ἐπικαλεῖται, δὲν εἶνε αὐτὰ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα.

Ὁ δὲ J. Moreau ἀποφαίνεται ὅτι δὲν πρόπει νὰ ταυτίζεται ἡ ψυχὴ τῷ σώματι ἢ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ.

Ὁ δὲ Griesinger λέγει· ὅσον καὶ ἂν προσχωρήσῃ τις εἰς τὰ μυστήρια τῆς χημείας, τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τῆς φυσικῆς κλπ., ἅτινα τελοῦνται κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, οὐδὲν κατορθοῖ διότι δονήσεις, κινήσεις, ἠλεκτρισμός, μηχανικὴ, πάντα ταῦτα δὲν εἶνε ψυχικὴ καὶ αἰσθησις, ἰδέαι. Πῶς δὲ ταῦτα μεταμορφοῦνται εἰς ψυχικὰ φαινόμενα, τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ μένῃ ἄλυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος.

Ἡ ἐξήγησις ἄρα τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἐκ τῆς κινήσεως ὑλικῶν ἀτόμων ἀποδείκνυται προτὸν φαντασίας μάλλον ἢ ἐπιστήμης.

Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ ἐλέγχου ἐξετάζει τὰς βάσεις τοῦ ὑλισμοῦ καὶ δεικνύει αὐτὰς ἀσυστάτους.

Ἡ κλεις τῆς πλάνης αὐτῶν εἶνε, λέγει ὁ συγγραφεὺς, ὅτι συγχέουσι τὰς ὑποθέσεις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης πρὸς αὐτὰ τὰ ἐπιστημονικὰ γεγονότα.

Τὰ ἄτομα, ἐξ ὧν ὀλόκληρος ὁ ὑλισμὸς κρέμαται, εἶνε καὶ αὐτὰ ἀπλὰ ὑποθέσεις καὶ δὴ ὑποθέσεις κυφοροῦσαι πληθὺν ἀντιφάσεων καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης μόνον ἀνέχονται αὐτὰς αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Ἄν δὲ παρὰ πάντα ταῦτα τοῦτα ποιδῶνται ἔτι χρησιν τῆς ἀτομικῆς θεωρίας πολλοὶ τῶν φυσικῶν, ἔχουσιν ὅμως τὴν συνείδησιν ὅτι μεταχειρίζονται αὐτὴν ὡς προσωρινὴν ὑπόθεσιν, ὡς ἀναγκαῖον σταθμὸν ἐν τῇ μακρᾷ ἔτι πορείᾳ τῆς ζητήσεως τῆς ἀληθείας.

Μόνοι οἱ ὑλισταὶ ἀναπαύονται μακαρίως ἐπὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀτόμων οὐδόλως ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ ἄτομα, ἐφ' ὧν στηρίζουσι τὰ δόγματα αὐτῶν, εἶνε ὅλως ὑποθετικὰ καὶ ἀμφίβολα καὶ ὅτι σαφὴ παράστασιν αὐτῶν, ἀπηλλαγμένην ἀντιφάσεων, οὐδεὶς ἔχει οὐδὲ δύναται νὰ ἔχη. Αἱ πολυθρύλητοι ἄρα «σαφεῖς παραστάσεις τῶν πραγμάτων» τοῦ Ἀποστολίδου καὶ τὰ δῆθεν αἰσθητὰ γεγονότα, ἐφ' ὧν βασιζονται αἱ ὑλιστικαὶ δοξασταί, ἐξελέγχονται λέξεις καὶ φράσεις κεναί.

Ἦλθον καὶ ἄτομα εἶνε ὑποθέσεις τῆς ἡμετέρας διανοίας, εἶνε πλάσματα αὐτῆς. Ἄν δὲ ὑπάρχωσι πραγματικῶς καὶ ἐκτὸς ἡμῶν καὶ δὴ τοιαῦτα, οἷα φαντάζονται οἱ ὑλισταὶ ἢ τούναντίον οἷα νοεῖ αὐτὰ ὁ Λεϊβνίτιος ἢ καὶ ἄλλως πως, μένει ἔτι ἄγνωστον. Εἶνε δὲ παιδαριῶδες τὸ ἐρημεύειν τὴν διάνοιαν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς πλάσματων (τ. ἔ. τῶν κινουμένων ἀτόμων) καὶ νηρύττειν, ὡς πράττει ὁ Soury, ὅτι ἡ μὲν διάνοια εἶνε «ἐφευρέσει καὶ δευτερευούσης σημασίας, αἱ δὲ ὑποθέσεις τῆς διανοίας ταύτης, οἷα εἶνε ἡ τῶν ὑλικῶν ἀτόμων κίνησις, εἰσὶν ἐξόχου καὶ μονίμου σημασίας καὶ ἀποκαλύπτουσι τὴν μόνην καὶ αἰώνιον ἀλήθειαν».

Τοῦτο εἶνε τὸ δαινὸν ἐπιστημονικὸν σφάλμα τῶν ὑλιστῶν, ἡ *idée fixe* αὐτῶν.

Οἱ ὑλισταί, οἵτινες ἀποστρέφονται τὰς μεταφυσικὰς θεωρίας, ἀγνοοῦσιν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ὕλης εἶνε πολλῶν μάλλον μεταφυσικὴ ἢ ἡ τῆς ψυχῆς.

Τὸ ἀσύστατον τοῦ ὑλισμοῦ καθίστησι καταφανὲς καὶ ἡ παντελὴς αὐτοῦ ἀδυναμία πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀλληλουχίας τῆς ἐσωτερικῆς πείρας. Ὁ ὑλισμὸς, λέγει ὁ Wundt *πανταῖα πλάνην λογικὴν ἀνίσταται*.

Ὁ ἐλεγχος τῶν ψυχώσεων τοῦ Σ. Ἀποστολίδου δεικνύει τὸν συγγραφεὰ αὐτοῦ ἐντριβὴ περὶ τὰ φιλοσοφικὰ θεωρήματα, ἀρχαῖά τε καὶ νεώτερα, καὶ γνώστην τῆς φιλοσοφικῆς φιλολογίας. Ἐπαρκατεῦθη δὲ τὸ ζήτημα μετ' ἀγχινοίας καὶ εὐστροφίας, μετὰ δυνάμει λόγου καὶ γλώσσης σαφοῦς καὶ καθαρᾶς.

Ἀξιόλογος εἶνε καὶ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Μιχαλοπούλου, ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι ἐκ δύο ἀποφατικῶν προτάσεων δύναται νὰ προκύψῃ ἔγκυρον συμπέρασμα.

Τὰ λοιπὰ αὐτοῦ ἔργα εἶνε ὑπομνήματα καὶ ἀνακρινώσεις πολλοῦ λόγου ἄξια, ἐν αἷς ὁ ἐμπειρὸς περὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἡμῶν πράγματα ἀνὴρ συνεβούλευεν ἐκάστοτε τὰ προσήκοντα πρὸς ἀνύψωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἥς ἀνάγκη εἶνε λειτουργός.

Ἐκ τούτων ἐξαίρομεν τὸ ὑπόμνημα «περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι διαδόσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν» διὰ τὰ εὐρέα θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ πορίσματα, ἃ συνάγει ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν μαθημάτων.

Διὰ τοῦ ὑπομνήματος τούτου σκοπὸν προέθετο ὁ συγγραφεὺς νὰ καταδείξῃ τὴν τῶν φυσικῶν μαθημάτων θεωρητικὴν ἄμεινον καὶ πρακτικὴν σπουδαιότητα, τὴν πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν ποικίλων ἀνεμεταλλεύτων ἐπὶ κεφαλαίων καὶ πηγῶν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου ἀπαραιτήτων ἐκ τῶν μαθημάτων τούτων συνδρομήν, τὴν ἀδικοιολόγητον ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐν τῇ δημοσίᾳ ἐκπαιδεύσει παραμέλησιν καὶ σχεδὸν κατάργησιν τῶν φυσικῶν μαθημάτων, ἐφ' ὧν τὰ πεπολιτισμένα κράτη προσπαθοῦσι νὰ στηρίξωσι τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῶν ευημερίαν. Ἐρχόμενος δὲ ὁ Μιχαλόπουλος εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα παρατηρεῖ, ὅτι ἐν 1460 σχολείοις τοῦ λαοῦ, τοῖς καλουμένοις Γραμματείοις, οὐδὲν φυσικὸν μάθημα διδάσκεται, πενιχρὰν δὲ λίαν περὶ τὰ φυσικὰ μαθήματα μόρφωσιν λαμβάνουσιν οἱ παῖδες ἐν τοῖς δημοτικῶς σχολείοις, ὧν οἱ διδάσκαλοι ἐμορφώθησαν ἐν τοῖς Διδασκαλείοις. Ἐν δὲ τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις ὡς διδάσκονται ἀνεπαρκῶς γεννῶσι τὴν πρὸς αὐτὰ ἀδιαφορίαν, πολλάκις δὲ καὶ ἀποστροφὴν. Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ τῆς ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδασκαλίας αὐ-

των, ἐν οἷς τὰ φυσικὰ μαθήματα καὶ ὀλίγιστα εἶνε καὶ ἀνεπαρκέστατα διδάσκονται. Πρὸς δὲ τούτοις διδάσκονται αὐτὰ ὑπὸ διδασκάλων μὴ εἰδικῶν, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν ὑπὲρ τοὺς 150 εἰδικοί διδάκτορες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐκ τῶν 285 καθηγητῶν ἐν τοῖς Γυμνασίοις τοῦ Κράτους μόνον δύο, εἰς ἐν Ἀθήναις καὶ δευτέρος ἐν Πάτραις, εἶνε διδάκτορες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐν τοῖς γυμνασίοις τῆς Ἑσπερίας διδάσκονται τὰ φυσικὰ μαθήματα ἐν 20 ὥραις, παρ' ἡμῖν δὲ ἐν ἑνδεκα (11) μόνον.

Πρέπει δὲ νὰ προστεθῇ τὸ μάθημα τῆς Ὀρυκτολογίας καὶ πρὸ πάντων τὸ τῆς Χημείας διὰ τοῦτο ὁ χρόνος τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν πρέπει νὰ αὐξηθῇ κατὰ ἐν τοῦλάχιστον ἐτος.

Πρὸς τούτοις ἀνάγκη νὰ περιληφθῶσιν ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν γυμνασίων, τῶν ἐλλήν. σχολείων καὶ αὐτῶν τῶν δημοτικῶν ὥραις τινες ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν περὶ τὰ φυσικὰ μαθήματα. Βελτίωσιν ἀπαιτεῖ ὁ Μιχαλόπουλος καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας.

Ἐκ τῆς παραμελήσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν προέρχεται, λέγει ὁ Μ., ἡ καθυστέρησις τῆς παραγωγικῆς ἰκανότητος τοῦ τόπου καὶ ἡ λυπηρὰ κατάστασις τῶν δημοσίων ἡμῶν οἰκονομικῶν.

Ἡ ἀξία τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς :

- α') παρέχει τῷ ἀνθρώπῳ γενικὴν μόρφωσιν,
- β') παρέχει ἐξαίρετον μέθοδον πρὸς ἐρευναν καὶ ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων διότι καθίστησι τὸν παῖδα ἰκανόν,
- 1) νὰ προσέχη πρὸ παντὸς εἰς τὰ πράγματα,
- 2) νὰ ἔχη τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενην ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονήν,
- 3) νὰ μὴ ἀποφαίνεται ἐπιπολαίως,
- 4) νὰ ἀνευρίσκη τὰ κεκρυμμένα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πολλῶν αἰτία καὶ τοὺς νόμους τῶν μεταβολῶν.
- 5) νὰ ποιῇται πλουσία καὶ πολυτίμους ἐφαρμογὰς τῶν ἰδιοτήτων τῶν ὄντων καὶ τῶν φυσικῶν νόμων,
- 6) νὰ κρατῇ τὴν ἐφ' ἑαυτοῦ πεποίθησιν ἐπὶ πλέον δὲ
- γ') ἡ παρατήρησις καὶ σπουδὴ τῆς φύσεως εἶνε ἡ πρώτη διδασκαλὸς τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ,
- δ') αὕτη κατὰ πρῶτον λόγον συνετέλεσεν εἰς τὴν διέγερσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Διὰ πάντας τοὺς εἰρημένους λόγους τὰ φυσικὰ μαθήματα εἶνε παίδευσις ἀπαραίτητος οὐ μόνον εἰς τὸν μέλλοντα γεωργόν, κτηνοτρόφον, βιομήχανον, ἔμπορον κλπ., ἀλλὰ καὶ ἀναγκάσιον συμπλήρωμα τῆς διὰ τῆς σπουδῆς τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν ἐπιδιωκομένης παιδείσεως.

Συμβάλλονται προσέτι τὰ φυσικὰ μαθήματα διὰ τοῦ πλοῦτου τῶν θετικῶν γνώσεων καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἐπιτυγχανομένης ἐξαίρετου εἰδολογικῆς μορφώσεως εἰς ἀρτιωτέραν καὶ πραγματικωτέραν κατανόησιν παντὸς συγγραφέντος καὶ πάσης ἐπιστήμης καὶ δὴ τῆς ψυχολογίας, τῆς ἐθνολογίας, τῆς κοινωνιολογίας, τοῦ δικαίου καὶ ἰδίᾳ τοῦ ποινικοῦ, τῆς ἱστορίας, τῆς ἠθικῆς, τῆς παιδαγωγικῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας καθόλου.

Δι' ὃ παρακαλεῖ τὴν σεβαστὴν Κυβέρνησιν νὰ προβῇ εἰς τὰ ἀναγκαῖα νομοθετικὰ καὶ διοικητικὰ μέτρα πρὸς πραγματικωτέραν καὶ σκοπιμωτέραν παρὰ τῷ λαῷ διάδοσιν τῶν φυσικῶν ἀληθειῶν καὶ τῶν ἐφαρμογῶν αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν τῆς τε ἰδιωτικῆς καὶ τῆς δημοσίας καθόλου εὐημερίας.

Πλὴν τῆς θεωρητικῆς δράσεως ὁ Μιχαλόπουλος ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ πρακτικὴν πάσης τιμῆς ἀξίαν. Τὴν ἀρτίαν αὐτοῦ παίδευσιν περὶ τὰ φυσικὰ, τὰ παιδαγωγικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἐφήρμοσε μετὰ ζήλου ἀξιοπρεπῶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὡς καθηγητῆς, ὡς διευθυντῆς Διδασκαλείου καὶ ὡς ἐπιθεωρητῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων τοῦ νομοῦ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. Οἱ δὲ καρποὶ τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ δράσεως ὡς ἐπιθεωρητοῦ, ἐφείκευσαν τὴν προσοχὴν τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ἥτις ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐκ τῶν σχολικῶν ἀγώνων τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων κατὰ τὸ 1899, ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς τῆς 25 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἥς μετέ-

σχον δισχίλιοι μαθηταὶ στρατιωτικῶς μεμερφωμένοι καὶ συντεταγμένοι, ἐκ τῆς σχολικῆς ἐκθέσεως ἰχνογραφημάτων καὶ καλλιγραφημάτων τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἀθηνῶν καὶ Παιραιῶς, πολλοὺς καὶ δικαίους ἐπαίνους ἀπένευμαν τῷ ἐπιθεωρητῇ Μιχαλόπουλῳ. Καὶ ἡ ἐκθεσις προϊόντων σηροτροφίας τῶν δημοτικῶν σχολείων θηλέων Ἀθηνῶν, καὶ οἱ σχολικοὶ κῆποι καὶ ὁ καταρτισμὸς σχολικῶν φυσιογραφικῶν συλλογῶν ὑπὸ τῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν προσεπύρριξαν τῷ Μιχαλόπουλῳ εὐφημίαν.

Λυπηρὸν ὅτι ὁ οὕτως ἀρτίως συγκεκροτημένος οὗτος ἀνὴρ δὲν ἀνέλαβε νὰ πραγματευθῇ ὀρισμένον τι φιλοσοφικὸν ἢ παιδαγωγικὸν ζήτημα, ἵνα ἐκπληρώσῃ τὸν νόμον, ὅστις ἀπαιτεῖ πρῶτότυπον διατριβήν.

Χρήστος Ἀνδρουτσός.

Διδάκτωρ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Λεϊψίᾳ Πανεπιστημίου, διδάξας ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ καὶ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἡρακλείου Κρήτης ὡς διευθυντῆς αὐτοῦ, νῦν δὲ διδάσκων ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἐξῆς συγγράμματα παραγγέλλον μίαν τῶν δύο κενῶν ἐδρῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου, τὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ φιλοσοφίας.

- 1) Τὴν ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴν αὐτοῦ, Τὸ κακὸν παρὰ Πλάτωνι. Ἔννοια τοῦ κακοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1896.
- 2) Τὸ κακὸν παρὰ Πλάτωνι. Ἀρχὴ τοῦ κακοῦ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1897.
- 3) Τὴν τοῦ Πλάτωνος θεωρίαν τῆς γνώσεως.
- 4) Δογματικὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθήναις 1907.
- 5) Κριτικὴν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας. Ἐν Ἀθήναις 1909.
- 6) Οἰκογένεια καὶ πολιτεία. 1910.
- 7) Λόγος περὶ Τολστόη. 1910.
- 8) Φρειδερίκος Νίτσε. 1911.
- 9) Αἱ θεωρίαι τῆς προσοχῆς. Ἐν Ἀθήναις 1911.
- 10) Ψυχολογία καὶ Λογικὴ πρὸς χρῆσιν τῶν Γυμνασίων.

Διὰ τῆς 1ης καὶ 2ας διατριβῆς ἀνέλαβεν ὁ Ἀνδρουτσός νὰ πραγματευθῇ περὶ σπουδαιότητος ἐν τῇ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ ζητήματος, ἀπαράσκευος ὢν πρὸς τοῦτο διὰ τοῦτο περιπίπτει εἰς πλείστα πραγματικὰ σφάλματα, ἅτινα καθίστησιν ἔτι μείζονα διὰ γλώσσης ἀσαφεῖς.

Α' Πραγματικὰ σφάλματα.

1ον) Ἐν Α', 6, σημ. ψέγει τὸν συγγραφέα τῆς «Ἠθικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» Schmidt ὅτι τὸ κακὸς ὑπολαμβάνει ὡς σημαῖνον καὶ τὸν ἀγενεῖν. Ἀλλ' ἐὰν ἐνεθυμεῖτο ὁ Ἀνδρουτσός τὸν Ὀμηρικὸν στίχον «ἀλλ' ἀνδρῶν τὸ γένος ἐστὶ διοτρεφέων βασιλῶν σκηπτούχων, ἐπεὶ οὐ κε κακοὶ τοιοῦσδε τέκοιεν» (Ὀδ. Δ', 63) καὶ τὸ τοῦ Σοφοκλέους «... οὐ μὲν γὰρ οὐδ' ἐὰν ἐγὼ 'κ τρίτης μητρὸς φανῶ τριδούλος, ἐμφανεῖ κακὴ» (Ὀιδ. Τύραν. 1062). Πρὸς τὸν στίχ. 1079 «τὴν δυσγένειαν τὴν ἐμὴν αἰσχύνεσθαι» δὲν θά ἔψεγε τὸν σοφὸν Γερμανόν.

2) Ἐν Α'. ρ. λέγει ὅτι «αἱ ἰδέαι (τοῦ Πλάτωνος) μεταποιεῖνται εἰς ἰδιότηας τῶν αἰσθητῶν ὄντων». Ταῦτα λέγει ὁ Ἀνδρουτσός ἐξ ἀγνοίας τῶν Πλατωνικῶν δογμάτων. Τὰ ἐν Φαίδωνι (100c) καὶ (103c), Συμπόσιῳ (211, B), Τιμαίῳ (28 A, 29 A-1), Σοφιστῇ (265c), Κρατύλῳ (389 A καὶ c), Πολιτείᾳ (I, 596 B) καὶ Φιλήβῳ (29, A καὶ 62 A κ. ἐξ.) διδάσκουσι σαφῶς ὅτι ὁ Ἀνδρουτσός πολὺ ἐλαφρῶς ἐξήτασε τὸ πρᾶγμα.

3ον) Ἀποπα εἶνε καὶ τὰ ἐξῆς «εἴτε αἱ ἰδέαι περιέχονται ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ νῷ, εἴτε καὶ ἂν αὐτοῦ κειχωρισμέναι διατελοῦσιν».

Εἶνε πλέον δυνατὴ τοιαύτη ὑπόθεσις : Ὁ ταῦτα λέγων δεικνύει τὰ νῦν περὶ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας κρατοῦντα : Ἐπειτα, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι αἱ ἰδέαι περιέχονται ἐν τῷ νῷ τοῦ Θεοῦ, ὡς τῶν νέων Πλατωνικῶν πολλοὶ ἐδίδαξαν καὶ ἄλλοι.

ύστερον ἐκείνους ἀκολουθήσαντες, πῶς δύναται ὁ δημιουργὸς νὰ μεταποιῇ τὰς ιδέας, τὰ νοήματα ὅλων δι' αὐτοῦ, εἰς ἰδιότητος τῶν αἰσθητῶν ὄντων, ὡς λέγει ὁ Ἀνδρούτσος ;

4ον) Ἐν Β', 16 νομίζει ὁ συγγραφεὺς ὅτι τὸ ἄπειρον τοῦ Φιλήβου εἶνε διάφορον τῆς ὕλης τοῦ Τιμαίου ἀκολουθῶν τῷ Heinze (Xenocrates 21). Ἀλλ' ἂν ἐξήταξεν ἐπιμελέστερον τὸ ζήτημα, θὰ εὗρισκεν ὅτι ταῦτα οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρουσιν.

Καὶ ἄλλα πραγματικά σφάλματα δὲν εἶνε σπάνια ἐν ταῖς δυσὶ πρώταις διατριβαῖς τοῦ Ἀνδρούτσου.

Ἀξία περιεργίας εἶνε ἡ γνώμη, ἣν ὁ Ἀνδρούτσος ἔχει περὶ φιλοσοφίας, ἣν θέλει νὰ διδάξῃ τοὺς Ἕλληνας.

Ἐν Α', 20 λέγει. «Αἱ ἀντιφάσεις ἐπὶ ἤρξαν ἀέλιπτε ὁ κοινὸς κλήρος τῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ μεταφυσικὴ καὶ πάλαι καὶ νῦν εἶνε αὐτόχρονα κορυφαῖα ἀντιλογιστῶν ἐπιμελῶς συνειρμολογημένων». Καὶ

Ἐν Β', 13. «Αἱ ἀντιφάσεις ἦσαν καὶ πάλαι καὶ νῦν ὁ πιστὸς σύντροφος τῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ Πλατωνικὴ φιλοσοφία μεταφυσικὰς καὶ φυσιολογικὰς, θρησκευτικὰς, ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς δόξας ἀδιακρίτως συνυφαίνουσα ἥμισυ ἡδύνατο νὰ διατυπωθῇ εἰς πλήρως τι ἀνευ ἀντιφάσεων ὅλον».

Β' Γλωσσικαὶ ἀνωμαλίαι.

Ἡ γλωσσικὴ περιβολὴ τῶν διανοημάτων τοῦ Ἀνδρούτσου εἶνε εἰς ὑπερβολὴν ἀκριφής. Μακρά, περίπλοκα, ἀδιανόητοι καὶ λαθυριθμοὶ περιόδοι διήκουν διὰ παντὸς τοῦ ἔργου καὶ καθιστῶσι τὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατανόησιν αὐτοῦ δυσχερεστάτην.

Τὸ 3ον ἔργον «Ἡ τοῦ Πλάτωνος θεωρία τῆς γνώσεως» ὑπεβλήθη τῷ 1898 εἰς τὸν Σχολαῖον φιλοσοφικὸν διαγωνισμόν. Εἰ καὶ ἦτο τὸ μόνον εἰς τὸν διαγωνισμόν ὑποβληθὲν ἔργον, ἡ ἐπὶ τοῦ διαγωνισμοῦ ἐπιτροπεία δὲν ἐνέκρινεν αὐτό. Προκηρυχθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοῦ θέματος, ὑπεβλήθη τὸ δεύτερον πάλιν μόνον ἀνευ ἀνταγωνιστοῦ. Ἡ ἀγωνοδίκος ἐπιτροπεία ἀποδέψασα εἰς τὸ ὅτι «μόνος ἐκ τῶν λογίων Ἑλλήνων ἐφιλοτιμήθη ν' ἀποδυθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ δὲν ἀπεθαρρύνθη ἀποτυχόν» ἔκρινε τὴν πραγμασίαν ἀξίαν βραβεύσεως ἐπὶ τῷ ὅρῳ «νὰ διαρθρῶσιν ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς τὰς ὑπὸ τῶν κριτῶν ὑποδεικνυμένας ἐλλείψεις».

Ὡστε τὸ ἔργον τοῦτο συνετελέσθη ὡς ἔχει νῦν ἐκ τῆς συναγωγῆς τοῦ συγγραφέως καὶ δύο ἀγωνοδικῶν ἐπιτροπειῶν.

Τὸ 4ον ἔργον, «Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας» ἀνήκον εἰς τὴν Θεολογίαν, ὑπέβαλεν ἡμῖν ὁ συγγραφεὺς ὡς «φιλοσοφικὴν ἐκφορὴν δεσπομένης ὕλης» !

Τὸ 5ον «Κριτικὴ τῶν θεμελιωδῶν δοξῶν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας», εἶνε φροντιστηριακὸν γύμνασμα, ὅπερ γερμανιστὶ τὸ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς συντάξας ἀνέγνω, ὡς ἐν ἀρχῇ (σημ. σελ. 3) τῆς πραγματείας λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἐν τῇ φιλοσοφικῇ φροντιστηρίῳ τοῦ καθηγητοῦ Heinze. Ἀλλὰ μετενεγκὼν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν δὲν ἡμῖν ἔκρινε ἐλλειπὴ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Κριτικὴ». Ἡ λέξις αὕτη σημαίνει τὴν κριτικὴν τέχνην ἢ ἐπιστήμην, καὶ ἐπομένως ὅπως ἀνομοσύτως πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς διατριβῆς κείται ὡς ἐπιγραφὴ αὐτῆς.

Ὁ συγγραφεὺς ἐλέγχει τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπομένως ἔλεγχον ὥφειλε νὰ ὀνομάσῃ ἑλληνιστὶ τὴν διατριβὴν καὶ οὐχὶ κριτικὴν. Καὶ τὸ περιεχόμενον δ' αὐτῆς οὐδὲν νέον προσφέρει εἰς τὴν γνώσιν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας.

Τὸ 6ον ἔργον, «Οἰκογένεια καὶ πολιτεία» εἶνε ἀναδημοσίευσιν ἄρθρου τοῦ συγγραφέως, δημοσιευθὲν ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀκροπόλει», «ἐπεκτινθὲν δὲ καὶ διασαφηνηθὲν χάριν τῶν πολλῶν», ὡς λέγει αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 4. Ἐπομένως δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα, προκαλεῖται περὶ ἔργων ἐπιστημονικῶν.

Τον Ὁ περὶ Τολστόη λόγος, ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ. Ὡς λόγος ρητορικὸς εἶνε λαμπρὸς, ὡς ἐπιστημονικὸν ἔργον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ.

Ἡ ἀναίρεσις τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν δοξασιῶν τοῦ Τολστόη δὲν εἶνε πειστικὴ. Ὁ συγγραφεὺς ἐνορᾷ ἀντιφάσεις, ἔνθα κατ' αὐτὴν τοῦ συγγραφέως τὴν ἐκθεσιν ἐξεταζόμενοι δὲν δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ἀντιφάσεις. Π. χ. ἐν σελ. 22 μ. λέγει ὁ

συγγραφεὺς : Ἡ ἠθικὴ τοῦ Τολστόη, ὅτι ὁ «ὁ ἀνθρώπος δὲν πρέπει ν' ἀνθίσταται εἰς τὸ κακὸν διὰ τῆς βίας» χωρίζομένη ἀπὸ πάσης θρησκευτικῆς ιδέας καὶ διαθέσεως δὲν εἶνε δυνατόν νὰ συγκρατήσῃ καὶ μορφώσῃ ἀνθρώπους». Ἀλλ' ἐληφθόνησιν ὁ Ἀνδρούτσος ὅτι πρὸ ὁλίγων γραμμῶν εἶπεν, ὅτι ὁ Τολστόη εἶχεν ἴδιον χριστιανισμόν, ὅτι ἐσχημάτισε κατὰ τὰς ιδέας αὐτοῦ ἀνάγκας θρησκείαν, ἣν παρίστη ὡς τὸν ἀρχέγονον χριστιανισμόν.

Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ἐπιφέρει ὁ συγγραφεὺς «ἡ ἐν τῷ Θεῷ ἐκμηδένισις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶνε ἄρσις τῆς προσωποπότητος αὐτοῦ, ὡς φρονεῖ ὁ Τολστόη». Πρὸς ἀπέδειξιν δὲ τούτου ἐπικαλεῖται ὁ Ἀνδρούτσος τὴν μαρτυρίαν τοῦ Schelling, παρατηρήσαντος, ὅτι «οὐδεὶς δύναται νὰ νοήσῃ ἐαυτὸν ἐκμηδενίζομενον, ἂν μὴ συγχρόνως ἐννοήσῃ ἐαυτὸν καὶ ὡς ὑπάρχοντα». Ἀλλὰ ταῦτα δεικνύουσι μόνον ὅτι ἡ δόξα τοῦ Τολστόη εἶνε ἐσφαλμένη, οὐχὶ δὲ καὶ ἀντιφατικὴ. Ὁ ἀντέστανος δὲ πρὸς ἐαυτὸν ὁ Τολστόη, ἐὰν δυσχυρίζετο ὅτι ἡ ἐν τῷ Θεῷ ἐκμηδένισις τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἄρα καὶ δὲν εἶνε ἐκμηδένισις. Τὸ ἴδιον αἶμα ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν λέγεται ἀντίφασις κατὰ τὸν εὐρετὴν τοῦ νόμου τῆς ἀντιφάσεως Ἀριστοτέλην.

Ὁ Ἀνδρούτσος οὐκ ὀρθῶς παρατάσσει τὸν Τολστόη παρὰ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ Ἐπικουρεῖους ὡς ζητούντα, ὡς ἐκείνοι, τὴν πηγὴν τῆς εὐδαιμονίας.

Τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Τολστόη, ἐπ' ἀντοχὴν πρὸς τὴν φύσιν, οὐκ ὀρθῶς παραβάλλει πρὸς τὴν τῶν Στωϊκῶν ἀρχὴν «ὁμοιομενῶς τῇ φύσει ζῆν». Τοῦτο διορθοῖ κατόπιν ὁ συγγραφεὺς. Ἀλλὰ διατὶ νὰ ποιήσῃται τὴν παραβολὴν ταύτην, ἣν καὶ αὐτὸς ἀναγνωρίζει ὡς μὴ ὀρθήν ;

Ἐν σελ. 10. Τὴν ἀρχὴν τοῦ Τολστόη καὶ τοῦ Ρουσῶ, ὅτι «ὁ ἀνθρώπος γεννᾶται ἀγαθὸς καὶ ἴσος τὴν φύσιν» θεωρεῖ ὁ Ἀνδρούτσος ἐσφαλμένην.

Ἐσφαλμένην θεωρεῖ καὶ τὴν δόξαν τοῦ Τολστόη ὅτι «τὴν ἀπιστίαν παράγει ὁ πολιτισμός».

Ἐν σελ. 13, 3 λέγει : «Βεβαίως ἡ κατὰ φύσιν ζωὴ, ἀποτρέπουσα τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὰς ἐνοχλοῦσας σκέψεις, εἶνε ἀπαστῆ εἰς τοὺς ἀπιστιοδόξους καὶ καθόλου εἰς τοὺς ἐνοχλουμένους ὑπὸ τῶν ἀλύτων προβλημάτων τοῦ παντός». Ὁρθότερα ἐδίδαξεν ὁ Ἀριστοτέλης «φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρέγεται ὁ ἀνθρώπος».

Ἐν σελ. 20κ. λέγει ὁ συγγραφεὺς. «Ἡ φυσικὴ δυσπιστία (τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀνωθεν ἀλήθειαν) εἶνε τοσοῦτον ἰσχυροτέρα, ὅσον μάλλον ἀμόρφωτος καὶ ἡμιμαθὴς εἶνε ὁ ἀνθρώπος». Τοῦναντίον, ἡ πίστις πρὸς τὰ ἀόρατα καὶ τὰ ἄγνωστα εἶνε κυρίως παρὰ τοῖς ἀπαιδεύτοις ἰσχυρά.

Ἐν σελ. 25 ὁμιλεῖ περὶ ψυχολογικῆς γενέσεως τοῦ Τολστόη. Τί ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς φράσεως ταύτης δὲν εἶνε εὐληπτόν. Ἐξ ὅσων λέγει ὁ συγγραφεὺς δύναται τις νὰ εἰκάζῃ ὅτι θέλει νὰ εἴπῃ : πῶς ἐγεννήθη τοῦ Τολστόη ἡ ψυχικὴ κατάστασις.

Καὶ ὅσα λέγει ὁ συγγραφεὺς ψέγων τὴν κατὰ Τολστόη ἐννοίαν τῆς ἀγάπης, ὅτι δῆλα δὴ οὗτος οὐχὶ τὴν φιλοanthropίαν, ἀλλὰ τὴν νοεράν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην νοεῖ ὑπὸ τὸν ὅρον ἀγάπη, καὶ ταῦτα δὲν εἶνε ἀνεπίδεκτα ἰσχυρῶν ἀντιρρήσεων.

Ὅμοιος πρὸς τὸν λόγον περὶ Τολστόη εἶνε καὶ ὁ λόγος περὶ Φρειδερίκου Νίτσε ῥητορικὸς καὶ πειστικὸς ἀλλ' ἡ ἀξία αὐτοῦ πηγάζει κυρίως ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ. Ὅταν τις ἀναλαμβάνῃ ν' ἀνατρέψῃ παραδοξολογίας παραπαίοντος ἀνθρώπου, γίνεται ἀνώτερος ἐαυτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς δὲν κρατεῖ τὴν ἀκριβῆ ἐπιστημονικὴν στάθμην.

Τὸν Νίτσε καλεῖ ὁ Ἀνδρούτσος «τὸν ἑτερον τροχὸν τῆς συγχρόνου φιλοσοφικῆς κινήσεως». Ὁ ἑτερος εἶνε ὁ Τολστόη ! διὸ φρονεῖ ὅτι ὁμιλήσας περὶ τοῦ Τολστόη καὶ τοῦ Νίτσε «συμπληροῖ τὴν ὅλην εἰκόνα τῆς κοινωνικῆς φιλοσοφίας τοῦ παρόντος» !

«Ἡ φιλοσοφία, κατὰ τοὺς πλείστους φιλοσόφους, σκοπὸν προτίθεται νὰ ἀπλῶσῃ τὰ αἰώνια προβλήματα τοῦ παντός, κατὰ δὲ τὸν Νίτσε τοῦναντίον αὕτη ἔχει σκοπὸν πραγματικόν».

Σελ. 3, 1. «Τί εἶνε ζωὴ, ποῦ κείται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου

ρίου, τί τὸ τέρμα, εἰς ὃ πρέπει νὰ κατατείνῃ ὁ ἄνθρωπος, ἰδοῦ, λέγει ὁ Νίτσε, τὰ πραγματικὰ θέματα, εἰς ὃ πρέπει ν' ἀπα- σχολήσῃ ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος τῆς σήμερον.» ! Ὁ Νίτσε ἀνε- κάλυψε πρῶτος τὰ θέματα ταῦτα τῆς φιλοσοφίας :

Σελ. 21 μ. «Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλλήν. Βασιλείου δὲν ἠξιώθη παρ' ἡμῖν σοβαρὰ προσοχὴς ἢ καλλιέργεια τῆς φιλο- σοφικῆς ἐπιστήμης». Δὲν εἶνε ἱστορικὴ ἀλήθεια τοῦτο. Διότι εὐθὺς μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ Ἑλλήν. Βασιλείου ἰδρύθη τὸ Πανεπιστήμιον, οὗ τρεῖς ἔδραι ἀφιερώθησαν εἰς τὴν θερα- πείαν τῆς φιλοσοφίας. Καὶ τῆς μὲν συστηματικῆς φιλοσοφίας καθιερῆται διωρίσθη ὁ σφώστατος τῶν τότε Ἑλλήνων Φίλιππος Ἰωάννου, τῆς δὲ ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ὁ Ν. Κοιτῖας καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας ὁ Φ. Πυλαρινός. Ἐκτὸς δὲ τοῦ Πανεπιστημίου ἐκαλλιεργεῖτο λαμπρῶς ἡ φιλοσοφία ἐν τῇ Ἰο- νίᾳ Ἀκαδημίᾳ ὑπὸ τοῦ Πέτρου Βράϊλα Ἀρμένη, ἐν δὲ ὑπὸ τοῦ Καραύσου, τοῦ Ἀλεξ. Χαντζερῆ, τοῦ Εὐθυβούλου, τοῦ Ἰωάννου Ἀριστοκλέους καὶ ἄλλων.

Τὸ 9ον) ἔργον τοῦ Ἀνδρούτσου «περὶ προσοχῆς» εἶνε βρα- χεῖα πραγματεία ἐκ 16 μόνον σελίδων συγγραμμένη.

«Ἡ προσοχὴ εἶνε ἀληθινὴ τῶν ψυχολόγων ἀρχαία», εἶπεν ὁ Ebbinghaus.

Τοῦτο λοιπὸν τὸ σοβαρὸν ζήτημα, εἰς ὃ οἱ συγγραφεῖς ψυχολογῶν, οἱ τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἰς πλήρη σύ- στημα περιλαμβανόντες, τὴν δὲ προσοχὴν ὡς μέρος τοῦ ὅλου πραγματευόμενοι, ἀφιερῶσι πολλὰς σελίδας, ὁ Ἀνδρούτσος πραγματεύεται ἐν 16 μόνον. Ὁ Ebbinghaus ἀφιερῶν εἰς τὴν προσοχὴν 39 σελίδας τῆς ψυχολογίας αὐτοῦ, ὁ Wund πολλὰς ἐστὶ πλείονας, ὁ W. James 21. Ὁ Ribot πραγματεύεται ἐν 180 σελίδαις περὶ τοῦ μηχανισμοῦ μόνον τῆς προσοχῆς, ὁ Meunier ἐν 198.

Ἐν 16 ἄρα σελίδαις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμπεριληφθῇ καὶ ἐξε- τασθῇ τὸ περὶ προσοχῆς ζήτημα. Ἐχομεν ἄρα πρὸς ἡμῶν οὐχὶ μονογραφίαν περὶ προσοχῆς, ἀλλ' ἄρθρον, δι' οὗ ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἠθέλησεν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, ν' ἀνακοινώσῃ «συνοψτικῶς τὰς κυριότητας περὶ προσοχῆς θεωρίας τῶν νεωτέρων ψυχολόγων βασιανίζων αὐτὰς κριτικῶς ἂν καὶ κατὰ πόσιν εἶνε ὀρθαὶ καὶ ἄξιαι ἀποδοχῆς».

Τὸ μικρὸν τοῦτο ἔργον τοῦ Ἀνδρούτσου εἶνε κατ' εἶδος μὲν ἀ- μέθοδον, καθ' ὕλην δὲ ἐσφαλμένον.

Ἐν σελ. 2 ἐν ἰσχυρῇ καὶ σκελετωδῇ ἄμα δὲ καὶ ἀσαφεῖ περι- λήψει τῶν περὶ προσοχῆς θεωριῶν διαιρεῖ τοὺς ψυχολόγους εἰς δύο κατηγορίας, εἰς τοὺς παθητικὴν καὶ εἰς τοὺς ενεργητικὴν τὴν προσοχὴν ὑπολαμβάνοντες. Ἀντὶ δὲ νὰ ὀνομάσῃ τοὺς εἰς «καπνέρας» κατηγορίαν ἀνήκοντας ψυχολόγους ποιεῖται ἄλλην αὐτῶν διαίρεσιν εἰς νοσηταρχικοὺς καὶ βουληταρχικοὺς. Τοὺς δὲ νοσηταρχικοὺς πάλιν διαιρεῖ εἰς τοὺς συνάπτοντας τὴν προσο- χὴν μετὰ τοῦ αἰσθητήματος καὶ εἰς τοὺς συνάπτοντας αὐτὴν μετὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν παραστάσεων, καὶ εἰς μὲν τοὺς πρῶτους τασσεῖ τὸν Condillac, εἰς δὲ τοὺς δευτέρους τοὺς Ἀγγλοὺς συνειρμολόγους, τοὺς Ἑρβαρτιανούς καὶ τοὺς περὶ τὸν Ribot. Οὕτω δὲ ἡ πρώτη διαίρεσις εἰς τοὺς παθητικὴν καὶ ενεργητι- κὴν λέγοντας τὴν προσοχὴν ἐμφανίζεται ὡς ἄνευ λόγου γενο- μένη.

Ἐν δ' ἐνταῦθα (σελ. 2) κατατάσσει τὸν Condillac εἰς τοὺς νοσηταρχικοὺς, ἐν σελ. 3 ὀνομάζει αὐτὸν αἰσθηταρχικόν.

Πρὸς δὲ τούτοις δὲν βλέπει ὁ ἀναγνώστης τὸν λόγον, δι' ὃν ὁ συγγραφεὺς τάσσει τοὺς περὶ τὸν Ribot εἰς τοὺς νοσηταρχι- κούς· ἢ δ' ἀπορία αὐτοῦ καθίσταται ζωηροτέρα, μανθάνοντος παρὰ τοῦ συγγραφέως εὐθὺς μετὰ μίαν γραμμὴν, ὅτι οἱ περὶ τὸν Ribot «ἐξ ἄλλης ἀφορμῶνται ἀρχῆς ἢ οἱ συνειρμολόγοι Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Ἑρβαρτιανοί, καὶ ὅτι οἱ περὶ τὸν Ribot «τὴν προσοχὴν» ταυτίζουσι μετὰ τῶν κινητηρίων νεύρων».

Καὶ ἐνταῦθα μὲν ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι οἱ περὶ τὸν Ribot ταυτίζουσι τὴν προσοχὴν μετὰ τῶν κινητηρίων νεύρων, ἐν δὲ σελ. 8 μ. λέγει ὅτι ὁ Ribot ὑπολαμβάνει τὴν προσοχὴν «ὡς ἀποτέλεσμα τῆς συστολῆς τῶν μυῶν». «Ὅτι δὲ ἄλλο ὄργανον (κινητήρια νεύρα) καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα ὀργάνων, δὲν θὰ ἀμφισβητήσῃ πάντως οὐδ' αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς.

Μεταβάνων δ' ὁ συγγραφεὺς εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς συνειρμολό- γους δὲν κρίνει ἄξιον νὰ εἴπῃ τι περὶ αὐτῶν διότι «οἱ οὗτοι, λέγει, παραθεωροῦσι ὅλως τὸ φαινόμενον τῆς προσοχῆς». Ἀλλὰ τότε διατὶ συμπεριέλαβε καὶ αὐτοὺς εἰς τοὺς περὶ τὴν προσοχὴν ἀσχοληθέντας :

Οὕτω πεταραχμένον εἶνε τὸ εἶδος τῆς διατριβῆς, περὶ δὲ τῆς ὕλης αὐτῆς παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς :

Ὁ συγγραφεὺς ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Condillac περιορί- ζεται μόνον εἰς τὰς λέξεις. «Ὁ Condillac ὀρίζεται τὴν προσοχὴν ὡς αἰσθημα ἀποκλειστικόν, une sensation exclu- sive» καὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν. «Ὅτι δ' ὁ Condillac διέκρι- νε τέσσαρα εἶδη προσοχῆς, παθητικὴν, ενεργητικὴν, παραγω- γικὴν καὶ συνδυαστικὴν, οὐδένα ποιεῖται ὁ συγγραφεὺς λόγον. Οὕτε περὶ τούτων οὕτε περὶ ἄλλων λέγει τι, ἐξ ὧν θὰ ἐλαφβά- νομεν γινώσκιν τῆς περὶ προσοχῆς θεωρίας τοῦ Γαλάτου φιλο- σόφου. Διὰ τοῦτο τὰς ἀντιρρήσεις αὐτοῦ ποιεῖται ὁ Ἀνδρού- τσος, ὡς εἰ ὁ Κονδιλλάκιος μόνον παθητικὴν ἢ αὐτόματον προσοχὴν παρεδέχετο. Ὁ συγγραφεὺς διαμάχεται ἄρα οὐχὶ πρὸς τὴν περὶ προσοχῆς θεωρίαν τοῦ Κονδιλλάκιου, ἀλλὰ πρὸς ἴδιον πλάσμα.

Ἀλλὰ καὶ τὰς τρεῖς ἐκείνας λέξεις une sensation exclu- sive δὲν ἀπαδίδωσιν ὀρθῶς ὁ συγγραφεὺς, ὡς δεικνύει τὸ γαλλικὸν κείμενον (Höfding, Psychologie Γερμ. μετάφρ. Bendixen, 3 Aufl. 1901, σελ. 63) καὶ ἡ τούτου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως μετάφρασις (σελ. 7).

Ὁ συγγραφεὺς δὲν ὀρίζει τὰς ἐννοίας, περὶ ὧν πραγματεύε- ται, καὶ διὰ τοῦτο πολλὴ ἀσάφεια καὶ ἀπορία γεννᾶται εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀναγινώσκοντος. Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ὁμι- λεῖ περὶ τὴν παθητικὴν προσοχὴν καὶ περὶ ἀκουσίον, ἣν ὀνομάζει ἑτερον εἶδος προσοχῆς. Δὲν διεσάφησεν ἡμῖν ὁ συγ- γραφεὺς, πῶς θεωρεῖ ὁ Condillac τὸ παθητικὸν καὶ τὸ ἀκού- σιον, ὡς τὰ αὐτὰ ἢ ὡς διάφορα.

Μεταβάνων ἀπὸ τοῦ Κονδιλλάκιου εἰς τὸν Ἑρβαρτον ἄρ- χεται καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τινος ὀρισμοῦ τῆς προσοχῆς, ἣν εὗρεν ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ τοῦ Volkman. Ἑρμηνεύων δ' αὐτὸν ὑπο- βάλλει αὐτὸς κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ σπέρματα τῆς ἀναιρέσεως. «Οἱ Ἑρβαρτιανοί, λέγει, ἀξιοῦσιν ὅτι αἱ παραστάσεις εἶνε αἰο- νεῖ ἐλαστικὰ σώματα, ἅτινα περὶ τὸν στενὸν χῶρον τῆς συνει- δήσεως συνωθούμενα διὰ τῆς προσαλλήλου πίεσεως συμπίεζον- ται ἄμα καὶ σμικρύνονται.» Οὕτω δὲ δύνανται νῦν ὁ συγγραφεὺς νὰ εἴπῃ «οὔτε ἡ συνειδήσις εἶνε χῶρος τις κενός, οὔτε αἱ πα- ραστάσεις ἐλικά σώματα ἢ δυνάμεις ἀνερχόμεναι ἐξ ἰδίας δυ- νάμεως εἰς τὸν στενὸν χῶρον αὐτῆς». Οὕτως εὐχερέστατα ὁ συγγραφεὺς ἀνέτρεψε τὴν θεωρίαν τοῦ Ἑρβάτου καὶ ἀπέδειξεν αὐτὴν «προφανῶς ἀούσιατον καὶ ἀπόβλητον», τὸν δὲ προβιβα- στήν τῶν ψυχολογικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ἐρευνῶν γελοῖον !

Ὁ συγγραφεὺς τιθέμενος παραλλήλως τὰ ὕλικά σώματα καὶ τὰς δυνάμεις δὲν παρατηρεῖ ὅτι τὰ δύο ταῦτα εἶνε ἀσυμβί- βαστα. Ἐὰν ὁ Ἑρβαρτος παρεδέχετο τὰς παραστάσεις ὡς ὕλικά σώματα, δὲν θὰ ὑπελάμβανεν αὐτὰς ὡς δυνάμεις καὶ τὸν ἀπάλιν.

Παράδοξον προσέτι εἶνε ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζει ταῦτα εἰκονικὰ ἐκφράσεις. Ἐπὶ εἰκονικῶν λοιπὸν ἐκφράσεων ἐστη- ρίχθη ὁ συγγραφεὺς, ἵνα ἐλέγξῃ τὸ τοῦ Ἑρβάτου ψυχολογι- κὸν σύστημα !

Ὁ συγγραφεὺς «εἰς τὸ ὅλον τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ περὶ τῆς θεωρίας τῶν Ἑρβαρτιανῶν» παραπέμπει εἰς τὸν Guido Villa (Εἰσαγωγή εἰς τὴν σύγχρονον ψυχολογίαν, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Γ. Κ. Γρατσιάτου σελ. 265 κ. ἐξ.) Ἀλλ' ὁ μὲν Villa τὸν μὲν «ἐλαστικῶν σωμάτων» καὶ τοῦ «κενοῦ τῆς συνειδήσεως χῶρον» καὶ τῶν «παραστάσεων ὡς ὕλικῶν σωμάτων» ἢ δυ- νάμεων εἶνε παντελῶς ἀθῶος. Ὅσα δὲ περὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν παραστάσεων πρὸς ἀλλήλας λέγει ὁ Ἀνδρούτσος, ὁ Villa λέγει ταῦτα οὐχὶ περὶ τῆς προσοχῆς, ἀλλὰ περὶ τῆς βουλή- σεως. Τὸ μόνον δὲ, ὅπερ περὶ προσοχῆς λέγει ἐνταῦθα ὁ Villa, οὐ μόνον δὲν ἐπιβεβαιεῖ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρούτσου περὶ ἀγῶνος τῶν παραστάσεων λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀντιμάχεται πρὸς αὐτά. Ὅσα εἶπεν ὁ Villa περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ πρὸς ἀλλήλας

ἀγώνος τῶν παραστάσεων, ἵνα δείξῃ τὸ ἀσπρήκτον τῆς περὶ βουλήσεως θεωρίας τῶν περὶ τὸν Ἑρβάρτιον ψυχολόγων, ταῦτα ὁ Ἀνδρούτσος μεταγγίζει εἰς τὴν περὶ προσοχῆς πραγματείαν αὐτοῦ χωρὶς νὰ κωλυθῇ ὑπὸ τῆς ἀποφάνσεως τοῦ Villa, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀγώνος τῶν παραστάσεων δυνατὸν νὰ ἐχῇ ἀξίαν ἢ ἀναλογικὴν ἐν τῇ προσοχῇ.

Ὁ Ἀνδρούτσος προστίθῃσι τοῖς τοῖς «καὶ ἄλλα μαρτύρια καταμηνύοντα τὸ ἀσύστατον πάντῃ τοῦ Ἑρβάρτιου διαγωνισμού τῶν παραστάσεων»! Τοιαῦτα δὲ μαρτύρια θεωρεῖ τὰς ἐν τῇ συνειδήσει συνυπαρχούσας ἀσφαεῖς παραστάσεις καὶ τὴν συνειδήσιν τῆς ἐνεργείας ἡμῶν κατὰ τὴν προσοχήν. Ὁ συγγραφεὺς ὤφειλε νὰ δείξῃ ὅτι οἱ περὶ τὸν Ἑρβάρτιον ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ἔχουμεν συνειδήσιν τῆς ἐνεργείας ἡμῶν κατὰ τὴν προσοχήν καὶ τότε τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ θὰ εἴχε λόγον.

Τὸ δὲ ἐκ τῆς συνειδήσεως ἐν τῇ συνειδήσει ἀσφαδῶν παραστάσεων ἐπιχείρημα ὑποστηρίζει διὰ τοῦ παραδείγματος ὅτι ὁ ἀναγινώσκων ἐφημερίδα ἔχει μὲν προσηλωμένην τὴν προσοχήν αὐτοῦ εἰς τὰ ἀναγινωσκόμενα, δύναται δ' ὅμως καὶ νὰ διακρίνῃ καὶ ὁδὸν ἀνθρώπους, ζῶα, φυτὰ καὶ τὰ πάντα καὶ νὰ χαιρετίζῃ μάλιστα τοὺς παραπορευομένους γνωστούς! Οὐδεὶς, φρονούμεν, θὰ ἐδέχετο ταῦτα ὡς σοβαρὰν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν.

Καὶ αἱ περὶ ἐκουσίας προσοχῆς παρ' Ἑρβάρτου διέξοδοι τοῦ συγγραφέως (σελ. 7μ—8μ) δὲν εἶνε πολὺ διδακτικά. Ἐνταῦθα ἡρμῶς αἱ τοῦ Villa περὶ τῆς ἐκουσίας τῆς βουλήσεως παρ' Ἑρβάρτου καὶ τοῖς ὁπαδοῖς αὐτοῦ ζητήσεις· ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἐφύλαξε χρησιμοποίησας αὐτάς, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, εἰς τὸν τῆς ἀκουσίας προσοχῆς παρ' Ἑρβάρτου ἐλεγχον αὐτοῦ.

Ἐν σελ. 365 τῆς Βισαγωγῆς κλπ. τοῦ Villa, εἰς τὴν ἡμᾶς παραπέμπει ὁ Ἀνδρούτσος (διὰ τὸ ὅλον τῆς περὶ ἀκουσίας προσοχῆς τοῦ Ἑρβάρτου ἐκθέσεως αὐτοῦ), λέγει ὁ Villa «ὅτι τοῦ Ἑρβάρτου περὶ βουλήσεως θεμελιώδης ἐννοία εἶνε ὅτι ἡ βούλησις πηγάζει μόνον ἐκ τῆς συνειδήσεως, ἢ ἡ παράστασις καταβάλλει πρὸς αὐτοσυντηρησίαν κωλύουσα τὰς ἄλλας παραστάσεις νὰ μὴ ἀφανίσωσιν αὐτήν». Ἀλλ' ὁ Ἀνδρούτσος λέγει ὅτι ἡ θεμελιώδης τοῦ Ἑρβάρτου δόξα εἶνε, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι τι παιθητικόν».

Τοῦ Villa ἡ διατύπωσις εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰς μεταφυσικὰς τοῦ Ἑρβάρτου ἀρχάς. Ὁ Ἀνδρούτσος δὲν ἔκρινε χρῆσιν νὰ παραλάβῃ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ταύτην, προτιμήσας δὲ νὰ εἴπῃ ἀθέβαια καὶ ἀμάρτυρα.

Ἐν σελ. 8 μ. λέγει ὅτι «ὁ Γάλλος Ribot ὑπολαμβάνει τὴν προσοχήν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς συστολῆς τῶν μυῶν», καὶ ὀλίγον κατωτέρω ἐπαναλαμβάνει «Ἀποτέλεσμα τῆς μυϊκῆς ταύτης ἀντιδράσεως εἶνε, λέγει (ὁ Ribot), τὸ φαινόμενον τῆς συνειδήσεως τὸ καλούμενον προσοχή».

Ἀλλ' ὁ Ribot ἐν σελίδι 9 τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ *Psychologie de l'attention* ὀρίζει τὴν προσοχήν ὡς: *L'attention consiste en un état intellectuel exclusif ou prédominant avec adaption spontanée ou artificielle de l'individu.*

Ταῦτα δεικνύουσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἠρύσθη ἐκ τῆς κηγῆς τὰς τοῦ Ribot περὶ τῆς θεωρίας τοῦ μηχανισμοῦ τῆς προσοχῆς πληροφορίας αὐτοῦ.

Ἐν σελ. 12 σπρᾶς ὁ Ἀνδρούτσος τὸν λόγον πρὸς τοὺς τὴν προσοχήν ὡς ἐνέργειαν παραδεχομένους καὶ ταυτίζοντας αὐτὴν μετὰ τῆς βουλήσεως. Τὰς ἀντιρρήσεις τῶν ἀποκρουόντων τὴν θεωρίαν τῆς ἐνεργείας ψυχολόγων καὶ παιδαγωγῶν ἐκτίθησιν ὁ συγγραφεὺς ἀσφαδῶς ὡς: «Ἡ ἐκδοχὴ τῆς προσοχῆς ὡς ἐνεργείας, λέγουσιν, εἶνε ἡμαρτημένη διότι καθόλου μὲν ἡ ἐννοία τῆς ἐνεργείας εἶνε ἡλιστά ἐπιστημονικὴ, εἰλημένη δὲ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου ἀνθρωποειδοῦς (!) Πλὴν δὲ τῶν συστολῶν τῶν ἐν τῇ προσοχῇ (!) οὐδαμῶς σύνοιδε τις ἐαυτὸν (;) ὡς καταβάλλοντα δυνάμιν τινα ἢ ἐνέργειαν» (σελ. 14—15).

Ἐνιστάμενος πρὸς ταῦτα ὁ συγγραφεὺς γίνεται ἐτι ἀσφαεστερος (σελ. 15, 4—20).

Ἀσφαῖ προσέτι εἶνε καὶ ὅσα λέγει περὶ τῆς πινῆς σχέσεως τῆς προσοχῆς καὶ τῆς συνειδήσεως. «Ἡ γνώσις, λέγει,

τοῦ ψυχικοῦ βίου τότε θὰ προαχθῇ, ὅταν εὐρεθῇ ἐνθεν μὲν τὸ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον, οἶονεῖ ἡ πρώτη ζωικὴ κυψέλη, ἐξ ἧς ἐξελλίσσεται ἡ ὅλη σύνθεσις καὶ ποικιλία τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἐνθεν δὲ ὁ θεμελιώδης νόμος, καθ' ὃν ἐκ τοῦ πρώτου τούτου ψυχικοῦ φαινομένου φυσικῶς διαπτύσσεται καὶ διέπεται ὁ ὅλος ψυχικὸς βίος, ὅπως ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς ἐλλείσεως τὸ σύμπαν».

Ἀλλὰ τὸ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον κατὰ μὲν τὸν Herbart εἶνε ἡ παράστασις, κατὰ δὲ τὸν Ziegler τὸ συναίσθημα, κατὰ δὲ τὸν Wundt ἡ βούλησις.

Διὰ τὴν δὲν εἶπεν ἡμῖν διὰ ποῖον λόγον οὐδὲν τῶν τριῶν τούτων θεωρεῖ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον;

Εἶπε μὲν ἡμῖν (σελ. 14) ὅτι προτιμᾷ τῆς παραστάσεως τὴν βούλησιν, ἀλλὰ περὶ τοῦ συναίσθηματος ὡς πρώτου στοιχείου τοῦ ψυχικοῦ βίου οὐδὲ ὑπόμνησιν ἡμῖν ἐποιήσατο.

Ἀτόπως δὲ τὸ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον ὀνομάζει **κυψέλην**, ἐξ ἧς ἐξελλίσσεται ἡ ὅλη σύνθεσις καὶ ποικιλία τοῦ ψυχικοῦ βίου. Ἡ κυψέλη εἶνε τὸ ταμεῖον, εἰς ὃ ἀποτίθεται ἡ μέλισσα τὸ μέλι, δὲν ἔχει δὲ αὐτὴ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν νὰ γενῇ ἐξ ἐαυτῆς τὸ μέλι. Πῶς λοιπὸν δύναται ἡ κυψέλη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ πρῶτον ψυχικὸν φαινόμενον, ἐξ οὗ ἐξελλίσσεται ὁ ὅλος ψυχικὸς βίος; Ἡ κυψέλη ἐνταῦθα εἶνε πάντως κακὴ μεταφράσις τῆς Γερμανικῆς λέξεως Zelle, ἥτις σημαίνει τὸ κύτταρον, ἀλλὰ καὶ τὴν κυψελίδα.

Τὸν λόγον τοῦ συγγραφέως καθίστησι δυσνόητον καὶ ἡ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀδυναμία αὐτοῦ.

Ἐν σελ. 13 λέγει «ὁ Paul Janet κατέδειξεν ὅτι ὑπάρχει δεινотάτη σχέσηις ἀβουλίας καὶ ἀπροσεξίας.» Τὸ δεινотάτη θὰ εἶνε πάντως τυπογραφικὸν ἀμάρτυμα· ἀλλ' ἀβουλία σημαίνει ἀσκεψία ἐκ τοῦ ἀβουλος—ἀσκεπτος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ εὐδουλος καὶ εὐδουλία. Ἀλλ' ὁ Paul Janet δὲν θέλει νὰ εἴπῃ τοῦτο, ἀλλ' ἀβουλησίαν, ἥτοι τὴν ἑλλειψιν βουλήσεως, ὃ δ' ἔχων ἑλλειψιν βουλήσεως εἶνε καὶ ἀπρόσεκτος. Τὴν ἀβουλησίαν λέγει ἀβουλίαν καὶ ἐν σελ. 14, 1.

Ἐν σελ. 16 τὴν Lebenszelle μεταφράζει ζωικὴν κυψέλην.

Πολλοχοῦ τὴν ἐξωθεν προσερχομένην κίνησιν, ἥτις προκαλεῖ ἐν τῷ σώματι ἐρεθισμόν καλεῖ ἐξωτερικὸν ἐρεθισμόν, ὡς εἰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐκτὸς ὀργανικοῦ σώματος ἐρεθισμός. «Ἡθελε νὰ εἴπῃ «ὁ ἐξωθεν προκαλούμενος ἐρεθισμός, ὃ ἐξ ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς παραγόμενος ἐρεθισμός».

Ἐν σελ. 8 μ. λέγει αἰσθητικὸς ἐρεθισμός, ὅπερ σημαίνει ἐρεθισμός ἔχων τὴν δύναμιν ἢ ἰκανότητα νὰ αἰσθάνηται.

Ἐν σελ. 13 ὑπάρχει γεγραμμένον «ἐκφορὰ συνειδήσεως».

Ἐν σελ. 2 φέρεται «οἱ οἱ Ἀγγλοὶ λεγόμενοι συνειρμολόγοι ψυχολόγοι, ὅπερ—οἱ οἱ συνειρμολόγοι ψυχολόγοι οἱ καλούμενοι Ἀγγλοὶ. Ἡθελε δὲ νὰ εἴπῃ «οἱ οἱ Ἀγγλοὶ ψυχολόγοι οἱ καλούμενοι συνειρμολόγοι».

Ἐν σελ. 5, 3 φέρεται: «Ἀνάγκη ν' ἀναμνησθῶμεν τὸν ὅλον μηχανισμόν, καθ' ὃν λειτουργεῖ παρὰ τοῖς Ἑρβάρτιανοῖς ὁ παραστατικὸς βίος». Δὲν ἦθελε νὰ εἴπῃ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς, ἀλλὰ «ἀνάγκη ν' ἀναμνησθῶμεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν διδάσκουσιν οἱ Ἑρβάρτιανοὶ ὅτι λειτουργεῖ ὁ μηχανισμός».

Ἐν σελίδι 1 λέγει «τὴν διάκρισιν τῶν σαφῶν παραστάσεων ὑπὸ τῶν ἀσφαδῶν παριστᾷ ὁ Wundt διακρίνων τὸ ὀπτικὸν σημεῖον (Blickpunkt) τῆς συνειδήσεως, ἐν ᾧ ἡ παράστασις εἶνε ἐναργής, ἐκ (γράφει: ἀπὸ) τοῦ ὀπτικοῦ αὐτῆς πεδίου (Blickfeld). Οἱ ὅροι οὗτοι, ὀπτικὸν σημεῖον καὶ ὀπτικὸν πεδῖον, ρίπτονται ἐνταῦθα ὡς τι εὐνόητον. Ὁ Wundt πρὸς εἰδικούς ἀνδρας ἀπατενόμενος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ διασαφήσῃ αὐτούς».

Ἐπιγράφει τὸ 5ον) ἔργον αὐτοῦ Κριτικὴ ἀντὶ κριτικῆς ἢ ἐλεγχος.

Ἐν δὲ σελ. 39 τοῦ αὐτοῦ ἔργου λέγει: «Οἱ Στωϊκοὶ ἐκάλουν Θεὸν καὶ κόσμον» μεταφράζων οὕτω τὸ Γερμανικὸν sich decken—ταυτίζεσθαι.

Καὶ ἐν τῷ 7ῳ) ἔργῳ αὐτοῦ γράφει «ἡ ἰδέα αὕτη οὕσα ἐμφυτος ἐν παντὶ τῷ ἀνθρώπῳ», ὡς εἰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε ἐμφυτος ἐν μέρει μόνον τινὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ χειρὶ π.χ. ἢ τῷ ποδὶ κτλ.

Τὸ 10ον ἔργον τοῦ Ἀνδρούτσου, *Ψυχολογία καὶ Λογική* πρὸς χρῆσιν τῶν γυμνασίων, στοιχειώδη διδασκτικὰ βιβλία ὄντα, δὲν ἔχουσι θέσιν ἐνταῦθα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις δικνύεται τὸ ἀπαράσκευον τοῦ ὑποψηφίου εἰς ἔκθεσιν φιλοσοφικῶν διανοημάτων.

Ἐν σελ. 7—9 τῆς *Ψυχολογίας* αὐτοῦ διδάσκει ὅτι «αἱ παραστάσεις, αἱ σκέψεις, τὰ συναισθήματα, αἱ ὁρέξεις δὲν δύναται νὰ γείνωσιν ὑποκείμενα τῆς πειραματικῆς ἐξετάσεως». Ἀγνοεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι τοῦ πειράματος γίνεται εὐρυτάτη χρῆσις. Καὶ ἡ μνήμη καὶ αἱ παραστάσεις καὶ τὰ συναισθήματα καὶ αἱ ἀψιθυμίαι, ἡ μέτρησις τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως, τοῦ χρόνου, τῆς ἀντιδράσεως καὶ τῆς καταλήψεως καὶ τῆς ἐκλογῆς ὑποβάλλονται εἰς πειραματικὴν ἐξέτασιν. Βρίθουσι δὲ τὰ βιβλία ταῦτα σφαλμάτων λογικῶν. Ὁ συγγραφεὺς πταίει καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς νόμους τῆς διανοήσεως. Σπανίως δύναται τις νὰ εὕρῃ ὁρθὸν ὅρισμόν. Π. γ. «κύκλος λέγεται τὸ ἔχον ὅρια». Τότε καὶ τὸ τρίγωνον καὶ τὸ τετράγωνον καὶ τὸ παραλληλόγραμμον ὡς ἔχοντα ὅρια θὰ εἶνε κύκλοι.

«Συγκεκριμένη ἔννοια εἶναι ἡ συνένωσις ἰδιοτήτων τινῶν ἢ γνωρισμάτων.» Ἄν λοιπὸν συνενώσωμεν τὰ γνωρίσματα βραχύς, μακρός, βαρὺς, ἐλαφρὺς, λευκός, μέλας, ἡδύς, πικρός, θ' ἀποτελέσωμεν μίαν συγκεκριμένην ἔννοιαν!

«Ἡ ἀπομόνωσις ἐνὸς γνωρίσματος ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀποτελεῖ τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν!» Καὶ οὕτω προχωρεῖ ὁ συγγραφεὺς διδάσκων παράδοξα πράγματα τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων.

Οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ὕλιστικὰ διδάγματα παρέχει τοῖς μαθηταῖς χωρὶς βεβαίως νὰ ἔχῃ συνείδησιν τούτου.

Ἐν σελ. 43 τῆς *Ψυχολογίας* αὐτοῦ διὰ πολλῶν πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ μνήμη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σφριγηλότητος τοῦ ὁργανισμοῦ.

Ἐν δὲ σελίδι 113 περὶ ψυχῆς τὸν λόγον ποιούμενος διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐφ' ὧν τὰς ψυχικὰς φαινομένων φορέα, ἰδίαν ὑπόστασιν ἔχοντα, οὗ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου ὡς αἰτιώδη ἀρχὴν ὑπέλαβεν ἔκπαλαι ἰδίαν ὑπόστασιν, τὴν ψυχὴν, διακρινομένην τοῦ σώματος!

Τὸν Χρῆστον Ἀνδρούτσον οὕτως ἀπαράσκευον ὄντα περὶ τὰ φιλοσοφικὰ διανοήματα καὶ οὕτως ἐλαφρῶς ἐπιλαμβανόμενον σπουδαίων ζητημάτων δὲν κρίνω ἱκανὸν νὰ διδάξῃ φιλοσοφικὰ ἢ παιδαγωγικὰ ἀπὸ Πανεπιστημιακῆς ἑδρας.

Θεόδωρος Βορέας.

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Λειψίᾳ Πανεπιστημίου, Προδότης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, ὑφηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, διευθύνων ἀπὸ τοῦ 1900 μέχρι τοῦ 1905 τὸ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλεῖον, ἀπὸ δὲ τοῦ 1905 μέχρι τοῦδε διδάσκων ἐν τῷ Μαρασλείῳ Διδασκαλεῖῳ καὶ τῷ Ἀρσαλείῳ φιλοσοφικά, παιδαγωγικά καὶ Ἑλληνικά, ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἑξῆς συγγράμματα.

1) *Das Weltbildende Princip in der platonischen Philosophie*. Leipzig. 1889. Ἐκ σελ. 71.

2) Ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης καὶ τὸ περιβάλλον ὡς παράγοντες τῆς διανοίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος. 1906. Ἐκ σελ. 48.

3) Ἀνδρῶν ἐπιφανῶν μίμησις. Λόγος ρηθείς κατὰ τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου. 1903, ἐκ σελ. 16.

4) Ἡ δόξα περὶ τῶν σπλάγχων ὡς ἑδρας τῆς ψυχῆς. 1909, ἐκ σελ. 39.

5) Μελετήματα φιλοσοφικά. 1909. Ἐκ σελ. 28.

6) Μελετήματα φιλοσοφικά Β'. 1909. Ἐκ σελ. 34.

7) Μελετήματα φιλοσοφικά Γ'. 1910. Ἐκ σελ. 43.

8) Ἡ μετεμψύχωσις, 1911. Ἐκ σελ. 33.

9) Wilhelm Wundt. 1902.

10) Τὸ περὶ Διδασκαλείων νομοσχέδιον τοῦ 1905.

11) Τὸ περὶ ἐπιθεωρητῶν τῆς μέσης Ἐκπαιδεύσεως νομοσχέδιον τοῦ 1905.

12) Hermann Ebbinghaus. Ἐκ σελ. 2.

13) Max Heinze. Ἐκ σελ. 4.

14) Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἐκατοστὸν τρίτον ψαλμόν. 1899. Ἐκ σελ. 38.

15) Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἐβραϊκῆς ποιήσεως. 1900, σελ. 52.

16) Ἐπίκρισις τῆς διατριβῆς Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου περὶ τῆς σκηπτικῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ. 1900. Ἐκ σελ. 24.

17) Ἐλεγχος Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου. 1903. Ἐκ σελ. 38.

Τὰ Θεολογικὰ τοῦ Βορέα ἔργα ὑπ' ἀριθ. 14, 15, 16 καὶ 17 ἀνωτέρω ἀναγεγραμμένα καὶ αἱ ὑπ' ἀριθ. 9, 12 καὶ 13 περὶ τῶν καθηγητῶν Wundt, Ebbinghaus καὶ Heinze διατριβαί, ὡς καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 10 καὶ 11 περὶ Διδασκαλείων καὶ ἐπιθεωρητῶν τῆς μέσης Ἐκπαιδεύσεως δημοσιεύματα, συμβάλλονται εἰς τὴν παρούσαν κρίσιν κατὰ τοῦτο, ὅτι δεικνύουσι τὸν τρόπον τῆς διανοήσεως καὶ τῆς διατυπώσεως τῶν διανοημάτων τοῦ συγγραφέως αὐτῶν καὶ τὴν γλωσσικὴν αὐτοῦ δύναμιν.

Διὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ συγγραφῆς ὁ Βορέας ἀνέλαθεν ἔργον τολμηρόν, ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ μεγάλου Zeller, ἧτις καὶ ἐπεκράτησεν, ὅτι αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι εἶνε ὄντα ἔχοντα ζωὴν καὶ κίνησιν καὶ δημιουργοῦσι τὰ ἐπὶ μέρους ὄντα. Ἀπεπειράθη δὲ ν' ἀποδείξῃ δι' ὀξύνειας, ἀκριβοῦς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἐπιμελοῦς δ' ἐξετάσεως τῶν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἀναφερομένων χωρίων τοῦ Πλάτωνος, ὅτι αἱ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι δὲν εἶνε ἀρχαὶ δημιουργικαί, ἀλλὰ παραδείγματα, καθ' ὅ ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦσι τὰ ὄντα τοῦ κόσμου, ἅτινα εἶνε ὁμοιώματα καὶ μιμήματα τῶν ἰδεῶν. Ἐπὶ τῇ συγγραφῇ ταύτῃ, ἣν ἐνέκριναν καὶ ἐπήνεσαν οἱ καθηγηταὶ Heinze καὶ Wundt, ἀνεκηρύχθη αὐτὸν ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ ἐν Λειψίᾳ Πανεπιστημίου διδάκτορα τῆς φιλοσοφίας ἀπονείμους αὐτῷ τὸν βαθμὸν ἀριστείας.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔτυχε τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ τῶν ἐπαίνων δύο ἐξόχων φιλοσόφων, τοῦ Α. Döring, γράψαντος περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ *Wochenschrift für Klassische Philologie* (1899 No 49, σελ. 1330 κ. ἐξ.) καὶ ἐπαινέσαντος τὴν τοῦ συγγραφέως ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν, τὴν ὀξύνειαν καὶ τὴν αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν διανόησιν, καὶ τοῦ Gomperz, ὅστις ἐν τῷ *Archiv für die Geschichte der Philosophie*, (Tόμ. XVI, N. F. IX, σελ. 129—131) ἐπαινεῖ τὴν πραγματείαν τοῦ Βορέα, τὸν δὲ συγγραφεὴ αὐτῆς καλεῖ πολλοῦ ἀξίον, διότι τὰ δυσχερῆ ζητήματα, περὶ ὧν πραγματεύεται, ἐξήγησεν ὀξέως καὶ ἀπροκαταλήπτως καὶ δι' εὐπροσδόκιον ἀνθρώδας παραθέσεως χωρίων κατέστησε τὴν λύσιν αὐτῶν εὐχερεστέραν. Προχωρῶν δ' ὁ Gomperz εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς πραγματείας καὶ ἐπιδοκιμάζων καὶ ἐξαίρων τὰ πορίσματα τοῦ Βορέα ὑποδεικνύει μόνον ὅτι ὁ Βορέας δὲν ἀπέναιμε τὴν προσήκουσαν σημασίαν εἰς τὰ χωρία τῆς τοῦ Πλάτωνος Πολιτείας Σ' 509b, καὶ τοῦ Φιλήβου 22e.

Τὸ 2) ἔργον, ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης κτλ., σύγκειται ἐξ εἰσαγωγῆς καὶ δύο μερῶν. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ δεικνύει ὁ συγγραφεὺς τὴν διαφωνίαν τῶν σοφῶν ἀνδρῶν περὶ τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος καὶ ἀναλαμβάνει νὰ ἐξετάσῃ τέσσαρα ζητήματα.

1) Δύναται μόνη ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀγωγῆς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην τῶν ἀνθρώπων ἀνάπτυξιν;

2) Πῶς ἐλέγχεται τὸ δυνατόν τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος;

3) Τίνες οἱ νόμοι καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς;

4) Τίς ἡ δύναμις τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἀγωγῆς;

Εἰσερχόμενος ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς πραγματείας αὐτοῦ δεικνύει α') ὅτι ὑπάρχει ἐκ γενετῆς διανοητικὴ καὶ ἡθικὴ διαφορὰ, ἧς αἰτία εἶνε ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης, καὶ ἀναιρεῖ τὴν ἀντίθετον γνώμην. Ἀποδεικνύει δὲ τὸ δυνατόν τῆς κληρονομικότητος διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν

ἀρχαίων καὶ διὰ τῶν ἐρευνῶν τῶν νεωτέρων· β') ἀποδεικνύει τὴν ψυχικὴν κληρονομικότητα 1) ἐκ τῆς στενωπότητος συνδέσεως ψυχῆς καὶ σώματος, 2) ἐκ τῆς ἐξαρτήσεως τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν ἐκ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, 3) ἐκ τῆς εὐρύθμου ἢ πλημμελοῦς λειτουργίας τοῦ ψυχικοῦ βίου ἀνάλογως τῆς ἀρτιότητος ἢ ἀτελείας τῶν αἰσθησεων, 4) ἐκ τῆς ἐκ τῶν ψυχικῶν βίον ῥοπῆς τῆς ἰδιοσυστάσεως ἢ ἰδιοσυγκρασίας, 5) ἐκ τῆς ὁργανικῆς κληρονομικότητος.

Ἐκ τούτων πορίζεται ὁ Βορέας, ὅτι τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος βάσις γίνεται ἡ φυσιολογική.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγει ὁ συγγραφεὺς τὴν περὶ ψυχικῆς κληρονομικότητος γνώμην αὐτοῦ: *Ἰδέαι καὶ συναισθήματα καὶ ἐπιθυμίαι καὶ πόθοι δὲν κληρονομοῦνται, ἰδιοφυΐαι καὶ δεξιότητες ἀποτελεσμέναι δὲν μεταδίδονται εἰς τὰ τέκνα. Ἀλλ' οὕτε tabulam rasam παραδέχεται τὴν τοῦ ἀρτιγενήτου παιδὸς ψυχὴν. Σωματικαὶ καὶ ψυχικαὶ ἀρεταὶ ἐγκαινιται ἐν σπέρματι ἐν τῷ σώματι καὶ δὴ ἐν τῇ τοιαύτῃ ἢ τοιαύτῃ κατασκευῇ τῶν σπλάγχχνων, τῶν αἰσθητηρίων, τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ μετὰ τοῦ ὁργανισμοῦ ἀπὸ γένους εἰς γένος μεταγίγνεται. Πραγματευόμενος εἶτα ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν νόμων τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος καὶ ἀναιρῶν τὰς περὶ αὐτῆς ἐνστάσεις ἀκριβῶς καὶ πειστικῶς, μεταβαίνει εἰς τὸ δευτερόν μέρος τῆς πραγματείας αὐτοῦ.*

Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ μέρει πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος κατὰ τὴν κύσιν καὶ ἀποκρούει τὸν tipo criminale τοῦ Λομπρόζου, περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἀγωγῆς ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν. Ὁ ἐθισμός, λέγει, πολὺ συμβάλλεται εἰς τὴν ἐνίσχυσιν ἀγαθῶν προδιαθέσεων ἢ κακῶν ἑξῶν. Αἱ πονηραὶ ὁρμαὶ μεταβάλλονται δι' ἐπιμελοῦς ἀγωγῆς. Ἡ ἀγωγή ὀλίγα δύναται ἐπὶ τῶν βλακῶν, πλείονα δὲ ἐπὶ τῶν μετρώδους εὐφυῶν καὶ πλείοντα ἐπὶ τῶν εὐφυῶν καὶ μεγαλοφυῶν. Τὴν ἀξιόλογον πραγματείαν ταύτην περαίνει ὁ συγγραφεὺς δι' ἐπιλόγου, ἐν ᾧ ἀνακεφαλαιῶν τὰ εἰρημμένα διατυπῶν τὸ πόρισμα τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ.

Ἡ συγγραφή αὕτη δεικνύει τὸν συγγραφέα αὐτῆς νῦν ἐρευνητικόν, φιλομαθὴ καὶ πολυμαθὴ, συστηματικόν, ἐμπειρον περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀμέμπτως διατυπῶντα τὰ διανοήματα αὐτοῦ, ἱκανὸν δὲ νὰ πραγματευθῇ δεξιῶς φιλοσοφικά ζητήματα.

Τὸ 4) ἔργον τοῦ Βορέα, ἡ δόξα περὶ τῶν σπλάγχχνων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς, φέρει τὰς ἀρετὰς τῆς προηγουμένης πραγματείας. Ἡ ἔμμεσος καὶ οὐχὶ ἄμεσος ῥοπή τῶν σπλάγχχνων ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον διεξάγεται ὑπὸ τοῦ Βορέα ἐπιστημονικῶς, ἡ δὲ περὶ αὐτῶν ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς ὑπόληψις δεικνύεται ὡς προῖον πλάνης. Ἐν σελ. 29 ἐρωτᾷ ὁ συγγραφεὺς, πῶς ἤχησαν οἱ παλαιοὶ εἰς τὴν δόξαν ταύτην; Ἀποκρίνεται: *Ἐκ παρατηρήσεως ἀφελεσιέρας καὶ ἀνεπιστήμονος. Ἡ ψυχὴ ταυτίζεται τῇ ζωῇ καὶ δὴ καὶ τῇ ἀνατολῇ, ὡς ἀρχὴ τῆς ζωῆς ὑπολαμβάνομένη.* Ἐτι δὲ καὶ τὸ αἶμα ὑπέλαβον ἔδραν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχῆς, διότι ἐκροῇ αὐτοῦ, ὡς ἡ τῆς ἀναπνοῆς παύσις, ἐπιφέρει λιποθυμίαν καὶ θάνατον.

Ἐρευνητικὴν διάνοιαν, φιλοπονίαν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν σαφὴ τῶν διανοημάτων διατύπωσιν δεικνύει καὶ τὸ 8) ἔργον τοῦ Βορέα, Ἡ μετεμψύχωσις.

Ἀξιόλογοι εἶνε καὶ αἱ ἐπικρίσεις τοῦ Βορέα Α', Β' καὶ Γ', ὡς φιλοσοφικὰ μελετήματα καλεῖ. Λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς μεταφράσεως τῆς «εἰσαγωγῆς» εἰς τὴν σύγχρονον ψυχολογίαν τοῦ Guido Villa ὑπὸ τοῦ Γ. Γρατσιάτου ἀναστηλαῖ τοὺς ἐν χρήσει ὄντας δοκίμους φιλοσοφικοὺς ὄρους καὶ ἄλλους μὴ ὑπάρχοντας πειράται νὰ σχηματίσῃ, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Διορθῶν τὸν Γ. Γρατσιάτον λέγει: ὑποσυνειδήσαν πρέπει νὰ λέγωμεν καὶ οὐχὶ ὑποσυνείδησιν, φυσιοκρατίαν καὶ φυσιοκρατικὸν καὶ οὐχὶ φυσιοκρατίαν καὶ φυσιοκρατικόν, αὐτοσυνειδήσιν, αὐτοπαρτήρησιν, αὐτοσυντήρησιν καὶ οὐχὶ αὐτοσυνείδησιν, αὐτοπαρτήρησιν, αὐτοσυντήρησιν. Σκέψιν, ἐποχὴν, σκεπτικόν, ἐφεκτικόν καὶ οὐχὶ σκεπτικόν ἢ σκεπτικισμόν, σκεπτικισμόν, σκεπτικιστὴν, σκεπτικιστὴν. Ψευδαίσθησιν καὶ οὐχὶ

ψευδαίσθησιν, ὕλοζώϊον καὶ οὐχὶ ὕλοζώϊσμον, μηχανικὴν θεωρίαν καὶ οὐχὶ μηχανισμόν, ἀτομικὴν θεωρίαν καὶ οὐχὶ ἀτομισμόν, δυναμικὴν θεωρίαν καὶ οὐχὶ δυναμισμόν, ἐμπειρίαν καὶ οὐχὶ ἐμπειρισμόν, ἀγνωσίαν καὶ οὐχὶ ἀγνωστικισμόν, ἀκοσμίαν καὶ οὐχὶ ἀκοσμισμόν, θετικὴν φιλοσοφίαν καὶ οὐχὶ θετικισμόν, δούσιμον καὶ οὐχὶ θαδισμόν ἢ δουσιμόν, ἐτερόφθαλμόν καὶ ἀμφοτερόφθαλμον εἰκόνα (monocular-binocular) καὶ οὐχὶ ἐτεροφθαλμικήν, διοφθαλμικήν, ταχυσκόπιον καὶ οὐχὶ ταχιστοσκόπιον, καὶ ἄλλους φιλοσοφικοὺς ὄρους ἢ ὑπάρχοντας καὶ ἐν χρήσει ὄντας ὑπερασπίζει προσηκόντως ὡς δοκίμους, ἢ ἀδοκίμους ἀντικαθίστησι δι' ἄλλων ἑλληνισμῶν π. χ. Ἀντὶ παμψυχρατία προτείνει παμψυχία, ἀντὶ ζωισμός καὶ νεοζωισμός προτείνει θεωρία τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς καὶ νέα θεωρία τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς, ἀντὶ συνειρισμός καὶ θεωρία τοῦ συνειρισμοῦ προτείνει συνειρμική ἢ συνειρμολογικὴ θεωρία, τοῦ συνειρμοῦ θεωρία.

Ἐν ταῖς περὶ φιλοσοφικῶν ὅρων ζητήσεσι ταύταις ἔδειξεν ὁ Βορέας πολυμαθεῖαν, ὁξύτητα περὶ τὴν διάκρισιν τῶν νοημάτων καὶ δύναμιν περὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ὁ τῶσον ἀκριβὴς περὶ τὴν γλωσσικὴν τῶν διανοημάτων διατύπωσιν Βορέας δὲν ἐδυνήθη τὴν ἀκατάλληλον χρῆσιν τῶν ὅρων πνεῦμα καὶ πνευματικὸς νὰ ἐκφύγῃ. Λέγει πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν διαφορὰν ἀντὶ διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν διαφορὰν. «Κατ' Ἀριστοτέλην τὰ μεγάλα πνεύματα». Ὁ Ἀριστοτέλης οὐδέποτε θὰ ἔλεγε τοῦτο Ἀριστοτελικὸν καὶ Ἑλληνικὸν εἶνε αἱ μεγάλα διάνοιαι. Ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς τοιοῦτους καλεῖ περιτιτοὺς (πάντες ὅσοι περιττοί), ὁ δὲ Πλάτων ὁδεῖς καὶ ἀγχίρους. Ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Βορέας «Μεγάλων ἐργατῶν τοῦ πνεύματος»—αὐτοῦ πνεύματος καὶ τῆς βουλῆσεως οἱ ἀριστοί. Τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν ὠνόμασε πνευματικὰς δυνάμεις ἀντὶ ψυχικὰς.

Ὁ Βορέας πλὴν τῆς ἀξιολόγου συγγραφικῆς αὐτοῦ δράσεως ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ ἄλλην.

Ἠρίστου ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ, ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ ἐν Λειψίᾳ Πανεπιστημίου. Μετὰ τὴν ἐκ Γερμανίας ἐπάνοδον αὐτοῦ διορίσθη διευθυντὴς τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου, ὅπερ εὐδοκίμως ἐπὶ πενταετίαν διηθῶνεν. Ὑπέστη τὴν ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ δοκιμασίαν καὶ ἐγένετο ὑφηγητὴς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ, ἥτις παμψυχρῶς προέτεινεν αὐτὸν καθηγητὴν τῆς Ἑρμηνείας τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῆς Ἀπολογητικῆς. Διδάσκει ἀπὸ τοῦ 1905 μέχρι τοῦδε ἐν τῷ Μαρσλείῳ Διδασκαλείῳ καὶ τῷ Ἀρσακείῳ φιλοσοφικῷ, παιδαγωγικῷ καὶ ἑλληνικῷ, ἡ δὲ διδασκαλία αὐτοῦ εἶνε μεθοδική, σαφὴς καὶ εὐστοχος. Τὸ δὲ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας πρὸς τὰς ἀρετὰς τοῦ ὑποψηφίου ἀποβλέπων ἀνέθηκεν αὐτῷ πολλὰς ἐκτακτοὺς ὑπηρεσίας, π. χ. διεξαγωγὴν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων καὶ εἰσιτηρίων καὶ τῶν διευθυντικῶν ἐξετάσεων τῶν δημοδιδασκάλων. Τοιαύτην ὑπηρεσίαν ἐνπιστεῦσθαι αὐτῷ τὸ Ὑπουργεῖον καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἐπαρῆεν αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐκεῖ σχολείων.

Ὁ Βορέας μετέσχε καὶ τῶν ἐν τῷ ψυχολογικῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Wundt γινομένων ἐργασιῶν καὶ διεξήγαγε μετ' ἄλλων διδασκτόρων πειράματα, ὧν τὰ πορίσματα ἐδημοσίευσεν ὁ Hellpach ἐν τῇ διατριβῇ Die Farbenwahrnehmung in indirekten Sehen (Philos. Studien, τόμ. 16. 1899, σελ. 524 κ. ἐξ.).

Ἡ τοῦ Βορέα μετοχὴ τῶν ἐν τῷ ψυχολογικῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Wundt διεξαγομένων πειραματικῶν ἐργασιῶν μνημονεύεται καὶ ἐν τόμῳ 15, σελ. 555 τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ.

Τὸν οὕτως ἀρίστα συγκεκροτημένον καὶ πολλαχῶς δεδοκιμασμένον ἄνδρα κρίνω ἄξιον νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ κενὴν ἔδραν τῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Α. Σκιας περὶ τῶν ὑποψηφίων διὰ τὴν ἔδραν τῆς Φιλοσοφίας συμφωνῶν ἄλλως πρὸς τὸν εἰσηγητὴν Μ. Εὐαγγελίδην, διαφωνεῖ ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ὑποψηφίους Χρ. Ἀνδρουτσὸν καὶ Θ. Βορέαν. Περὶ τούτων φρονεῖ ὅτι οὐδ' αὐτοὶ πληροῦσιν ἀκριβῶς τοὺς ὄρους τοῦ νόμου ΓΩΚΣ', ἐπεὶ δὲν ἔχουσι συγγράμει οὐδεμίαν ἀξίαν λόγου πραγματείαν ἀναφερομένην εἰδικῶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἐχουσιν ὅμως ἀμφοτέρω συγγρά-

ψει ἱκανοῦ λόγου ἀξίας πρωτοτύπους διατριβὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας, ἀλλ' αὐταὶ δὲν εἶνε τοιαῦται, ὥστε νὰ παρέχουσιν ἐπαρκῆ ἐχέγγυα ὅτι οὗτοι δύνανται νὰ διδάξουσιν εὐδοκίμως τὰ κύρια φιλοσοφικὰ μαθήματα, ἰδίως δὲ τὴν Ψυχολογίαν. Τὰ εἰς τὴν Ψυχολογίαν ἀναφερόμενα πονήματα αὐτῶν ὁ Α. Σκιας δὲν θεωρεῖ ἱκανοποιούντα τελείως τὰς ἀξιιώσεις τοῦ νόμου ΓΩΚΣ'. Συγκρίνων δ' αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους, ὁ Α. Σκιας νομίζει σχετικῶς ὑπέρτερον τὸν Χρ. Ἀνδρούτσου, ἐπειδὴ τούτου τὰ ἔργα εἶνε σχετικῶς περισσότερα καὶ ἐκτενέστερα, ἐπὶ πλέον δὲ οὗτος ἔχει συγγράψει καὶ ἐγχειρίδια τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκόμενων φιλοσοφικῶν μαθημάτων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διδακτικὴν ἱκανότητα αὐτῶν δὲν δύναται νὰ κρίνῃ, ἐπειδὴ οὐδέποτε ἤκουσε διδάσκοντα τὸν Θ. Βορέαν. Τοῦ Ἀνδρούτσου τὴν διδακτικὴν ἱκανότητα γινώσκει ἐκ τῶν ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ ὁμιλιῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐδείχθη λίαν εὐγλωττος καὶ σαφής.

Ἄρ. Κουρτίδης.

Διδάκτωρ τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου καὶ καθηγητῆς τοῦ Ἀρσακείου, ὑπέβαλε τὰς ἐξῆς πραγματείας:

1) Τὴν ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ αὐτοῦ *Gewönnung und Gewohnheit*. Athen 1893, ἐκ σελ. 64.

2) Ὁ Τολστόν ὡς παιδαγωγός (ἐν τῷ «Παρνασσῷ» τόμ. 15 δημοσιευθεῖσα πραγματεία τῷ 1893, ἐκ σελ. 17).

3) Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδίου (ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Δημοσ. Ἐκπαιδευτικῆς Γ. Μουσικοῦδάλου, 1896, ἐκ σελ. 17).

4) Ψυχοπάθειαι ἐν τῷ σχολείῳ (ἐν τῇ Ψυχιατρικῇ καὶ Νευρολογικῇ Ἐπιθεωρήσει 1903, ἐκ σελ. 8).

5) Γυναικεία ἀγωγή (εἰσηγητικὴ ἐκθεσις ἐν τῷ Γ' τμήματι τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συνεδρίου 1904, ἐκ σελ. 22).

6) Πνευματικαὶ ἰδιοφυαί, αἰτίαι αὐτῶν καὶ σημασία ἐν τῇ αἰσθητικῇ καὶ παιδευτικῇ. (διατριβὴ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Παιδαγωγικῷ Δελτίῳ καὶ τῇ Ψυχιατρικῇ καὶ Νευρολογικῇ Ἐπιθεωρήσει τῷ 1907, ἐκ σελ. 31).

Ἐκ τῶν ἔργων τούτων τοῦ Ἄρ. Κουρτίδου τὸ ἀξιολογώτερον εἶνε τὸ πρῶτον, τὰ λοιπὰ εἶνε οὐ μόνον βραχυτέραι διατριβαί, ἀλλὰ καὶ πολὺ κατώτεραι κατὰ τὴν ἀξίαν.

Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδίου εἶνε πρόχειρος ἐκθεσις ἀλλοτρίων ἐργασιῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἰδίας προσθήκης. Οὐδεὶς κανὼν συνάγεται, οὐδὲ νέα τις γνώσις προστίθεται, ἀλλὰ μόνον περὶ ἀποπειρῶν γίνονται λόγος. Π. χ. ἐν σελ. 226 ἀναφέρονται λεπτομερῶς μέθοδοι τινες πρακτικῆς ψυχολογικῆς παρατηρήσεως τῶν παιδίων, ἄνευ οὐδεμιᾶς μνείας τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῶν. Ὁ συγγραφεὺς προσέτι φαίνεται ἐπτοημένος πρὸς τὰ κακώτερα καὶ παράδοξα αὐτοσχεδίασματα νεωτέρων τινῶν ψυχολόγων καὶ ἰδίως Ἀμερικανῶν, ἅπερ εἰς οὐδένα ὑποβάλλει ἐλεγχον.

Καὶ ἡ φέρουσα τὴν γενικὴν ἐπιγραφὴν *Ψυχολογία* διατριβὴ τοῦ Α. Κουρτίδου («Ψυχοπάθειαι ἐν τῷ σχολείῳ») οὐδεμίαν ἐπιστημονικὴν ἀξίωσιν δύναται νὰ ἐγείρῃ. Παρατηρητέον προσέτι ὅτι καὶ ἡ ἐπιγραφὴ *Ψυχολογία* εἶνε παράδοξος. Ἦρκει δὲ τὸ *παιδαγωγία*. Ὁ προσδιορισμὸς διὰ τῆς προσθήκης *ψυχο* ὑπομνηστικὴ ὅτι ὑπάρχει καὶ σώματος *παιδαγωγία* ἀλλὰ περὶ μὲν τὸ σῶμα ἀσχολεῖται ἡ γυμναστικὴ, ἡ ὑγιεινὴ, ἡ ἱατρικὴ, περὶ δὲ τὴν ψυχὴν ἡ παιδαγωγικὴ.

Ἡ πέμπτη διατριβὴ (*Γυναικεία ἀγωγή*) ἐξάγει τὴν σπουδαιότητα τῶν νηπιαγωγείων καὶ ἀπαιτεῖ γενικῶς βελτίωσιν τοῦ προγράμματος τῶν σχολείων τῶν θηλέων, χωρὶς νὰ ὑποδείξῃ βελτίον τοῦ ὑπάρχοντος πρόγραμμα.

Κάλλιον τούτων διεξηγημένη εἶνε ἡ διατριβὴ «Ὁ Τολστόν ὡς παιδαγωγός», ἐν ἧ ὁ συγγραφεὺς ἐξιστορεῖ ἐπιτυχῶς τὰς παιδαγωγικὰς παραδοξολογίας καὶ τὰ ὀνειροπολήματα τοῦ Ῥώσου μυθιστοριογράφου.

Ἡ διατριβὴ «Πνευματικαὶ ἰδιοφυαί» εἶνε σύνοψις ἀναγνω-

σμάτων ξένων βιβλίων καὶ μάλιστα σύνοψις συνόψεως ἱσως μετὰ πλείστον λογικῶν καὶ γραμματικῶν σφαλμάτων.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν διατριβὴν ταύτην προσπαθεῖ νὰ κρατήσῃ τὸν μίτον τῆς κυρίας ἐννοίας ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τῶν ἀλλεπαλλήλως ἐπερχομένων ἀποσπασμάτων ἐκ διαφόρων συγγραφέων, ἀλλ' ἐκφεύγει ὁ μίτος ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ περιέρχεται εἰς σύγχυσιν.

Τὴν σύγχυσιν δὲ ταύτην οὐχ ἥμισυ ἐπαυξάνει ἡ ἀκυρολογία. Ὅροι καὶ φράσεις, παρὰ τὴν φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐσχηματισμένοι, παρατρέπουν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγινώσκοντος ἀπὸ τοῦ προκειμένου.

Ἐπὶ τοιούτους συγγραφικοὺς ὅρους δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ λογικὴ διανοημάτων ἀλληλουχία, ἐν συναφῇ ὅλον αὐστηρῶς συνδεδεμένων μερῶν, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν οὐσιώδη χαρακτήρα τῆς ἐπιστημονικῆς διατριβῆς.

Ταῦτα δὲ αἰσθάνεται καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς καὶ διὰ τοῦτο προσπαθεῖ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἑλλειψιν ἐσωτερικῆς συναφείας δι' ἐξωτερικῆς ἀναμνηστικῶν ἐκάστοτε τὸν ἀναγνώστην τὰ προηγούμενα.

Ἡ ἐν σελ. 33 ὑποσημείωσις, ἀναφερομένη εἰς τὴν θεωρίαν, ὅτι οἱ ἐπὶ διανοήσει ὑπέρχοι ἄνδρες ἔχουσιν ἐξαιρετικῶς ἀνεπτυγμένον τὸν ἐγκέφαλον, δεικνύει ὅτι ὁσάκις αἱ αὐθενταί, αἱς ἀκολουθεῖ, δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας, ἀδυνατεῖ νὰ εὕρῃ λόγους πρὸς ὑποστήριξιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης γνώμης, λῶσι δὲ τὴν διαφωνίαν ὅλως αὐθαιρέτως. Ἡ ὑποσημείωσις αὕτη ἔχει ὡδεῖ «Αἱ πρόσφατοι μερικαὶ ἀντιρρήσεις τοῦ ἐν Βερολίῳ Χάνσεμαν, μελετήσαντος τοὺς ἐγκεφάλους τοῦ Μόμμεν, τοῦ Μπούνσεν καὶ τοῦ Μέντσελ, δὲν ἰσχύουσι νὰ καταρρίψωσι τὴν γνώμην, ἣν ἐπικυροῦ καὶ ἡ πείρα, ὅτι ὑπέρροχος πνευματικὴ δράσις ἔχουσιν ἔχει τὴν πλουσίαν διαμόρφωσιν τῆς ἐγκεφαλικῆς ἐπιφανείας».

Ἰδωμεν νῦν καὶ ὀλίγα λογικὰ καὶ γλωσσικὰ τῆς διατριβῆς τούτης σφάλματα.

Ἐν σελ. 4 κ. λέγεται «Αἰσθησιμα, χρόνος, θεωρία, ἀρχή, σχέσις, οὐσία κτλ. ἄνευ τῆς γλώσσης δὲν θὰ ὑπῆρχον.» Πῶς; ὁ κωφάλαος ὁ μὴ ἔχων γλῶσσαν δὲν ἔχει τὴν παράστασιν τοῦ διαστήματος, τοῦ χρόνου, τῆς σχέσεως; Καὶ δὲν παρίστησιν αὐτὰ διὰ σχημάτων; Ἡ παράστασις τοῦ διαστήματος, τοῦ χρόνου κτλ. δὲν εἶνε δημιουργήματα τῆς γλώσσης, ἀλλὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐκδηλοῖ δι' αἰσθητῶν συμβόλων εἴτε διὰ σχημάτων, ὥς ὁ κωφάλαος, εἴτε δι' ἐνάρθρου φωνῆς, ὥς ὁ ὑγιὲς ἔχων τὸ αἰσθητικὸν ὄργανον τῆς ἀκοῆς.

Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι γραμμὴ 11. «Αὕτη (ἡ λέξις δηλὰ δὴ) ὁρίζουσα ἐκάστην παράστασιν ἀποτελεῖ τὸν σύνδεσμον, τὸν ἐνοῦντα τὰς ἐτεροειδεῖς ιδιότητας καὶ παρέχει εἰς αὐτὴν συνοχὴν καὶ ἐνότητα.» Δὲν εἶνε ἀκριβὲς τὸ εἰρημένον. Αἱ ἀπλᾶι παραστάσεις δὲν ἔχουσιν ἐτεροειδεῖς ιδιότητας ἵνα συνδέσῃ αὐτὰς ἡ λέξις. Τὰς δὲ ἐτεροειδεῖς ιδιότητας τῶν συνθέτων παραστάσεων δὲν συνδέει ἡ λέξις, ἀλλ' ἡ ἐννοία συνείδησις, ἡ δὲ λέξις εἶνε ἐκδήλωσις τῆς ψυχικῆς ταύτης λειτουργίας. Ὁ συγγραφεὺς παρίστησι τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας ὡς ἐνέργειαν, τὸ σύμβολον δηλὰ δὴ ὡς ἐνεργοῦσαν δύναμιν.

«Τὸ παιδίον ἀκοῦν τὴν λέξιν *μαμὰ* προσπαθεῖ νὰ προσφέρῃ τὴν λέξιν καὶ κινεῖ τὸν λάρυγγα, τὸ στόμα, τὴν γλῶσσαν, τὰ χεῖλη.» Τὸ στόμα εἶνε διάφορον τῆς γλώσσης καὶ τῶν χειλέων ἢ ἡ περίληψις αὐτῶν;

σελ. 30.1 «Ἡ χρῆσις τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐπιδρᾷ τὰ μέγιστα εἰς τιθάσευσιν τῆς προσοχῆς.» Ἄν δύναται νὰ λεχθῇ προσοχὴ ἀτιθάσεος, θὰ σημαίῃ ἀπροσεξίαν. Τιθάσευσις ἀπροσεξίας δύναται νὰ λεχθῇ, οὐδέποτε ὁμῶς καὶ τιθάσευσις προσοχῆς. Ἀλλ' ἄλλο ἤθελε νὰ εἴπῃ ὁ συγγραφεὺς καὶ ἄλλο εἶπεν.

σελ. 9μ. «Ἡ ἐκφρασις τῶν χρωμάτων παρ' Ὀμήρῳ εἶνε πενιχρά.» Πολλοὺ γε καὶ δεῖ. Ὁ γεραρὸς καθηγητῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Σπυρίδων Μαγγίνας ἐξέδωκεν ὀγκώδεις βιβλίον. ἐν ᾧ ἀποδεικνύει πλουσιωτάτην τὴν χρωματολογίαν παρ' Ὀμήρῳ.

Ὁ συγγραφεὺς ὀρίζει ἐν σελ. 7 τὴν ἰδιοφυίαν ὡδε: «ἰδιοφυία εἶνε ὁ ἀδιάφορος χρωματισμὸς τοῦ πνεύματος»!

Αὐτόθι ὁμιλεῖ καὶ περὶ «αἰσθητικοπλαστικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ»!

Ἐν σελ. 18 κ. λέγει «ἀφασία (ἢ καὶ ἀρημία) ἐκλήθη.» Ἄλλ' ἀρημία δὲν δύναται νὰ κληθῇ ἡ ἀφασία διότι ἀρημία γίνεται ἐκ τοῦ ἀρημιος, ὅπερ σημαίνει στερηόμενος γήμης, ἀδοξος, ἀγνωστος, ὥστε ἀρημία θὰ σημαίνῃ ἀδοξία καὶ οὐχὶ ἀφασία δὲν ἔπρεπε ἐπομένως ν' ἀναγραφῇ ἡ λέξις ἀρημία, ἢ ἀφ' οὗ ἀνέγραψεν αὐτὴν ὁ συγγραφεὺς, ὥφειλε νὰ δηλώσῃ τὸ ἄσπονον αὐτῆς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ.

Ὁ συγγραφεὺς συχνάκις λέγει καὶ ἐπαναλαμβάνει αἰσθητική (ἐπιστήμη)—αἰσθητικὸς (ἐπιστήμων)—αἰσθητικὰ συμπεράσματα—αἰσθητικαὶ μορφαί—αἰσθητικὴ εἰς κτλ. Ἄλλ' αἰσθητικὴ ἐπιστήμη σημαίνει ἐπιστήμην δυναμένην ἢ ἔχουσαν τὴν ἱκανότητα τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ αἰσθητικὸς ὁ ἔχων τὴν δύναμιν τοῦ αἰσθάνεσθαι, καὶ αἰσθητικὰ συμπεράσματα τὰ δυνάμενα νὰ αἰσθάνωνται συμπεράσματα, καὶ αἰσθητικαὶ μορφαί σημαίνει μορφὰς ἱκανὰς νὰ αἰσθάνωνται. Ὁ δὲ συγγραφεὺς αἰσθητικὴν λέγων ἐννοεῖ τὴν περὶ τοῦ καλοῦ ἐπιστήμην, τὴν καλλολογίαν, καὶ αἰσθητικὸν τὸν καλλολόγον, καὶ αἰσθητικὰ συμπεράσματα τὰ καλλολογικὰ συμπεράσματα καὶ αἰσθητικὰς μορφὰς τὰς καλλολογικὰς μορφὰς κ. ο. ἐφ.

Ὁ συγγραφεὺς μὴ γινώσκων τὴν σημασίαν τῶν εἰς ἑκὸς ἐπιθέτων ποιεῖται πλημμελεῖ αὐτῶν χρῆσιν καὶ ἐπὶ ἄλλων νοημάτων π. γ. κινητική, ὁπτική, ἀκουστική παράστασις, ὅ ἐστι παράστασις δυναμένη νὰ κινήται, νὰ ὁρᾷ, νὰ ἀκούῃ!, κινητική, γραφικὴ μνήμη, ἥτοι μνήμη ἱκανὴ νὰ κινήται, νὰ γράφῃ, γραφικὴ, κινητικὴ εἰκὼν, εἰκὼν ἔχουσα τὴν ἱκανότητα νὰ γράφῃ, νὰ κινήται. Διότι λογικὸς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ λέγεται ὁ ἱκανὸς λογίζεσθαι, ἀρχικὸς ὁ ἱκανὸς ἀρχεῖν, ἐποπτικὸς ὁ δυνάμενος ἐποπεύειν, στρατηγικὸς ὁ ἱκανὸς στρατηγεῖν, πολιτικὸς ὁ ἱκανὸς πολιτεύεσθαι, βασιλικὸς ὁ ἀνέχων εἰς τὸν βασιλέα, πατρικὸς καὶ μητρικὸς ὁ ἀνέχων εἰς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα.

Ὁμοίαν ἀσάφειαν γεννᾷ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Ἑλληνος ἀναγνώστου ἢ κατὰ κόρον χρῆσις τῶν λέξεων πνεῦμα καὶ πνευματικὸς ἀντὶ ψυχῇ καὶ ψυχικὸς ἢ νοῦς καὶ νοητικὸς ἢ διάνοια καὶ διανοητικὸς.

Ἐν σελ. 2,6 λέγει «τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.» Πῶς νοητέον τοῦτο; ὡς ψυχὴν; ὡς νοῦν; ὡς διάνοιαν; ὡς τὸν ἰόνον τοῦ παντὸς ἢ τὴν δημιουργικὴν τοῦ παντὸς δύναμιν, ὡς παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς; ὡς φροῦν ἀέρος;

Τοιαύτας ἀμφιβολίας ἐγείρουσιν αἱ φράσεις τοῦ συγγραφεῖος πνευματικὴ ἐξίς—πνευματικὴ λειτουργία—ὁ Σίλλερ ἀντίθετον πνεῦμα πρὸς τὸν Γκαίτε—πνευματικὸς τύπος—τὸ δέσμιον πνεῦμα τῶν—ἐντυπώνει εἰς τὸ πνεῦμα—ἐγγενὲς ἰδιότης τοῦ πνεύματος καὶ πολλὰ ἄλλα ὅμοια ἐκφράσεις.

Ἄλλας πολλὰς ἀτελείας περὶ τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν παραλείποντες μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐναίσιμον διατριβὴν τοῦ συγγραφέως Gewöhnung und Gewohnheit.

Ἡ διατριβὴ αὕτη εἶνε, ὡς εἵπομεν, ὑπερτέρα τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀνεπαρκής, ἵνα δικαιολογήσῃ πρότασιν, ὅπως διορισθῇ ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς καθηγητῆς ἐν Πανεπιστημίῳ. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἐν αὐτῇ πολλὰ τὰ ἀσάφη, πολλὰ τὰ ἀνακριδῆ, παράδοξα καὶ παρανοήσιμα. Καὶ ἐν αὐτῇ κρατεῖ ἡ μέθοδος, ἣν ἐγνωρίσαμεν ἐν ταῖς «Πνευματικαῖς ἰδιοφυΐαις», ἢ παράταξις δῆλα δὴ ξένων γυναικῶν. Διὰ πάσης τῆς διατριβῆς ὁμιλεῖ ἡμῖν ὁ συγγραφεὺς δι' αὐθεντιῶν καὶ θρηγνόν αὐτῆς τίθησιν αὐθεντίαν, τὴν τοῦ Λόρδου Brougman, ὅστις εἶχε μεγάλην πεποίθησιν εἰς τὴν συνήθειαν.

Διημέτριος Λάμψας.

Ἀριστοῦχος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, διακριθεὶς ἐν διαγωνισμῷ ἀπεστάλη ὡς ὑπότροφος τῆς Κυβερνήσεως εἰς Ἑσπερίαν, ὅπου ἐσπούδασε τὰ

παιδαγωγικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Γερμανίας, τῆς Δειψίας καὶ τῆς Λοζάννης. Ἐπανακάμψας ὑπέρβησεν ἐπὶ τριετίαν ὡς σχολάρχης, ἐν ἔτος ὡς καθηγητῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου, εἶτα ὡς διευθυντῆς τοῦ Διδασκαλείου Θεσσαλίας, ἀπὸ δὲ τοῦ 1906 διατελεῖ διευθυντῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου.

Ὁ Δ. Λάμψας ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἐξῆς ἔργα:

1) Die Künstlerische Erziehung der Athenischen Jugend im 5 und 4 Jahrhundert v. Chr.

2) Ὑποδείγματα διδασκαλίας τῶν ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς σχολείοις διδασκόμενων μαθημάτων. Ἐν Ἀθήναις 1909, ἐκ σελ. 366.

3) Ὑπόδειγμα διδασκαλίας τῆς ἱερᾶς ἱστορίας κατὰ τὸν ἀναπτύσσοντα διάλογον (Παιδαγ. Δελτίον τῶν. Α' σελ. 40—44).

4) Πῶς πρέπει νὰ γράφονται αἱ σχολικαὶ γεωγραφίαι (αὐτόθι σελ. 198 καὶ ἐξ).

5) Ὁ διδακτικὸς διάλογος (Τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον, σελ. 1—14, 35—50, 75—90 καὶ 115—133).

6) Ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας ἢ τὰ εἰδολογικὰ στάδια αὐτῆς.

7) Ἡ διδακτικὴ διήγησις (Ἑσπερίαν. ἔτος Ζ', σελ. 51—64 καὶ 107—114).

Τῶν ἔργων τούτων τοῦ Δ. Λάμψα ἀξιολογώτερον εἶνε τὸ πρῶτον. Die Künstlerische Erziehung κτλ. γενομένη ἐν τῷ παιδαγωγικῷ Φροντιστηρίῳ τοῦ Rein ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὁ Rein περιέλαβεν ὡς ἔργον ἐξεληθὲν ἐκ τοῦ φροντιστηρίου αὐτοῦ εἰς τὸ περιοδικὸν αὐτοῦ καὶ προέταξε καὶ βραβεῖον πρόλογον, ἐν ᾧ ρητῶς λέγει die vorliegende Arbeit, die aus dem Pädagogischen Universitäts-Seminar zu Jena hervorgegangen ist und deshalb von dem Unterzeichneten (τοῦ Rein δῆλα δὴ) hierdurch eingeführt wird.

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Λάμψα ἐκνήθη καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων, τοῦ R. Menge ἐν Lehrproben und Lehrgänge. 1905 σελ. 97 καὶ τοῦ Zeppler ἐν τῷ περιοδικῷ Deutsche Kultur 1905, σελ. 318.

Ἀναλύοντες τὸ ἔργον τοῦ Λάμψα εὐρίσκομεν ὅτι τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ εἶνε εἰλημμένον ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Tain, Philosophie de l'art, Τόμ. II, 12 ἐκδ. 1906, σελ. 84—128, ἐκ τοῦ Paul Girard, οὗ τὸ βιβλίον μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὁ Ἀλέξανδρος Καραλής ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀθηναίων ἀγωγή κατὰ τὸν Ε' καὶ Δ' αἰῶνα π. Χ.» Ὁ Girard ἐχρησίμευσεν οὐ μόνον ἀσφαλῆς ὁδὸν τοῦ Λάμψα ἰδίως ἀπὸ τῆς 80 σελίδος καὶ ἐφεξῆς, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ. Πλὴν τούτων καὶ ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ Bekkergöll καὶ τοῦ Hermann Blümner εὗρεν ὁ συγγραφεὺς ἀποτεταμιευμένα ὅσα γράφει περὶ γυμνασίων, περὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων, περὶ πλαστικῆς καὶ ζωγραφικῆς, περὶ θρησκευτικῶν τελετῶν, περὶ δραματικῶν ἀγώνων, περὶ χορικῶν ἀγώνων, περὶ ἀγώνων κήλους. Παρὰ τούτοις εὐρίσκονται καὶ πάσαι αἱ παραπομπαὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Δὲν ἐτήρησεν ὅμως τὴν νηφαλιότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῶν ὁδηγῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐθνικῆς φιλοτιμίας παραγόμενος μετεχειρίσθη ὑπερβολὰς καὶ ἐνάλυνε καὶ ἐξύψωσεν ἐπὶ τὸ φανταστικώτερον τὴν κατὰ τὸν Ε' καὶ Δ' αἰῶνα π. Χ. καλλιτεχνικὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Ἀθηναϊκῆς νεότητος.

Τὰ δὲ «ὑποδείγματα διδασκαλίας» ὡς ἔργον κατὰ δεδομένον τύπον διεξηγημένον οὐδεμίαν πρωτοτυπίαν ἔχει, μάλιστα δὲ ἐγκλείει πολλὰ τὰ μειονεκτήματα. Πρῶτον τὰ κάλλιστα τῶν ὑποδειγμάτων παρέλαβεν ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ παρ' ἄλλων. Ὁ Λάμψας ἐν τῷ «Προλόγῳ» αὐτοῦ, σελ. 7, λέγει ὅτι «τὰ ὑπ' ἀριθμ. 3, 4, 7, 28, 29, 30, 31 καὶ 34 ἐγράφησαν ἐπὶ τῇ βάσει ὑποδειγμάτων ξένων παιδαγωγικῶν, ὧν ὅμως τὰ πλεῖστα προσηρημύσθησαν πρὸς τὰ σχέδια τοῦ συγγραφέως (τοῦ Λάμψα δῆλα δὴ) ἢ καὶ ἄλλως μετερρυθμίσθησαν, δύο δὲ ἄλλων, ἥτοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. 14 καὶ 16 ὑποδειγμάτων διδασκαλίας γεωμετρίας, αἱ ἀσκήσεις ἔχουσιν ἀντληθῇ ἐκ σχετικῶν βιβλίων γεω-

μετρικῶν προβλημάτων». Δὲν εἶνε ἀκριβὴς τὰ ὑπὸ τοῦ Λάμπφα λεγόμενα.

Τὸ περὶ λαγωῦ ὑπόδειγμα παρέλαβεν ὅλον παρὰ τοῦ E. Wilk (Πρβλ. τὴν ἐν τῷ Παιδαγ. Δελτίῳ τόμ. Α' σελ. 46—53 περὶ λαγωῦ διδασκαλίαν τοῦ Λάμπφα πρὸς τὴν τοῦ Wilk ἐν Pädagog. Magazin Heft 63, σελ. 21—25 καὶ σελ. 40). Τῆς δὲ σελίδος 54 τὰ IV, V, VI παρέλαβεν ἐκ τοῦ Rude, Methodik 2, 13 καὶ μόνον τὸ ὑπόλοιπον τῆς σελ. 54, ἐκ στίχων 16 ἀποτελούμενον, εἶνε τοῦ Λάμπφα, δανεισθὲν καὶ τοῦτο ἐκ τῆς εἰδικῆς διδασκατικῆς.

Ἀξία προσοχῆς εἶνε ἡ σημείωσις, δι' ἧς εἰσάγει ὁ Λ. τὸ ὑπόδειγμα «Τὸ ὑπόδειγμα ἡμῶν, λέγει, λαμβάνει μαῖζω ἔκτασιν ἢ ὅσῃν θὰ ἔχη ἡ πραγματικὴ διδασκαλία, διότι ἐν ᾧ ἡμεῖς εἴμεθα ἡγνακασμένοι νὰ διασαφώμεν πάντα ἐν ἴσῳ πλάτει, ἡ διδασκαλία θὰ δύναται νὰ διαπραγματεύηται ἱκανὰ συντομώτερον, ὥς ὅντα ἤδη γνωστὰ τοῖς μαθηταῖς.»

Πλέον δὲ ἡ ψεκτὸν εὐρίσκουμεν ὅτι οὐ μόνον δὲν ὁμολόγησεν ὅτι τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν Wilk, ἀλλὰ καὶ ἐν σημειώσει 2α παραπέμπει εἰς αὐτὸν διὰ τῶν λέξεων «Πρβλ. E. Wilk», ἅμα δὲ καὶ εἰς ἄλλα ἐξ συγγραμμάτων Γερμανῶν παιδαγωγῶν. Τοῦτο τὸ σφάλμα διόρθωσεν ὁ Λάμπφας μετὰ τοιαῦτα ἔτη, ὅτε ἐξέδωκε τὰ «ὑποδείγματα διδασκαλίας», ἐν οἷς συμπεριλαβὼν καὶ τὴν περὶ λαγωῦ διδασκαλίαν παραπέμπει μόνον εἰς τὸν Wilk γράφων «Πρβλ. καὶ E. Wilk» («ὑποδείγματα διδασκαλίας σελ. 65»).

Τὸ περιοδικὸν Lehrproben und Lehrgänge ἐχρησίμευσεν τῷ Λάμπφῳ ὡς πηγὴ, ἐξ ἧς πολλὰ ἤντηλσε. Τοῦτο δὲ γινόμενον, κατὰ τοὺς κρατοῦντας ἐν τῇ συγγραφικῇ τέχνῃ ἠθικοὺς νόμους, οὐ μόνον δὲν εἶνε ψεκτὸν, ἀλλὰ καὶ τιμὴν φιλοπονίας καὶ πολυμαθείας φέρει. Τὸ ἐπιδεικνύειν δ' ὅμως τοὺς ξένους πόνους ὡς ἰδίους καὶ ἡ διὰ διαφόρων τρόπων συγκάλυψις τῆς ἐπιστήμης πρᾶξεως εἶνε πάσης κατακρίσεως ἄξιον.

Ἐν τῷ 58ῳ τεύχει τοῦ Γερμανικοῦ τούτου περιοδικοῦ σελ. 87 κ. ἐξ. ὑπάρχει ἡ τοῦ Dörwald ὑποδειγματικὴ διδασκαλία περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ξενοφώντος. Ταύτην ὡς ἰδίαν ἐδημοσίευσεν ὁ Λάμπφας τὸ πρῶτον ἐν τῷ Παιδαγ. Δελτίῳ τόμ. Α' τευχ. β' σελ. 119 καὶ ἐξ., βραδύτερον δὲ καὶ ἐν τοῖς «ὑποδείγμασι» αὐτοῦ.

Ἐν σελ. 26 τῶν «ὑποδειγμάτων» τοῦ Λάμπφα ὑπάρχει ὑποδειγματικὴ διδασκαλία περὶ Λαίου τοῦ λευκοῦ. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶνε εἰλημμένον ἐκ τοῦ B. A. Lay, Methodik der Naturgeschichtlichen Unterrichts σελ. 110 καὶ 116. Ἐν σημειώσει δὲ παραπέμπει ὁ Λάμπφας ἀπλῶς εἰς τὸν W. Lay καὶ τὸν O. Schmeil.

Στοιχειώδης παιδαγωγικὴ ἀρχὴ εἶνε νὰ παραλαμβάνονται θέματα τῆς ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας ἐκ πραγμάτων γνωστῶν τοῖς παισὶ.

Ὁ Λάμπφας παραβαίνων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην παιδαγωγικὴν ἀρχὴν ἐξέλεξεν ὡς ὑπόδειγμα διδασκαλίας περὶ φυτολογίας τὸ παρ' ἡμῖν καὶ αὐτοῖς ἐστὶ τοῖς καθηγηταῖς ἄγνωστον λάμιον. Ὁ Γερμανὸς παιδαγωγὸς εἶχε σπουδαῖον παιδαγωγικὸν λόγον νὰ λάβῃ τὸ λάμιον ὡς θέμα, διότι τὸ φυτὸν τοῦτο εἶνε ἐν Γερμανίᾳ γνωστότατον τοῖς παισὶ.

Ἡ περὶ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως διδασκαλία σελ. 192—204 εἶνε εἰλημμένη ἐκ τοῦ Σωτηρίου Δ. Ψαροῦ (Ἡ νέα φωνητικὴ μέθοδος. Ἐν Ἀθήναις 1906 σελ. 72—81). Μόνον τὰς λέξεις καὶ φράσεις μεταβάλλει ὁ Λάμπφας, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη ἦτο αὐτῷ ἐπιβεβλημένη ἐκ τῆς ἐκλογῆς ἄλλου γράμματος. Ὁ μὲν Ψαρὸς ἔχει ὡς θέμα τὸ γράμμα φ, ὁ δὲ Λάμπφας τὸ ο. Ἡ διάταξις δ' ὅμως τῆς ὕλης καὶ ἡ πορεία τῆς ὅλης ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας εἶνε ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Ψαροῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκλογὴ τῆς λέξεως κότια, ἐξ ἧς λαμβάνει τὸ ο, εἶνε ἀτυχὴς διότι ἡ ἀνάγνωσις δὲν πρέπει νὰ ἀρχῇ ἀπὸ ἀφώρτου γράμματος, οἷον εἶνε τὸ κ ἐν τῇ λέξει κότια, ἀλλ' ἀπὸ φωνήεντος ἢ τοῦλάχιστον ἀπὸ διπλοῦ συμφώνου.

Ἐν τῷ ὑποδείγματι διδασκαλίας τῆς ἱερᾶς ἱστορίας (Παιδαγ. Δελτίον τόμ. Β', σελ. 47) παραλαμβάνει παρὰ τοῦ Staude (Präparation zu den Biblischen Geschichten σελ. 17) τὴν ἄσκησιν χωρὶς νὰ μνημονεύσῃ τὸν Staude.

Ἐν δὲ τοῖς πρωτοτύποις αὐτοῦ ὑποδείγμασι περιπίπτει ὁ Λάμπφας εἰς πολλὰ μεθοδικὰ καὶ πραγματικὰ σφάλματα.

Παράδειγμα λάβωμεν τὴν ὑποδειγματικὴν διδασκαλίαν τοῦ Λάμπφα περὶ τῆς πυροπολήσεως τῆς Τουρκικῆς ναυαρχίδος ὑπὸ τοῦ Κανάρη ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου σελ. 163 κ. ἐξ., ἣν προβάλλει ὁ συγγραφεὺς ὡς ὑπόδειγμα ἀναπτύσσοντος διαλόγου.

Ὁ διδάσκαλος ἐρωτᾷ «Πρὶν ἴδωμεν παιδιὰ, πῶς ὁ Κανάρης αὐτὸς ἀναλαμβάνει νὰ ἐκδικηθῇ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου, τί ἔχετε τὴν περιέργειαν νὰ γνωρίσητε πρῶτον ;»

Εἰς τὴν ἀρίστον αὐτὴν ἐρώτησιν τί παρὰδοξα πράγματα δὲν δύναται τὰ περίεργα παιδιὰ ν' ἀπαντήσωσι ; πᾶν ἄλλο ἢ ὅ, τι προσδοκᾷ ὁ διδάσκαλος.

Ἐν σελ. 164 ἐρωτᾷ ὁ διδάσκαλος «εἰς ποῖον σφάλμα δὲν περιέπιπτεν ὁ Κανάρης ;» Πολλὰ ἀποκρίσεις θὰ δοθῶσιν ὑπὸ τῶν μικρῶν εἰς τὴν γενικὴν ταύτην ἐρώτησιν, μόνον ἐκείνη δὲν θὰ ἔλθῃ εἰς τὸν νοῦν αὐτῶν, ἣν ὑποβάλλει αὐτοῖς ὁ διδάσκαλος : ὅτι δῆλα δὴ «Δὲν ὑπερηφανεύετο διὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἦτο ταπεινόφρων !»

Καὶ αὐτῷ προχωρεῖ ὁ διάλογος, τοῦ μὲν διδασκάλου ἐρωτῶντος ἀρίστως καὶ γενικῶς, τῶν δὲ μαθητῶν κατὰ μαντείαν τινὰ ἀποκρινόμενων ὅ, τι θέλει ν' ἀκούσῃ ὁ διδάσκαλος.

Ἐν σελ. 167 ἀφ' οὗ εἰσάγεται ὁ διδάσκαλος τὸν Κανάρην καὶ τοὺς συντρόφους αὐτοῦ εἰς δύο μεγάλας λέμβους, ἐρωτᾷ :

Μετὰ τοῦτο ; Οἱ μαθηταὶ ἀποκρίνονται «ἀρχίζουσι νὰ κωπηλατῶσιν.» Ὁ διδάσκαλος. «Εὐτυχῶς, παιδιὰ, ὁ ἄνεμος φυσᾷ οὐριος. Τί κάμνουνσι λοιπὸν ;» Οἱ μαθ. «Ἀνοίγουνσι τὰ ἱστία.» Ὁ διδάσκ. «Αἱ λέμβοι λοιπὸν ;» Οἱ μαθ. «Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπομακρύνονται τῆς παραλίας.» Ὁ διδ. «Ναί, παιδιὰ, εἶνε πλέον εἰς τὸ πέλαγος, διεσθύνονται πρὸς τὴν Χίον. Αἰφνης ἡμῶς, παιδιὰ, δὲν δύναται νὰ προχωρήσωσι. Τί νὰ συνῶδῃ ;» Οἱ μαθ. «Ἐπαυσε νὰ φυσᾷ ὁ ἄνεμος.»

Ὁ διδ. «Τί εἶνε λοιπὸν ἡγνακασμένοι νὰ κάμωσι ;»

Οἱ μαθ. «Νὰ περιμένωσι μέχρις οὗ ἀρχίσῃ πάλιν νὰ φυσᾷ.»

Ἦχισαν νὰ κωπηλατῶσι θὰ ἦτο ἡ φυσικωτέρα ἀπόκρισις τῶν παιδίων.

Καθ' ὅμοιον ἀδέξιον τρόπον εἶνε κατεσκευασμένα πᾶσαι αἱ ἐρωτήσεις τοῦ Λάμπφα ὡς ὑπόδειγμα ἀναπτύσσοντος διαλόγου.

Τὴν περὶ τὸν ἀναπτύσσοντα διάλογον ἀδεξιότητα αὐτοῦ ἐλέγχουσι καὶ αἱ μαντικαὶ ἀποκρίσεις, ἃς ὑποβάλλει τοῖς μαθηταῖς, ὅπερ μέγιστον σφάλμα τῆς μορφῆς ταύτης τῆς διδασκαλίας. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐρώτησιν, διατί ἀκούονται ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος φωναί, ἄσματα καὶ μουσικὴ, δίδονται ἡ ἀποκρίσεις : οἱ Τούρκοι ἔχουσιν ἐσπέρην.

Ὁ Ἰησοῦς διδάσκει ἐν τῇ Καπερναοὺμ ἐνώπιον πολλοῦ πλήθους : ἐξαφνα ἀναγκάζεται νὰ διακόψῃ. Τί νὰ συνῶδῃ ; ἐρωτᾷ ὁ κ. Λάμπφας. Οἱ μαθηταὶ ἀποκρίνονται προφητικῶς, ἔρχεται ὁ Ἰάσιρος κλπ. Καὶ κατωτέρω. Ὁ Ἰάσιρος καὶ ὁ Ἰησοῦς μεταβαίνουν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πρώτου. Ἐξαφνα βλέπουσι κἄτι, τὸ ὅποιον τοὺς ἀναγκάζει νὰ σταματήσωσι. Τί νὰ ἦτο, ἐρωτᾷ ὁ Λάμπφας. Ὁ δὲ μαθητὴς προφητικῶς πάλιν ἀποκρίνεται : ἦσαν ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο ἐκ τοῦ ἀντίθετου μέρους καὶ διηθύνοντο πρὸς αὐτοὺς (σελ. 185). Καὶ κατωτέρω : «τίνας παραλαμβάνει μεθ' ἐαυτοῦ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ δωμάτιον τῆς νεκρᾶς ;» Ὁ μαθητὴς προφητικῶς ἀποκρίνεται «τοὺς γονεῖς τοῦ παιδιοῦ καὶ τοὺς τρεῖς μαθητάς του».

Ὁ Λάμπφας ἐψέξε τοὺς διδασκάλους, οἵτινες ἀφίνουσιν εἰς τοὺς μαθητάς τὴν συμπλήρωσιν τῆς προτάσεως : ἀλλὰ περιπίπτει αὐτὸς εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα παραλαβὴν τῶν ὑποδειγματικῶν αὐτοῦ διδασκαλιῶν π. χ. ἐν σελ. 140κ. ὁ Λάμπφας ἐρωτᾷ : «Ἄλλ' αὐταὶ (αἱ χαμηλαὶ βουνοσειραὶ καὶ λοφοσειραὶ) παιδιὰ, σχηματίζουνσι πολλὰ ὁροπέδια, τῶν ὁποίων τὸ ἔδαφος φυσικά ;» Οἱ μαθηταὶ ἀποκρίνονται «εἶνε κατάλληλον πρὸς καλλιέργειαν.»

Καὶ κατωτέρω ἐρωτᾷ (σελ. 141, 16).

«Ἀρδεύουσι δὲ τὰ ὕδατα ταῦτα ;»

Οἱ μαθ. «ὡλὴν τὴν πεδιάδα».

Ὁ Λάμπφ. «ἤτις διὰ τοῦτο ;»

Οἱ μαθ. «εἶνε εὐφορωτάτη».

Ἀλλὰ καὶ τοὺς σκοποὺς, περὶ ὧν πολλὰς σελίδας ἔγραψεν ὁ Λάμπας ἐν τῷ περιοδικῷ «Δημοτικὸν σχολεῖον», ἰδοὺ πῶς κατασκευάζει. «Καὶ τώρα ἀφ' οὗ ἐγνωρίσαμεν ποῖος εἶνε ὁ Κανάρης, ὅστις ἀνέλαβε νὰ ἐκδικηθῇ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου, τί πρόκειται νὰ μάθωμεν; Πῶς ὁ Κανάρης ἀναλαμβάνει νὰ ἐκδικηθῇ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου!» (σελ. 165).

Πρὸς. καὶ 1ον, 3ον, 4ον μερικὸν σκοπὸν τοῦ αὐτοῦ ὑποδείγματος, ὅπου οἱ μερικοὶ σκοποὶ παρέχονται ἑτοιμοὶ ἀντὶ νὰ ἐξευρίσκωνται ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτανεργούντων, ὑποδοχουμένων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Ὁ 5ος μερικὸς σκοπὸς εἶνε ἀτελής ὡς μὴ περιλαμβάνων τὰ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Κανάρη εἰς τὰ Ψαρά.

Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκτείνωμεν ἐπὶ πλέον τὸν λόγον, ὁ συγγραφεὺς οὐ μόνον περὶ τὸν ἀναπτύσσοντα διάλογον καὶ τοὺς σκοποὺς φαίνεται ἀδέξιος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν προσφορὰν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὴν βαυτερίαν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν καλουμένην σύλληψιν καὶ τὴν ἀσκήσιν.

σελ. 44. «Ἐρρημοὶ ὑπάρχουσι, λέγει, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν.» Ἀνακριβές· διότι καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ Αὐστραλίαν ὑπάρχουσιν ἔρρημοι.

σελ. 56μ. Λέγει ὅτι ἐν τῷ ὧτὶ τῆς γλαυκῆς δὲν ὑπάρχει κόγχη καὶ μετ' ὀλίγα λέγει «ὡ γλαυκὴ ἔχει μεγάλας κόγχας».

σελ. 53κ. «Ἐξέυρεσις ὑπὸ τῶν μαθητῶν νέων ἀντιπροσώπων τῆς ἐννοίας τοῦ μηρυκαστικοῦ ζώου.»

σελ. 60. Ἡ φωνὴ τῆς γλαυκῆς εἶνε ἄτεχνος· διότι μένει ἐντελὴς ἀθόρυπος, τὰ δὲ ὧτὰ αὐτῆς εἶνε ὀλόλευκα, ἥτοι δὲν ἔχουσι προστατευτικὸν χρώμα, διότι δὲν δύναται νὰ παρατηρηθῶσιν ὡς εὐρισκόμενα ἐν ἀποκρύφῳ φωλεῇ!

Κατὰ ταῦτα τὰ τῆς ὀρνίθου ὧτὰ δὲν ἔπρεπε νὰ εἶνε λευκά, διότι παρατηροῦνται!

Αἱ γλαυκὲς πετώσιν εἰς τὰς φῶς ἐχούσας οἰκίας, ἵνα ἀπολαύσωσι τοῦ φωτός. Οὐχὶ διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἵνα βλέπωσι κάλλιον τὸ θήραμα αὐτῶν.

«Ἐφ' ὅσον μένει ὁ λαγχῶδς ἀκίνητος ἐν τῷ λάκκῳ, οὔτε οἱ κυνηγοί, οὔτε οἱ κύνες διακρίνουσιν αὐτὸν εὐκόλως.»

Ἐν σελ. 148. Τὰ πάντα ἐξαρτᾷ ἐκ τοῦ κλίματος καὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ζακύνθου, τὴν δὲ τοῦ ἀνθρώπου φύσιν εἰς οὐδὲν λογίζεται. Ἀλλὰ διατὶ νὰ μὴ εἶνε, ὡς οἱ Ζακύνθιοι, καὶ οἱ Κεφαλλήνες καὶ οἱ Κερκυραῖοι;

Αὐτ. «Οἱ σύντροφοι τοῦ Κανάρη, ὅτε εἶδον τὰς Τουρκικὰς φρογάδας, ἔχασαν τὴν τόλμην των». Δὲν πρέπει νὰ ἐξευτελίζονται τὰ ἄλλα πρόσωπα πρὸς ἀνάδειξιν ἑνός. Οἱ ναῦται εἶπον ἀπλῶς τὴν γνώμην αὐτῶν, ὑπερίσχυσε δὲ ἡ τοῦ Κανάρη. Δὲν εἶνε δὲ καὶ πιθανόν, διότι πρότερον ὁ συγγραφεὺς εἶπεν ὅτι οὗτοι ἐξελέγησαν μεταξὺ τῶν ἀρίστων ναυτικῶν.

Ὁ συγγραφεὺς δὲν φροντίζει περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Ἐν σελ. 180 μ. λέγει ὁ Ἰαίριος, παιδιὰ, εἶνε πολὺ ἰσχυρὸς καὶ πολὺ εὐτυχής. Ἀλλ' ἐκ τῶν Εὐαγγελίων μαθάνομεν μόνον ὅτι ἦτο ἀρχισυνάγωγος καὶ οὐδὲν πλέον. Ὁ Λάμπας προχωρεῖ ἐρωτῶν «τί θὰ ἦτο διὰ νὰ εἶνε τόσο ἰσχυρὸς;» Ἀπόκρ. «ἦτο ἄρχων ἐν Καπερναούμ.»—«Διὰ τὰ εἶνε δὲ εὐτυχής;» Ἀποκρίσις «ἦτο πολὺ πλούσιος.» Ἀντιπαιδαγωγικὸν τὸ ἐξαρτᾶν τὴν εὐτυχίαν ἐκ τοῦ πλούτου. Εἴτα δὲ εἶνε τοῦ συγγραφέως εἰκασία, ὅτι ἦτο πολὺ πλούσιος καὶ εἶχε πολλὰ πλοῦτη.

Καὶ προχωρῶν λέγει ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἰδίαν εἰκασίαν, ὅτι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ Ἰαίριου διὰ νὰ ἀποτρέψωσι τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κόρης, τῷ διηγούντο ἰδίως τὰ νέα τῆς πόλεως. Ταῦτα εἶνε οὐ μόνον ἀμάρτυρα, ἀλλὰ καὶ ἀπίθανα καὶ ἀνάρμιστα.

σελ. 185 κ. Οἱ ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Ἰαίριου προσερχόμενοι παρίστανται λέγοντες πρὸς αὐτὸν «ὦ! ὁ διδάσκαλος εἶνε περιττός.» Τὸ μὴ σκύλλει τὸν διδάσκαλον τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ἢ 53 ἀπέδωκεν ὁ Α. διὰ τοῦ «ὦ! ὁ διδάσκαλος εἶνε περιττός», ἐξ οὗ εὐλόγως συνάγει πᾶς τις ὅτι δὲν ἐπεξεργάσατο τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐκ τῶν πηγῶν.

Αἱ δὲ διατριβαὶ αὐτοῦ ὁ διδακτικὸς διάλογος, ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας, ἡ διδακτικὴ διήγησις εἶνε ἄρθρα ἐλαφρὰ μετὰ πολλῆς ἀμελείας ἐκ Γερμανικῶν πηγῶν ἀντληθέντα καὶ τὴν κατὰ γῶγην αὐτῶν ἀρίθμητον ἔχοντα.

Τὸν συγγραφεὰ τῶν βιβλίων τούτων θεωρῶ ἄωρον ἔτι διὰ πανεπιστημιακὴν ἑδραν.

Νικόλαος Ι. Ἐξαρχόπουλος

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου ἀναγ. ρευθεῖς ὑπηρετήσεν ὡς σχολάρχης ἐπὶ πενταετίαν. Μετασχὼν εἰς διαγωνισμοὺς καὶ ἐπιτυχὼν ἐστάλη τῷ 1901 εἰς Ἑσπερίαν, ὅπου ἐσπούδασεν ἐπὶ τριετίαν φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημίαις τῆς Γένης, τῆς Λειψίας καὶ τῆς Λωζάνης. Ἐπανακίμψας ἐκ τῆς Ἑσπερίας ὑπηρετήσεν ἐπὶ ἐν ἔτος ὡς καθηγητῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου διδάξας ἐν αὐτῷ φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ καὶ διευθύνας τὰς ἐν τῷ προτύπῳ σχολεῖω ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως. Διετέλεσεν ἐπὶ διετίαν διευθυντῆς τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου. Τῷ δὲ 1907, ἐπιτυχὼν ἐν διαγωνισμῷ διωρίσθη ἐπιθεωρητῆς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ γυμνασίων καὶ Ἑλληνικῶν σχολείων. Τῷ 1906 ὑποστὰς τὴν νόμιμον δοκιμασίαν ἐνεκρίθη Ἰφηγητῆς τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1910 διευθύνει τὸ Διδασκαλεῖον τῆς μέσης ἐκπαίδευσως. Τῷ 1908 ἀνετέθη αὐτῷ ἡ ἀσκήσις παιδαγωγικῶς τοὺς ἡμίσεις ἐκ τῶν σχολάρχων καὶ ἐλληνοδιδασκάλων, οἵτινες ἐκλήθησαν πρὸς τοῦτο εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Ν. Ι. Ἐξαρχόπουλος ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἐξῆς ἔργα:

- 1) Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν σχολείων. Ἐν Ἀθήναις 1906. Ἐκ σελίδων 23.
- 2) Τίνες οἱ ὅροι οἱ ἀπαιτούμενοι πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τοῖς ἐπαγγέλμασιν. Ἐν Ἀθήναις 1906. Ἐκ σελίδων 25.
- 3) Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ διδασκάλου. Ἐν Πάτραις 1906. Ἐκ σελίδων 24.
- 4) Χαρακτηρισμοὶ τῆς Ἀττικῆς ἀγωγῆς τοῦ Β' καὶ Δ' π. Χρ. αἰῶνος. Ἐν Ἀθήναις 1906. Ἐκ σελίδων 22.
- 5) Ποῖός τις πρέπει νὰ εἶνε ὁ διδάσκαλος. Ἐν Ἀθήναις 1907. Ἐκ σελίδων 288.
- 6) Παιδαγωγικὰ ζητήματα. Ἐν Ἀθήναις 1909 ἐκ σελ. 61.
- 7) Das Athenische und das Spartanische Erziehungs-system im V und IV Jahrhundert v. Chr. ἀποτελοῦν τὸν 377ον τόμον τῆς σειρᾶς παιδαγωγικῶν ἔργων ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Pädagogisches Magazin, Langesaltza 1909.
- 8) Ἡ ἐπίδρασις τῆς περιβαλλούσης φύσεως ἐπὶ τοὺς ἀρχαίους κατασκευὰς τῆς Ἀττικῆς καὶ Σπάρτης. Ἐν Ἀθήναις 1909 ἐκ σελ. 24.
- 9) Le procédé développant-expositif (Forme Didactique). Ἐν Ἀθήναις 1911, ἐκ σελ. 20.
- 10) Μαθήματα Ψυχολογίας. Ἐν Ἀθήναις 1911. Ἐκ σελ. 25.

Ἐν τῷ Αφ ἔργῳ αὐτοῦ ὁ Ἐξαρχόπουλος δεικνύει τὴν χρησιμότητα τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐπιθεωρήσεως, τὰ ἔργα τοῦ ἐπιθεωρητοῦ καὶ τὰ προσόντα, ἃ ὀφείλει νὰ ἔχῃ αὐτός. Ἐξετάζει πρὸς τοῦτους τὰ ἰσχυόντα ἐν τῇ δημοτικῇ καὶ μέσῃ ἐκπαίδευσιν, δεικνύει τὰ τρωτὰ καὶ προτείνει τρόπους θεραπείας.

Ἐν τῷ Βφ ἔργῳ ἀναπτύσσει ὁ Ἐξαρχόπουλος τοὺς ὅρους καθ' οὓς φρονεῖ ὅτι ἀσφαλιζεται ἡ εὐδοκίμησις ἐν ἔργῳ τινί. Ἐξετάζει τὰ καθ' ἡμᾶς, ὑποδεικνύει τὰς αἰτίας, δι' ἃς νοσοῦσι, καὶ προτείνει τρόπους βελτιώσεως.

Ἐν τῷ Γφ διδάσκει τὸν διδάσκαλον πῶς συμπεριφερόμενος πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν καὶ πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ τόπου, ἐνθα ἐξασκεῖ τὸ παιδαγωγικὸν αὐτοῦ ἐπάγγελμα, δύναται νὰ εὐδοκίμησῃ.

Τὸ Δον καὶ Ηον εἶνε ἐπιτομαὶ τοῦ Ζου.

Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Εου ἔργου, ποῖός τις πρέπει νὰ εἶνε ὁ διδάσκαλος, ὑπέβαλεν ὁ Ἐξαρχόπουλος εἰς τὴν Φιλοσοφίαν.

κήν Σχολήν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ὡς διατριβήν ἐπὶ ὑψηλῇ καὶ ἀνιγορευθῇ ὑψηλότητι.

Τὸ ἔργον τοῦτο συνέγραψεν ὁ Ἐξαρχόπουλος χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν κορυφαίων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Ὡστε ἐπὶ πρωτοτυπίας ἀξιώσεις δὲν ἐγείρει. Ἐγείρει δὲ ἐλλείψεις μεθοδικὰς καὶ πραγματικάς. Αὐτὴ τοῦ βιβλίου ἡ ἐπιγραφή δὲν συνάδει πρὸς τὸ πλοῦσιον αὐτοῦ περιεχόμενον, ὅπερ ἐκτείνεται ἐπὶ πᾶν τὰς τοὺς κλάδους τῆς παιδαγωγικῆς. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ τοῦ νὰ ἐμφανίσῃ ἐκαστοτὲ τὰς παιδαγωγικὰς αὐθεντίας, ἵνα διὰ τοῦ ἰδίου τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τῶν ἰδίων λέξεων ἐκαστος συγγραφεὺς συνηγορῇ ἢ ἀντιλέγῃ, προσφέρει μὲν τῷ ἀναγινώσκοντι τὴν ἐκ τῶν ἐνδόξων πίστιν, περιπλέκει δ' ὅμως τὸν συγγραφεὶ εἰς τὰ ἀσυντακτικὰ τῆς μεθόδου ταύτης παρακολουθήματα, τὰς μηχανύσεις τῶν λόγων, τὰς ἐπαναλήψεις καὶ τὴν ἐκ τούτων πηγάζουσαν χαλάρωσιν τῆς συνεχείας καὶ τὴν ἐνιαχοῦ μετὰ δυσκολίας ἀνεύρεσιν τοῦ μίτου τῆς λογικῆς ἀκολουθίας.

Καὶ εἰς παραδοξολογίας ἐνίοτε περιπίπτει. Γράφει π. χ. «δύο πλευραὶ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως—διαμερίσματα τῆς ψυχῆς—τοποθετοῦσι τὸν σκοπὸν καὶ ἄλλα.

Καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐνιαχοῦ παταίει· ποιεῖται ἀντιθέσεις ἀδοκίμους γράφον· ἀφ' ἑνὸς μὲν—συγχρόνως δέ. Συγχρόνως δὲ εἶνε τὸ· ἀφ' ἑνὸς μὲν—ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ καὶ μόνον τὸ· ἀφ' ἑνὸς ἄνευ ἀντιθέσεως. Γράφει κτῶμαι—ἐκτέτατο, ἄλλα καὶ ἀποκτῶ—ἀπέκτετα—κατακτῶ—κατέκτετα. Συντάσσει τὸ συνισθασθαι μετὰ τῆς εἰς καὶ αἰτιατικῆς (ὁ πολιτισμὸς συνίσταται εἰς λειτουργίαν...), τὸ συμβαίνει μετὰ τῆς παρὰ καὶ δοτικῆς (συμβαίνει παρὰ τῷ διδασκάλῳ), τὸ ἐμφορεῖσθαι μετὰ τῆς ὑπὸ καὶ γενικῆς (ὑπὸ τοιούτων ἐμφορούμενοι ἰδεῶν), μεταχειρίζεται τὴν αὐτοπαθὴ ἀντωνυμίαν ἀντὶ τῆς ἐπαναληπτικῆς καὶ τἀνάπαλιν. Εἰς τὰ γραμματικὰ ταῦτα σφάλματα περιπίπτουσι πάντες σχεδὸν οἱ ὑποψήφιοι.

Δὲν δυνάμεθα προσέτι νὰ ἐπαινέσωμεν τοὺς ξενισμούς· ἡθικο—παιδευτικὴ ἐποψία, ἱστορικο—ἀνθρωπιστικῆς σειρᾶς, ἱστορικο—ἀνθρωπιστικὰ μαθήματα.

Ἄλλ' αἱ ἀνωμαλίες αὗται ὡς ἀναγόμεναι εἰς ὀρισμένας τάξεις εὐχερῶς ἐξομαλίζονται.

Τὸ βιβλίον ἔχει ἀρετὰς τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν ἐπαινετὴν σαφήνειαν, μεθ' ἧς διεξάγει ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ τὸ σπουδαῖον περὶ τῆς μορφώσεως τοῦ διδασκάλου ζήτημα καὶ συστηματικὴν ἀκολουθίαν, παρέχει συνετὰς ὁδηγίας περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν διδασκάλων καὶ τῆς παρ' ἡμῖν παιδείας καὶ περιέχει πλοῦτον παιδαγωγικῶν γνώσεων, ὅς ὁ φιλότιμος συγγραφεὺς προσφέρει ὡς πρῶτον αὐτοῦ ἔρανον πρὸς ἀναμύρφοσιν τῆς παρ' ἡμῖν καθόλου παιδείσεως.

Ἐν τῷ Ζ' βιβλίῳ *Das athenische und spartanische Erziehungssystem im V und IV Jahrh.* εἰς δύο μέρη διηρημένον, μετὰ βραχείαν εἰσαγωγὴν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει δεικνύει ὁ Ἐξαρχόπουλος τὴν ἐπίδρασιν τῆς διαφόρου φύσεως τῆς Ἀττικῆς καὶ Σπάρτης ἐπὶ τὸν διάφορον χαρακτῆρα τῶν ἀρχαίων αὐτῶν κατοίκων καὶ ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν παρ' αὐτοῖς ἱσχυόντων ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων. Ἐξετάζει τοὺς σκοποὺς, οὓς ἐπεδίωκεν ἡ ἀγωγή ἐν ἑκατέρᾳ τῶν δύο τούτων πόλεων, συγκρίνων τὸ ἀρχαῖον Ἀττικὸν καὶ τὸ Σπαρτιατικὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα. Ἐξάγει τὰς ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς αὐτῶν καὶ χαρακτηρίζει τὴν μὲν Ἀττικὴν ἀγωγὴν ὡς ἀποσκοποῦσαν κυρίως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀτόμου καθ' ἑαυτὸν, τὴν δὲ Σπαρτιατικὴν ὡς κύριον σκοπὸν ἔχουσαν τὴν πολιτείαν. Περιγράφει ἔπειτα τὰ ὄργανα τῆς παιδείσεως, ἥτοι τὰ σχολεῖα τῆς μουσικῆς καὶ τῆς γυμναστικῆς, τὰ πρὸς διδασκαλίαν χρησιμοποιούμενα ὄργανα καὶ σκεύη καὶ τὰ παιδαγωγούντα πρόσωπα.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει ἐξετάζει λεπτομερῶς ὁ συγγραφεὺς τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς, ὧν ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται, καὶ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς μεθόδους τῆς διδασκαλίας. Ἐν τέλει δὲ πραγματεύεται περὶ τῆς ἐν Ἀθῆναις καὶ Σπάρτῃ γυναικείας ἀγωγῆς.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ἐξαρχόπουλου εἶνε ἀξιολογώτα-

τον διὰ τε τὴν πρωτοτυπίαν τῆς διατάξεως τῆς ὕλης καὶ διὰ τὴν σαφὴ καὶ πειστικὴν διατύπωσιν τῆς ἐπὶ τὴν ἀγωγὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπίδρασεως τοῦ κλίματος, τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῶν δύο χωρῶν.

Τὸ βιβλίον ἔτυχεν εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου καὶ ἐπιφανέστατοι παιδαγωγικοὶ καὶ φιλόλογοι ἄνδρες ἐπήνεσαν τὸ ἔργον, ὡς π. χ. ὁ Ροδόλφος Menge, ὁ Johann Oehler καὶ πλείστα σπουδαῖα καὶ εἰδικὰ περιοδικὰ π. χ. *Die Deutsche Schulwarte*, *Die Deutsche Lehrerzeitung*, *die Pädagogische Zeitung*, *die Zeitschrift für das Realschulwesen*, *das Magazin für Pädagogik*, ἡ *Zeitschrift für das Oster. Volksschulwesen*, ἡ *Lehrerzeitung für Ost- und Westpreußen*, *das Schweizerische Evang. Schulblatt* καὶ ἄλλα ξένα καὶ ἑλληνικά.

Κατὰ τὸ παρὸν δ' ἔτος ἐδημοσίευσεν ὁ Ἐξαρχόπουλος τὸ Θον) καὶ Ιον) αὐτοῦ ἔργον, ἥτοι τὸ *Procédé développant-expositif* καὶ τὰ *Μαθήματα Ψυχολογίας*, ἀμφότερα ἀξιόλογα ἔργα.

Πλὴν τῆς ζωηρᾶς συγγραφικῆς δράσεως τοῦ Ἐξαρχόπουλου, ὀφείλομεν νὰ ἐξάρωμεν καὶ τὴν σπουδαίαν διδακτικὴν αὐτοῦ δράσιν ὡς καθηγητοῦ καὶ διευθυντοῦ *Διδασκαλείων* καὶ ἐπιθεωρητοῦ, ἣν ἀναγνωρίζουσα ἡ Κεντρικὴ ὑπηρεσία προεβίβαζεν αὐτὸν εἰς ἀνωτέρας θέσεις. Ἐν τῇ προφορικῇ αὐτοῦ δοκιμασίᾳ ὡς ὑψηλῆς ἐνώπιον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς παρέσχε σαφὴ τεκμήρια σαφούς καὶ καλῆς προφορικῆς διδασκαλίας. Τὸν ἄνδρα τοῦτον θεωρῶ ἱκανὸν νὰ διδάξῃ παιδαγωγικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἀπὸ Πανεπιστημιακῆς ἑδρας.

Παναγιώτης II. Οἰκονόμος.

Μετ' ἀρίστας ἐγκυκλοπαιδικὰς σπουδὰς ἐν τῇ γυμνασίᾳ ἐγένετο φοιτητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Κατὰ δὲ τὸ τρίτον ἔτος τῆς φοιτήσεως αὐτοῦ μετέσχε προκηρυχθέντος διαγωνισμοῦ καὶ διαπρέψας ἐν αὐτῷ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων» εἰς Γερμανίαν, ὅπου δαπάναις τοῦ εἰρημένου Συλλόγου ἐσπούδασεν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη παιδαγωγικὰ καὶ φιλοσοφικά.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς δοκιματικὸς μαθητὴς τοῦ *Διδασκάλου Δύσανταλ*, ἐν ᾧ μετὰ διδασκάλων καὶ μαθητῶν συζῶν ἀπῆλθεν ἀμεσώτερον καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ διδασκάλῳ πράξει τῆς παιδαγωγικῆς τῶν Γερμανῶν ἐπιστήμης, εἴτα δ' ἐν τῷ περιωμῷ *Διδασκαλείῳ* τῆς Γόθας. Κατόπιν ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ μεγάλῳ τῆς Γερμανίας παιδαγωγῷ T. Ziller, καθηγητῇ τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας, ὅστις συνετῆρει πρὸς ἄσκησιν τῶν σπουδαστῶν ἰδίαν σχολὴν μετὰ μαθητῶν ἐσωτερικῶν καὶ τρία ἄλλα παιδαγωγικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα, τὸν «*Επιστημονικὸν Σύλλογον*», τὴν «*Φιλοσοφικὴν εἰταιρίαν*» καὶ τὸν «*Σύλλογον πρὸς διάδοσιν τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς*» πρὸς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις. Εἶχε δ' ὁ Ziller ὀργανωμένον καὶ σχολεῖον κατωτέρας καὶ μέσης παιδείσεως πρὸς πρακτικὴν μόρφωσιν τῶν μελλόντων διδασκάλων. Μετὰ ταῦτα ὁ Οἰκονόμος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ περιπόστου παιδαγωγοῦ Stoy ἐν Ἰένῃ, ὅπου ἐσπούδασε προσέτι φυσιολογίαν παρὰ τῷ Haeckel, φιλοσοφίαν παρὰ τῷ Eucken, Schultze καὶ τῷ καλολόγῳ Wolf. Ὑποστὰς δὲ διδακτορικὰς ἐξετάσεις ἀνιγορευθῇ διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου ἐπὶ ἐνασίμῳ διατριβῇ «*Über die Macht der Erziehung*».

Ὁ Οἰκονόμος ὑπέβαλεν εἰς κρίσιν τὰ ἐξῆς ἔργα :

I) Παιδαγωγικὸν σύγγραμμα περιοδικὸν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν «*Ἐκπαίδευσις*» ἐξ ἑκατὸν τριῶν τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενον, ἐν ᾧ περιέχονται πλῆθος μονογραφικῶν, ὧν ἐξέχουσιν

1) Ἐννοια τῆς ἀνατροφῆς.

- 2) Τίνες αἱ ἀρχαὶ τοῦ νέου συστήματος τῆς ἐκπαιδεύσεως.
- 3) Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.
- 4) Περὶ τοῦ ἐθισμού ἐν τοῖς σχολείοις.
- 5) Τίς ἡ ἀληθὴς ὁδὸς τῆς μαθήσεως.
- 6) Περὶ τῶν ἱερῶν ὡς μορφωτικῶν μαθημάτων.
- 7) Περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης.
- 8) Περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐν τοῖς σχολείοις.
- 9) Περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς γεωγραφίας.
- 10) Περὶ τεχνικῶν ἐργασιῶν ἐν τοῖς σχολείοις.
- 11) Περὶ τιμωριῶν ἐν τοῖς σχολείοις.
- 12) Περὶ Ῥουσσώ.
- 13) Περὶ Πισταλάτση.
- 14) Περὶ Κομενίου.
- 15) Περὶ μορφώσεως χαρακτῆρος.
- 16) Περὶ παιδιῶν παρὰ τοῖς πάλοι καὶ νῦν Ἑλλήσι.
- 17) Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς διοργανώσεως τῶν σχολείων.
- 18) Δέκα ἀναγνώσματα κατὰ τὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς τοῦ Σπένσερ.

II) Das neugriechische Schulwesen, μελέτη ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ, καταχωρισθεῖσα εἰς τὴν ἐγκυκλοπαιδεῖαν τοῦ W. Rein, Τόμ. VI, σελ. 180—230.

III) Σύνοψις τῆς νέας παιδαγωγικῆς.

IV) Μελέτη περὶ ἰδρύσεως Διδασκαλείου θηλέων, περὶ ἰδρύσεως ἀνωτέρων Παρθενωγαγείων, περὶ νέου διοργανισμοῦ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

V) J. J. Rousseau, Αἰμίλιος ἢ περὶ ἀνατροφῆς, τεῦχος Α' μετὰ προλόγου καὶ παιδαγωγικῶν παρατηρήσεων, μεταφρασθεὶς ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.

VI) Νέα μέθοδος διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μετὰ θεωρίας καὶ ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας ὡς καὶ μιᾶς ἐκθέσεως ἐν Ὀμηρικῇ γλώσσῃ.

VII) Μεθοδικὴ Ἀριθμητικὴ, τεῦχος Α' μετὰ προλεγομένων καὶ ἐφαρμογῶν καὶ παιδαγωγικῶν παρατηρήσεων.

VIII) Δέκα τέσσαρες μονογραφαί· α') περὶ σωματικῆς ἀνατροφῆς· β') Ἡ κενολογία τῶν δῆθεν παιδαγωγικῶν· γ') Ἐλεγχος τοῦ προγράμματος τῶν νέων διδασκτικῶν βιβλίων· δ') Τὸ Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1898· ε') Ἡ διοργάνωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Κρήτῃ· ς') Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις· ζ') Ἰω. Ἀργυριάδης ὡς παιδαγωγικός· η') Γράμματα καὶ μουσικὴ· θ') Ἐννοια τῆς παραστατικῆς διδασκαλίας· ι') Ἀδικοὶ ὕβρεις κατὰ τῶν Διδασκαλείων· ια') Περὶ παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως· ιβ') Der Wert des Kipperschen Buches über griechisches Schulwesen· ιγ') Περὶ τοῦ καταλ. λήλου συστήματος τῆς καλλιγραφίας· ιδ') Περὶ τοῦ καταλ. λήλου συστήματος τῆς ἱερογραφίας.

IX) Ἀθῆναι καὶ ἡ περίεξ χώρα, δοκίμιον πατριδογραφίας.

X) Πλήρες σύστημα ἀναγνωστικῶν καὶ διδασκτικῶν βιβλίων κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς, τόμοι 15.

XI) Τεσσαράκοντα παιδαγωγικὰ ἄρθρα δημοσιευθέντα ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀθῆναις» καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς ἐνώσεως τῶν δημοδιδασκάλων τῇ «Σάλπιγγι».

XII) Σύστημα πλήρες παιδαγωγικῶν καὶ τῶν ὑπηρετικῶν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστημῶν ἐν χειρογράφῳ.

α') Ψυχολογία παιδαγωγικὴ· β') Λογικὴ· γ') Πρακτικὴ φιλοσοφία· δ') Παιδαγωγικὴ· ε') Διδασκτικὴ· ς') Ἐγκυκλοπαιδεῖα Παιδαγωγικῆς· ζ') Ἱστορία Παιδαγωγικῆς.

Ὁ Π. Π. Οἰκονόμος ἔτυχεν ἐν Γερμανίᾳ πληροστέρας καὶ πολυχρονιωτέρας παιδαγωγικῆς μορφώσεως πάντων τῶν συνυποψηφίων αὐτοῦ, διότι θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς ἐμορφώθη ἐν Διδασκαλείοις καὶ ἐν Πανεπιστημίοις.

Ἐπανακάμψας εἰς τὴν πατρίδα ἐγένετο διευθυντὴς τοῦ παιδαγωγείου τῆς Θεσσαλονίκης, διευθυντὴς τοῦ προτύπου σχολείου Ἀθηνῶν, καθηγητὴς τοῦ Διδασκαλείου, διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Ἀθηνῶν, διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Λαρίσης, Καθηγητὴς Διδασκαλείου θηλέων, καθηγητὴς τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἐν τοῖς Γυμνασίοις Ἀθηνῶν, διοργανω-

τῆς τῆς ἐκπαιδεύσεως Κρήτης.

Ἐν πάσαις ταύταις ταῖς θέσεσιν ἠρξάμην ὡς θαυμαστώ.

Ὁ Οἰκονόμος κατέχει εἰς μέγαν βαθμὴν τὸ διδασκαλικὸν χάρισμα τοῦ διδάσκειν μεθοδικῶς καὶ εὐστόχως πάντα τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, ὥστε καθίσταται ζηλωτὸν παράδειγμα τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

Ὁ Οἰκονόμος ἐπὶ μίαν καὶ πλέον γενεάν ἀσχολεῖται μετὰ ζήλου ἀπαραμειώτου περὶ τὴν ἐκπαιδεύσιν διδασκων, συγγράφων καὶ συμβουλευῶν τὰ πρόποντα κατὰ τὰς ἐκάστοτε προόδους τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης.

Ὁ Οἰκονόμος ἔχει εὐρείαν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν, μέγα τοῦτο ἐφόδιον τοῦ παιδαγωγοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ πλεονέκτημα καθίστησιν αὐτὸν ἱκανὸν νὰ διδάσκη ὑποδειγματικῶς πάντα τὰ ἐγκύκλια μαθήματα.

Καὶ τῆς συστηματικῆς δὲ φιλοσοφίας δὲν εἶνε ἀμέτοχος· διότι ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη λογικὴν, ψυχολογίαν καὶ ἠθικὴν οὐ μόνον ἐν τοῖς Διδασκαλείοις ἀρρένων καὶ θηλέων, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις Ἀθηνῶν, ἐν οἷς διωρίσθη εἰδικὸς τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καθηγητῆς. Ὡστε ὁ Οἰκονόμος εἶνε παρεσκευασμένος ἤδη νὰ ἐκπληρώσῃ καὶ τὸν ὅρον τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἔδρας, καθ' ὃν ὀφείλει ὁ τὴν ἔδραν ταύτην κατέχων νὰ διδάσκη καὶ Λογικὴν καὶ Ψυχολογίαν καὶ Ἠθικὴν. Κατέθηκε δὲ εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἐπιτροπείας χειρόγραφα συγγράμματα φιλοσοφικῶν καὶ παιδαγωγικῶν κλάδων, ἅτινα ὑπάρχουσι καταγεγραμμένα ἐν τῷ παρατεθέντι ἐνταῦθα μακρῷ καταλόγῳ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

Οὕτω παρεσκευασμένος ὁ Οἰκονόμος δύναται νὰ διδάξῃ καρποφόρως ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τὰ παιδαγωγικὰ καὶ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς.

Ἐχει δὲ καὶ διοργανωτικὴν διάνοιαν ὡς οὐδεὶς τῶν νεωτέρων παιδαγωγῶν καὶ τὸ σπουδαιότατον εἶνε ἀπηλλαγμένος τῆς μηχανικῆς διδασκαλίας, ἥ πρόσκεινται ἐπὶ οἱ νέοι ἡμῶν παιδαγωγοί.

Ἡ πεποίθησίς μου εἶνε ὅτι διοριζόμενος ὁ Οἰκονόμος καθηγητῆς τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ θὰ προαγάγῃ καὶ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς τὸν σπουδαιότατον τοῦτον κλάδον τῆς φιλοσοφίας.

Τῆς ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ κενῆς ἔδρας τῆς «φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς» κρίνω ἀξίους καὶ τὸν Νικόλαον Ι. Ἐξαρχόπουλον καὶ τὸν Παναγιώτην Π. Οἰκονόμον. Προτιμῶ δὲ τὸν Π. Π. Οἰκονόμον διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς ἐμπειρίαν.

Ὁ Α. Σκιας περὶ μὲν τῶν ἄλλων ὑποψηφίων διὰ τὴν ἔδραν τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς συμφωνεῖ πρὸς τὸν εἰσηγητὴν Μ. Εὐαγγελίδην, διαφωνεῖ ὅμως πρὸς αὐτὸν τὰ μάλιστα καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ὑποψηφίους Π. Π. Οἰκονόμον, Ν. Ἐξαρχόπουλον καὶ Δ. Λάμπαν. Ὁ Α. Σκιας φρονεῖ ὅτι ὁ Ν. Ἐξαρχόπουλος καὶ ὁ Δ. Λάμπας ἔχουσιν ἐκπονήσῃ ἔργα ἐπιστημονικὰ ἀξιόλογα, ἐνῶ ὁ Π. Π. Οἰκονόμος ἐπιδοθεὶς ἐξ ἀρχῆς μᾶλλον εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν διοίκησιν σχολείων δὲν ἔχει συγγράψῃ οὐδεμίαν πρωτότυπον καὶ ἀξίαν λόγου ἐπιστημονικὴν μελέτην, ὅποιαν ἐννοεῖ ὁ νόμος ΓΩΚΣ'. Τὰ πολυκρίθμα ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ καταριθμούμενα πονήματα αὐτοῦ ἐκτὸς τῶν διδασκτικῶν βιβλίων δὲν εἶνε ἄλλο τι εἰμὴ συντομώτατα ἄρθρα ἐκ τοῦ προχείρου συντεταγμένα καὶ εἰς ἐφημέρους σκοποὺς ἀφορῶντα, οὐδαμῶς δὲ εἰς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης τείνοντα, τινὰ δὲ εἶνε χειρόγραφα τετράδια τῶν ἐν τοῖς σχολείοις παραδόσεων αὐτοῦ. Ἡ γερμανιστὶ συντεταγμένη ἐκθέσις περὶ τῶν σχολείων τῆς νέας Ἑλλάδος δὲν περιέχει οὐδὲν ἄλλο πλὴν ἀπλῆς ἀναγραφῆς γεγονότων εὐκόλως εὐρισκόμενων καὶ ἐξακριβουμένων, ἀγνώστων δὲ μόνον εἰς τοὺς ἄλλοδαπούς, ὑπὲρ ὧν καὶ ἔχει γραφῇ. Τὸ δὲ φυλλάδιον, δι' οὗ προτείνεται νέα μέθοδος πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, εἶνε αὐτοσχέδιον ἀνάξιον λόγου. Τὰ ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Ν. Ἐξαρχόπουλου καὶ Δ. Λάμπας ἀνευρισκόμενα σφάλματα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐξελεγχθῶσιν, ἐπειδὴ ἡ ἐκθεσις αὐτοῦ ἀνεκινώθη ἐγγράφως εἰς τὰ ἄλλα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς μόλις κατὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς 16 Δε-

κεμήριου, ἀλλ' ὁ Α. Σκιας πιστεύει, ὅτι καὶ ἂν εἴνε ἅπαντα ταῦτα ἀληθῆ, πάλιν δὲν δύναται νὰ προκριθῇ ὁ Π. Οἰκονόμου, ἐπειδὴ τὰ ἔργα αὐτοῦ δὲν εἴνε ὅποια ἐννοεῖ ὁ νόμος ΓΩΚΣ καὶ ὡς τοιαῦτα δὲν ὑπεβλήθησαν εἰς ὁμοίαν λεπτολόγον ἐξέλεξι, ὥστε ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχωσιν ἐν αὐτοῖς πολλὰ περισσότερα ὅμοια σφάλματα. Τὴν κατὰ τοῦ Δ. Λάμπας κατηγορίαν ἐπὶ λογοκλοπῇ ὁ Α. Σκιας δὲν παραδέχεται ὡς ἀληθῆ, ἐπειδὴ τὰ περὶ ὧν πρόκειται ἐκ ξένων συγγραμμάτων παραληφθέντα μέρη ἔχει ρητῶς δηλώσει αὐτὸς ὁ Δ. Λάμπας ὅτι ἀνήκουσι εἰς ἄλλους. Τὸ ὅτι δὲ ὁ Δ. Λάμπας ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ ἐκτὸς τῶν βιβλίων, ἐξ ὧν ἔχει παραλάβει τὰ περὶ ὧν πρόκειται μέρη, ἀναγράφει καὶ ἄλλα βιβλία, οὐδαμῶς εἴνε τεκμήριον κακοπιστίας, ἐπειδὴ τὰ βιβλία ταῦτα εἴτε αἰτιολογοῦσι τὴν μέθοδον, ἣν ὑποστηρίζει ὁ συγγραφεὺς, εἴτε περιέχουσι παραδείγματα ὁμοίας ἐφαρμογῆς τῆς αὐτῆς μεθόδου.

Τοὺς ὑποψηφίους Ν. Ἐξαρχόπουλον καὶ Δ. Λάμπαν ὁ Α. Σκιας θεωρεῖ ὡς περίπου ἰσοδύναμους, ὥστε δὲν δύναται νὰ προκρίνῃ τὸν ἕτερον τοῦ ἑτέρου τὴν δὲ ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ ὑποτίμησιν τοῦ Λάμπας θεωρεῖ ὡς ὅχι ὀρθήν. Περὶ ἀμφοτέρων τούτων ὅμως παρατηρεῖ ὁ Α. Σκιας ὅτι ὑποστηρίζουσι καὶ συνιστῶσι διδασκτικὴν τινὰ μέθοδον, περὶ ἧς, καίπερ ὑπὸ ἐπιφανῶν παιδαγωγικῶν ἐξουρημένους, ἀμφισβᾷ, ἂν εἴνε τελεσφόρος, ἐπειδὴ ἂν ἐφαρμοσθῇ ἀκριβῶς, καθιστᾷ τὰς παραδόσεις ὑπὲρ πᾶν μέτρον σχοινοτενεῖς καὶ περιπλόκους, ὥστε οἱ μαθηταὶ δὲν δύναται νὰ διδαχθῶσιν εἰμὴ ἐλάχιστα, ἂν δὲ δὲν ἐφαρμοζῇται ἀκριβῶς, ὅπερ ἀναπόφευκτον, δὲν θὰ ἔχῃ πλέον τὴν θεωρητικὴν αὐτῆς βάσιν. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ Α. Σκιας δὲν δύναται νὰ προκρίνῃ ἄλλον τινὰ ὑπὲρ τούτους δύο τούτους ὑποψηφίους, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζει ἂν ἄλλος τις τῶν παρ' ἡμῖν παιδαγωγικῶν μεταχειρίζεται μέθοδον τελεσφοροτέραν. Περὶ τῆς διδασκτικῆς ἱκανότητος τῶν δύο τούτων ὑποψηφίων ἐν συγκρίσει πρὸς ἀλλήλους δὲν δύναται νὰ κρίνῃ, πιστεύει ὅμως ὅτι ἀμφοτέροι κατέχουσι τὴν ἱκανότητα ταύτην ἐπαρκῶς.

Περὶ τῶν ὑποψηφίων διὰ τὴν ἑδραν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ τῆς Βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας ὁ Α. Σκιας εἰσηγούμενος ἀποφαίνεται τὰ ἑξῆς :

Τοῦ ὑποψηφίου Ν. Βέη ἅπαντα τὰ πονήματα, ὅσα ὑπέβαλεν εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἐπιτροπῆς, εἴνε κυρίως παλαιογραφικὰ περιέχοντα καταγραφὰς, ἀναγνώσεις καὶ ἐκδόσεις Βυζαντινῶν καὶ νεοελληνικῶν χειρογράφων καὶ μεσαιωνικῶν ἐπιγραφῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ διορθώσεις κακῶς ἀνεγνωσμένων χωρίων ἢ ἱστορικῶς καὶ τοπογραφικῶς παρατηρήσεις. Τινὲς τῶν ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένων διορθώσεων ἐπιγραφῶν εἴνε ὅλως ἀσχετῆς, οἷον αἱ ἐν τῷ ἀποσπάσματι ἐν τοῦ ἐν Σοφίᾳ ἐκδιδομένου ἀρχαιολογικοῦ περιοδικοῦ σελ. 7—10 ἀριθ. 4, 5, 6, 7, ἀλλὰ οὐδὲν ὅμως εὐρίσκονται ὅχι σπανίως καὶ διορθώσεις εὐστοχοὶ καὶ παρατηρήσεις ἀξιόλογοι. Οὐδὲν ὅμως ἐκ τῶν πονημάτων τοῦ Ν. Βέη ἀναφέρεται εἰς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην ἢ εἰς συστηματικὴν μελέτην τῆς Βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας, καὶ ἐπομένως οὐδὲν πληροῖ τοὺς ὅρους τοῦ νόμου ΓΩΚΣ.

Ὁ ὑποψήφιος Γ. Λαμπάκης ἔχει ἐργασθῇ ἤδη ἀπὸ τριάνοντα ἐτῶν ὑπὲρ τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων μετὰ μεγίστου ζήλου καὶ ἀόκνου δραστηριότητος, ἀπεδείχθη δὲ ὅχι ὀλίγον ὠφέλιμος διὰ τῆς περισυλλογῆς πολυαριθμῶν κειμηλίων τῆς χριστιανικῆς τέχνης καὶ διὰ τῆς συγκροτήσεως ἀξιολόγου χριστιανικοῦ μουσείου, καὶ προσέτι συνετέλεσεν εἰς πέρ τις καὶ ἄλλος παρ' ἡμῖν εἰς τὴν διάφεσιν τῆς πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀρχαιοτήτας ἀγάπης, ἥτις παρατηρεῖται ἐν τοῖς καθ' ἡμῶς χρόνοις. Συνέγραψε πολυαριθμούς μικρὰς τε καὶ μεγάλας πραγματείας καὶ διατριβάς ἀναφερομένας εἰς τὰς χριστιανικὰς ἀρχαιοτήτας, ἀναγεγραμμένας δὲ πάσας ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἰδίῳ ὑπομνήματι συνυποβληθέντι εἰς τὴν ἐπιτροπὴν. Πάν τε ὅμως ἐργασθῇ κυρίως εἰς περισυλλογὴν ὑλικῶν καὶ διαφύσιν τῆς ἀξίας τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, ἐλάχιστα δὲ εἰς

ἐπιστημονικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ συνειλεγμένου ὑλικοῦ ἢ ἐν γένει εἰς συστηματικὴν ἐξερεύνησιν τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας. Ὑπῆρξεν ἀπόστολος καὶ κήρυξ, ὅχι ἐρευνητής, καὶ ἐκτὸς μιᾶς ἀποπείρας πρὸς ἐρμηνείαν τῶν κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἐλάχιστα ἄλλα πορίσματα ἰδίας μελέτης εὐρίσκονται ἐν τοῖς πολυαριθμοῖς πονήμασιν αὐτοῦ. Εἰς τὴν λοιπὴν Βυζαντινὴν ἀρχαιολογίαν, πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς, δὲν ἔχει ἐνδιατρίψει οὐδαμῶς. Καὶ αὐτὴ εἴη ἡ ταξινόμησις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ συνειλεγμένου ὑλικοῦ εἴνε ἀμελὲς καὶ ἀμέθοδος, ἡ δὲ ἐκθεσις τῶν γεγονότων ὅχι σπανίως ἐλαττωματικὴ ἐνεκα περιττοῦ ρητορικοῦ φόρτου καὶ ἀκαίρου θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν θεωρεῖ ὡς τμήμα τῆς Θεολογίας (ἴδε Χριστ. ἀρχαιολ. τῆς μονῆς Δαφνίου σελ. 5), καὶ πραγματεύεται τὰ κατ' αὐτὴν μᾶλλον ὡς θεολόγος ἢ ὡς ἀρχαιολόγος. Ἐνίοτε μάλιστα παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καταλείπει ὀλοσχερῶς τὴν θετικὴν μέθοδον τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης καὶ ἐκφέρει κρίσεις ἀσυμβίβαστους πρὸς τὴν ἱστορικὴν κριτικὴν, ὡς λόγου χάριν ἐν τῷ βιβλίῳ οἱ ἐπὶ ἀστέρες τῆς Ἀποκαλύψεως, ἐν ᾧ τὴν σημερινὴν κατάστασιν πόλεων τινῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παριστᾷ ὡς πλήρωσιν τῶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει προρρήσεων. Διὰ τοὺς λόγους τούτους, καίπερ ἀνομολογῶν ὅτι ὑπῆρξεν ὅχι ὀλίγον ὠφέλιμος, νομίζω ὅτι δὲν ἔχει τὰ προσόντα, ἵνα διορισθῇ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου.

Ὁ ὑποψήφιος Ἀδαμαντίος Ἀδαμαντίου ἔχει συγγράψει, ἐκτὸς ἱκανῶν βραχυτέρων καὶ ἐπουσιωδέστερων διατριβῶν, καὶ δύο ἐκτενεῖς πρωτοτύπους πραγματείας, ἥτοι τὴν περὶ τῶν Χρονικῶν τοῦ Μωρέως καὶ τὴν ἐν τρισὶ τεύχεσι τοῦ περιοδικοῦ Λαογραφίας ἐκδοθεῖσαν, τὴν ἐπιγραφομένην Ἀγνείας πείρα. Ἀμφοτέροι αἱ πραγματείαι αὗται εἴνε συντεταγμέναι μετὰ τῆς προσήκουσας ἐπιστημονικῆς μεθόδου καὶ ἄλλως δὲ ἀξιόλογοι, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς πλείστον ὑλικὸν συσσωρεύων (ἰδίως ἐν τῇ δευτέρᾳ πραγματείᾳ) καὶ περὶ πλείστον ζητημάτων πραγματευόμενος, δὲν ἐπιτυγχάνει νὰ συντάξῃ τὸ ὑλικὸν προσηκόντως, ὥστε νὰ καταλήξῃ εἰς ἀσφαλῆ καὶ σαφῆ πορίσματα, ἀλλ' ἐκτρέπεται εἰς παρεκβάσεις καὶ ἀδυνατεῖ νὰ χωρίσῃ τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ θέμα τῆς πραγματείας αὐτοῦ καὶ τὰ οὐσιώδη ἀπὸ τῶν ἀσχετῶν καὶ τῶν ἐπουσιωδῶν. Ἐν δὲ τῇ περὶ τῶν Χρονικῶν τοῦ Μωρέως πραγματείᾳ ἀπαδεικνύεται προσέτι καὶ κακῶς ἐκτιμητῆς τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἐκδηλῶν ὑπερβολικὸν καὶ ἀδικαιολόγητον θαυμασμόν πρὸς τοὺς Φράγκους κατακτητὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν. Ἡ σπουδαιότης δὲ τῶν μειονεκτημάτων τούτων νομίζω ὅτι πρέπει νὰ κριθῇ ὡς ἐπὶ μεγαλύτερα, ἐπειδὴ ἡ ἑδρα τῆς Βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας εἴνε ἀρτισύστατος ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ, καὶ ἐν Εὐρώπῃ δὲ ἡ ἐπιστήμη αὕτη δὲν ἔχει εἰσέτι εἰμὴ λίαν ἀτελῶς μελετηθῇ, ὥστε ὁ μέλλων νὰ διορισθῇ πρῶτος καθηγητῆς αὐτῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ πρέπει νὰ εἴνε ἐπιστήμων ὑπέροχος, ἵνα καὶ εἰς τοὺς ἀλλοεθνεῖς χρησιμεύῃ ὡς ὁδηγὸς καὶ παρ' ἡμῖν μὴ παραδῶσῃ τὴν νεαράν ταύτην ἐπιστήμην εἰς ἀναξίους θιασώτας. Διὰ ταῦτα φρονῶ ὅτι οὐδ' ὁ Α. Ἀδαμαντίου εἴνε εἰσέτι ἐπαρκῶς παρεσκευασμένος, ἵνα διδάξῃ ἐπωφελῶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ, ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ ἀρτισύστατον τῆς ἑδρας.

Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου γνώμη περὶ τῶν ὑποψηφίων
Ἀδ. Ἀδαμαντίου καὶ Γ. Λαμπάκη.

Τὴν περὶ τοῦ Ἀδ. Ἀδαμαντίου γνώμην τοῦ συναδέλφου Α. Ἀνδρέου Σκια ἀποδεχόμενος προστίθωμι τὰς:

Ὁ Ἀδ. Ἀδαμαντίου ἐν τῇ παραδθέντι ἡμῖν ὑπομνήματι περὶ τῶν τίτλων καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ παραπέμπει τὴν ἐπιτροπείαν πρὸς ἀκριβῆ ἐλεγχον τῆς περὶ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην ἐπιστημονικῆς του ἱκανότητος εἰς ἄρθρα, δημοσιευθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀθῆναις».

Ἐν ταῖς «Ἀθήναις» τῆς 11 Δεκεμβρίου 1906 λέγει ὁ Ἀδαμαντίου ὅτι ὁ ἐν Καλαμίαις ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου εἶνε προφανὲς κτίσμα τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου τῶν μέσων τῆς ἡ' ἐκατονταετηρίδος. Ἀψευδὲς μαρτύριον τούτου εἶνε, λέγει, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς θύρας, ἥτις δεικνύει χωρὶς οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ ἡ' αἰῶνος. Πρὸς ἀψευδετέραν δὲ πίστωσιν τῶν χρόνων τῆς ἰδρύσεως τοῦ ναοῦ κατὰ τὸν ἡ' αἰῶνα ἀναφέρει τὰ τρία ἠνωμένα κρίνα τῶν βασιλείων τῆς Γαλλίας (fleurs de lis) καὶ ὅτι «ὁ ναὸς περιτρανα φέρει τὰ τεκμήρια τῶν ἰδρυτῶν Βιλλαρδουίνων, ὧν τὰ ἐμβλήματα συμπλέκονται μετὰ τὸν ἐθνικὸν δικέφαλον Βυζαντινὸν ἀετὸν».

Ἀλλὰ τὰ μὲν ἠνωμένα κρίνα ἀπαντῶσιν ὡς κοσμήματα θρόνων, θυρίδων, παραστάδων τῶν ναῶν καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Τὰ δὲ συμπλεκόμενα ἐμβλήματα τῶν Βιλλαρδουίνων μετὰ τοῦ δικεφάλου Βυζαντινοῦ ἀετοῦ εἶνε φαντασιώδης.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἡμερίδι τῆς 2 Μαΐου 1908, ἤτοι μετὰ δύο σχεδὸν ἔτη, λέγει : «Πιθανὸν ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος νὰ ἦτο κτίσμα τοῦ Βιλλαρδουίνου».

Περὶ τῆς στέγης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου ἔγραψε τῇ 11 Δεκεμβρίου 1906 «ὁ ναὸς πιθανὸν νὰ εἶχεν ἄλλοτε τρουλλῶν διότι εἰς μίαν τῶν τοιχογραφιῶν παρίσταται ὁ Ἅγιος Πέτρος φέρων τὰς κλεῖδας καὶ ὁ Ἅγιος Παῦλος ἐκκλησιᾶν τρουλλωτήν». («Ἀθήναις 11 Δεκεμβρίου 1906»).

Διὰ τοῦ συλλογισμοῦ τούτου δύναται ὁ Ἀδαμαντίος ν' ἀποδείξῃ πάντας τοὺς ναοὺς τρουλλωτοὺς, ἐν οἷς ὑπάρχει τοιχογραφία παριστάσα τὸν Ἀπόστολον Παῦλον κρατοῦντα ἐκκλησιᾶν τρουλλωτήν, σύμβολον τοῦ Παραδείσου.

Ὅμοιος εἶνε καὶ ὁ ἐξῆς συλλογισμὸς τοῦ Ἀδαμαντίου :

«Ἐνίοτε, λέγει, εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ναοὺς τοιχογραφοῦνται οἱ ἰδρυταὶ τῶν ναῶν προσφέροντες αὐτὸν (τὸν ναὸν) εἰς τὸν ἅγιον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν μνήμην τιμᾶται ὁ ναός». Ἀλλ' ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ τοίχου ἐξωγραφημένος ὁ Ἅγιος Παῦλος φέρων ἐκκλησιᾶν τρουλλωτήν. Ὁ Ἅγιος ἄρα Παῦλος εἶνε ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ναοῦ καὶ προσφέρει αὐτὸν εἰς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον !

Εἰς ὅμοια συμπεράσματα φέρει ἡμᾶς ὁ Ἀδαμαντίου καὶ ὅταν λέγῃ ὅτι τὰ fleurs de lis εἶνε ἀσφαλέςτατον γνώρισμά τῆς ἰδρύσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐπὶ Βιλλαρδουίνου («Ἀθήν. 11 Δεκεμ. 1906») διότι κατὰ λογικὴν ἀνάγκην πάντες οἱ ναοὶ οἱ φέροντες τὸ ἀσφαλέςτατον τοῦτο γνώρισμα θὰ εἶνε ἢ κτίσματα τῶν Βιλλαρδουίνων ἢ κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ὑπ' αὐτῶν δρῶν κτισθέντος ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Περὶ τοῦ ζωγράφου τοῦ ναοῦ λέγει ὁ Ἀδαμαντίου ὅτι εἶνε γνωστός καὶ ὀνομάζεται «Χατζὴ Ἠλίας ζωγράφος» («Ἀθήν. 11 Δεκεμ. 1906»). προχωρήσας δ' ὀλίγον κατωτέρω λέγει ὅτι εἶνε ἀνώτερος ὁ ζωγράφος !

Αὐτόθι, (11 Δεκεμ. 1906) λέγει ὅτι καλῶς ἀνεκρηρύχθη ἐθνικὸν μνημεῖον ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ τῇ 21 Μαΐου 1908 γράφει κατὰ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη γνωμοδοτεῖ νὰ κατεδαφισθῇ ὁ ναὸς καὶ ν' ἀνακτισθῇ ἀλλαχού (Ν. Ταχυδρόμ. 20 Δεκεμβ. 1910).

Αὐτόθι λέγει : «Ἐπὶ Τουρκοκρατίας οἱ ζωγράφοι ὥπως ἐκφράζουσι τὰς κινήσεις διὰ μεγάλων καὶ ἀκάμπτων γραμμῶν, διὰ χρωμάτων θαμβωτικῶν, οὕτω προσπαθοῦσι καὶ νὰ ἐμπούσωσιν αἰσθῆσιν καὶ διὰ παραστάσεων σκηρῶν φύξης καὶ τρύμου». Ὑπὸ διττοῦ λοιπὸν τρόπου καὶ φύξης ἐβασανίζοντο οἱ πατέρες ἡμῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὑπὸ τῆς φύξης καὶ τοῦ τρύμου τοῦ ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ τοῦ ἀπὸ τῶν ζωγράφων !

Ἀγνοεῖ ὁ Ἀδαμαντίου ὅτι ἀρχαιοτάτη εἶνε ἡ συνθήκη τοῦ παριστᾶν τὰς τῶν μαρτύρων βασάνους ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς. Γρηγόριος ὁ Νύσσης, τὸν δ' μ. Χ. αἰῶνα περιγράφων τὰς ἀρίστεας τοῦ μάρτυρος Θεοδώρου ἐξωγραφημένας ἐν τῷ ῥῷ αὐτοῦ ναῷ, λέγει «ἐπέχρωσε δὲ καὶ ζωγράφος τὰ ἄνθη τῆς τέχνης ἐν εἰκόσι διαγραφάμενος τὰς ἀριστείας τοῦ μάρτυρος, τὰς ἐνοστάσεις, τὰς ἀλγηδόνας, τὰς θηριώδεις τῶν τυράννων μορφάς, τὰς ἐπιηρείας, τὴν φλογιστὸν

ἐκείνην κάμινον, τὴν μακαριστάτην τελείωσιν τοῦ ἀθλήτοῦ τοῦ ἀγωνοθέτου Χριστοῦ. . . οἶδε γὰρ καὶ γραφὴ σιωπῶσα ἐν τοίχῳ λαλεῖν καὶ τὰ μέγιστα ὡγελεῖν.» (Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν μάρτυρα Θεόδωρον ἐν Πατρολογία Migne τόμ. 46, σελ. 737—740. Πρβλ. Λαμπάκη Χριστιανικὴν ἀγιογραφίαν σελ. 45 κ. ἐξ.)

Ὁ Λαμπάκης ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευὰς» σελ. 12—14 ἀναγράφει τὰ σοβαρώτατα σφάλματα, ἅπερ ἐγένοντο κατὰ τὰς ἐπισκευὰς, ὅτι ἡ θέσις τῶν προφητῶν μετεβλήθη, ὅτι ἐπὶ τῶν ψηφιδωμάτων ἐγένετο χρῆσις χρωμάτων, ὅτι ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἐπιγραφαῖς καὶ ταῖς ῥήσεσι τοσαύτη ἐγένετο σύγχυσις τῶν γραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς ἀλφαβήτου ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ ψηφιδωτοῦ, ὥστε οὐ μόνον αἱ ῥήσεις τῶν προφητῶν διεστέρησαν καὶ παρεμorfώθησαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων. π. γ. ὁ ἅγιος Τάραχος ἐγένετο ἅγιος Τάραλος, Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς μετεβλήθη εἰς Γρηγόριον Θαυματουργὸν καὶ ἄλλα πολλά.

Ὁ δὲ Ἀδαμαντίου βεβαιεῖ ἡμᾶς ὅτι κανὲν λάθος δὲν ἐγένετο, ὅτι ἡ ἐργασία ὑπῆρξε τελεία καὶ ἐπιστημονικῶς ἀκριβὴς καὶ ὅτι κανεὶς σοφιστὸς ἄνθρωπος, ἐὰν εἶνε ἱκανὸς νὰ ἐκτιμῇσιν τὴν ἐπιστημονικὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας, τὴν ἀκριβείαν τὴν ἀρχαιολογικὴν τῆς ἐπισκευῆς καὶ στερεώσεως, δὲν θὰ νομίμῃ λάθος τὸ ὅτι ἐνα Ἀ ἔγραψε Α ἢ δὴν παρελείψθῃ κανὲν ἄρθρον ! («Ἀθήν. 30 Αὐγούστου 1907»).

Αὐτόθι 11 Δεκεμβρ. 1906 λέγει ὁ Ἀδαμαντίου «εἰς τὸν Β. τοίχον εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Α' Οἰκουμένη Σύνδοδος, εἰς τὸ μέσον δὲ ταύτης παρίσταται μορφή φέρουσα στέμμα.» Δὲν ἐδυνάθη ὁ Ἀδαμαντίου νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ φέρουσα τὸ στέμμα μορφή εἶνε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ συγκαλέσας τὴν Α' Οἰκουμένην Σύνδοκον.

Ὁ Ἀδαμαντίου ἐξ ὧν γράφει ἐν ταῖς «Ἀθήναις» τῇ 12 Μαρτίου 1908 περὶ «ιδέας ἐπιστημονικῆς» φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει ἀκριβῆ τοῦ πράγματος ἔγνοιαν.

Ἐκ τῆς γενομένης συζητήσεως Λαμπάκη καὶ Ἀδαμαντίου περὶ τοῦ ἐν Πάτραις ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καὶ ἐκ τοῦ δημοσιευθέντος σχεδίου φαίνεται ὅτι ὁ Ἀδαμαντίου δὲν διακρίνει ἀκριβῶς τὸν Γοτθικὸν ρυθμὸν ἀπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ («Ἀθήν. 21 Μαΐου 1908 καὶ Ταχυδρόμ. 21 Ἰουλίου 1908»).

Ὁ Ἀδαμαντίου δὲν ἔχει ἀκριβῆ γνώσιν τῶν θεμάτων, περὶ ὧν ἐπιλαμβάνεται νὰ πραγματευθῇ καὶ διὰ τοῦτο εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχεν ἀποφαίνεται περὶ πραγμάτων, ἃ ἀγνοεῖ· δὲν ἔχει δὲ τὴν συνετὴν περίσκεψιν νὰ σιωπᾷ. «Ὅταν δ' ὑπαδεικνύονται αὐτῷ τὰ σφάλματα, δὲν ἔχει τὸ θάρρος, ὃ ἐμπνέει ἡ ἀλήθεια, νὰ ὁμολογήσῃ αὐτὰ, ἀλλὰ πρὸς συγκάλυψιν ἐκτρέπεται εἰς τρόπους ἀλλοτριούς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνῆς» («Ἀθήν. 11 Δεκεμ. 1906—30 Αὐγούστου 1907—12 Μαρτίου 1908—21 Μαΐου 1908»).

Ἡ δ' ἄγνοια γεννᾷ παρ' αὐτῷ καὶ τὴν καταφρόνησιν καὶ τὴν ἀνευλάβειαν πρὸς πράγματα, ὑπερ ὧν αὐτὸς ἔπρεπε νὰ ἐγείρῃ τῶν ἄλλων τὴν ἐκτίμησιν, τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην. Τὸ Χριστιανικὸν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ἐν ᾧ ἐγκλείονται ἱερὰ τῆς θρησκείας, τῆς τέχνης, τῶν ἁγίων καὶ τῶν ὑπὲρ πατρίδος θυσιασθέντων ἀνδρῶν ὑπομνήματα, καλεῖ ἀσεβῶς ἐβραιοπάλαρον («Ἀθήν. 30 Αὐγούστου 1907»), τὰ δ' ἐν αὐτῷ «πέτρας ἀπὸ τῶν θρόνων τοῦ Σατανᾶ, φυαλίδια μὲ ὕδωρ ἀπὸ ποτάμια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀρώματα, λιθωντούς, σπανάλια, ψάθας, κομποσκοίνια τοπούζια ἤτοι ρόπαλα» κ. ο. ἐξ. («Ἀθήν. 30 Αὐγ. 1907—21 Μαΐου 1908. Πρβλ. Ταχυδρ. 4—10 Αὐγούστου 1908»).

Ἐκ τῶν ὑποβληθέντων ἡμῖν συγγραμμάτων, ἐξ ὧν οἱ κριταὶ δύνανται νὰ συναγάγῃσιν τὴν εἰδικότητα τοῦ ὑποψηφίου, τὰ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἀναφερόμενα εἶνε κυρίως δύο : «Ἐργασίαι ἐν Μετεώροις» καὶ «Ἀγνείας πείρα».

Περὶ τοῦ πρώτου ἐδημοσιεύθη πρὸ πολλῶν μηνῶν ἐπίκρισις ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Γούδα, ἐν ᾗ ἀναγράφονται ἐντενῆμονια τέσσαρα χρονολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἀμαρτήματα.

Ὁ Ἀδαμαντίου οὐδὲν μέχρι τοῦδε εἶπε πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς διατριβῆς αὐτοῦ, εἰ καὶ δεινῶς προσεβλήθη ὁ ἐπιτόλιος τρόπος τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ.

Ἡ δὲ «Ἀγνείας πείρα», στηριζομένη ἐπὶ βιβλίων ἀποκρύ-

των, εἰς ἃ ἡ μὲν ἐπιστήμη οὐδὲν ἱστορικὸν κύρος ἀπονέμει, ἡ δ' ἐκκλησία ἔχει ἀποκεκηρυγμένα, ἔχει θέμα οὐδεμίαν ἱστορικὴν βᾶσιν ἔχον, ἐν δὲ τῇ διεξαγωγῇ αὐτῆς ἐμφανίζει τὰ ἐλαττωμάτα, ὅπερ ἀνωτέρω ὑποδείκνυσι ὁ συνάδελφός μου εἰσηγητής κ. Ἀνδρέας Σκιας, τῷ δὲ σεμνῷ καὶ χριστιανῷ ἀναγνώστῃ παρίσταται ὡς ἀηδὲς καὶ σκανδαλῶδες μυθιστόρημα (Πρβλ. ἰδίᾳ σελ. 21 καὶ 96.)

Ὁ Ἀδαμαντίου ὑπῆρξεν ἀτυχὴς ἐν τῇ θέσει τοῦ ζητήματος. Καθ' ἡμᾶς, τὸ ὑπ' αὐτοῦ συναχθὲν ὑλικὸν ἐπιστημονικώτερον καὶ ἀνεκτικώτερον θὰ ἐπραγματεύετο, ἂν ὡς ὑποκείμενον τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ ἐλάμβανε: πῶς γεννήματα τῆς φαντασίας μεταδιδόμενα διὰ τῶν αἰώνων πιστεύονται ὡς ἀληθῆ καὶ αἰσθητοποιοῦνται ἔπειτα διὰ τῆς τέχνης.

Ἡ πραγματεία εἶνε συνύφασμα λογικῶν καὶ συντακτικῶν ἀμαρτημάτων, ἀκαταλήπτων ἢ κακοζήλων ἐκπεφρασμένων περιόδων, ἀπροσδοκῆτων ἀφορισμῶν καὶ πορισμάτων καὶ πολλῶν ἄλλων ἐλαττωμάτων. Ἐὰν μὴ ἐγίνωσκον ὅτι τοῦ Ἀδαμαντίου εἶνε τὸ ἔργον, θὰ ἐξελάμβανον αὐτὸ ὡς ἀπόπειραν ἀλλοτριώσεως, ἐν ἀγνοίᾳ ἔτι τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου ἐπιχειρήσαντος νὰ συγγραψῇ ἑλληνιστί. Ἡ ἀρετὴ, ἣν ἰδίως ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα κέντηται, τοῦ ἐξαίρειν διὰ τῆς καταλλήλου θέσεως τῶν λέξεων τὰ κύρια νοήματα, εἶνε ἄγνωστος τῷ Ἀδαμαντίῳ. Αἱ ἀντιθέσεις, αἱ ζῶντες εἰς τὸν λόγον διδούσαι, ἐκφράζονται ὑπ' αὐτοῦ ὠχρότατα καὶ ἀτονότατα.

Αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ δὲν ἐδυνήθη νὰ διατυπώσῃ σαφῶς: «Τὸ πρῶτον ἤδη (γρ. νῦν) λεπτομερὲς εἰκονογραφικὸν θέματος τοῦ κύκλου τῆς Θεοτόκου ἔρευνα ἐπιχειρεῖται διὰ τῆς περὶ ὅλης ἰδιοτύπου καὶ σπανιωτάτης παρασιτάσεως προκειμένης ἐργασίας, παραστάσεως, τὴν ὁποίαν, ἐκ παλαιῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ μνημείων παραλαμβάνον τὰς ὀνομασίας, ἀποκαλῶ Δοκιμασίαν τῆς ἀγνείας τῆς Παρθένου ἢ καὶ ἀπλῶς τὸ ὕδωρ τῆς ἐλέγξεως.»

Αἱ πρῶται 12 σελίδες τῆς πραγματείας, αἵτινες φαίνονται ὡς εἰσαγωγὴ τοῦ ἔργου, ἀρκοῦσι νὰ δείξωσι τὴν συγγραφικὴν ἱκανότητά τοῦ συγγραφέως («ἱστορημένα χειρόγραφα»—«οὐχιστικὰ μυθιστορήματα»—«ἡ δοκιμασία ὑποβάλλεται εἰς κίνδυνον δεινόν.»—«Τὸ ἐν γραφαῖς Εὐαγγέλιον»—«Ἡδὲ τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν, τὴν Ῥώμην, εἰς τὴν θριαμβευτικὴν ἀψίδα τοῦ ναοῦ καὶ τοὺς τοίχους τῆς Ἀγίας Μαρίας τῆς Πρεσβυτέρας σειρὰ συνθέσεων διηγεῖται, ἱστορεῖ, τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ Χριστοῦ.»—«Καὶ οὕτω παρέστησεν (ὁ χριστιανὸς καλλιτέχνης) ἐν τῇ Γεννήσει τοῦ Χριστοῦ τὴν ἁπλῆστον μάϊαν ἱκετεύουσαν ὑπὲρ τῆς ἀποξηρανθείσης χειρὸς.»—«ἡ περὶ ἀγνείας ὁδοιὰ τῆς γυναικὸς ἢ τῆς παρθένου»—«Ἡ ἀπεικόνισις τῆς διὰ τοῦ ὕδατος δοκιμασίας τῆς Θεοτόκου ἀποτελεῖ μίαν τῶν σκηνῶν, τὴν ἀκμὴν παραστάσεως ὅλου περὶ ἀγνείας τῆς Θεοτόκου δράματος, ὅσον διὰ τῶν αἰώνων διαμορφωθὲν εὐρίσκειμεν ἀληθευμένον εἰς τὰς ἱστορίας χειρογράφων τοῦ IB' αἰῶνος τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου.» !

Ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα ἀνευ λογιῶν εἰς μὲν εὐρίσκειμεν ἐν ταῖς 12 ταύταις εἰσαγωγικαῖς σελίδων. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν 12 ταύτων σελίδων οὐδὲν ἄλλο ἀπεκομίσκαμεν ἢ τὰς κατὰ κόρον ἐπαναλαμβανόμενας λέξεις: ἀποκρυσταλλωθεῖσα παραδόσεις (πολλάνεις)—ἀποκρυσταλλωθεῖσα εἰκονογραφία—ἐπὶ τὸ λεπτότερον ἀποκρυσταλλωμένης εἰκονογραφίας—ἀπεκρυσταλλώθησαν εἰς τὰ ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια—εἰκονογραφικὴ διάταξις—εἰκονογραφικὸς κύκλος—εἰκονογραφικὸν δράμα—εἰκονογραφικὸν καὶ λογοτεχνικὸν δράμα—εἰκονογραφικὴ σκηνή, κ. ο. ἐφ., ἐξέλιξις, ἱστορικὴ ἐξέλιξις, γεγονότων ἐξέλιξις.

Ὁ Ἀδαμαντίου ἐφαρμόζει ἐν τῇ ἐπιστήμῃ αὐτοῦ τὴν Δαρβινικὴν θεωρίαν. Ὅμιλεῖ περὶ ἐξελίξεως καὶ περὶ ἀγώνος ἐπικρατήσεως μεταξὺ τῶν παραστάσεων «πολλὰ τῶν παλαιῶν παραστάσεων ἐξέπεσαν, λέγει, ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ἐπικρατήσεως, ἄλλαι πάλιν παραστάσεις δευτερευούσαι κατέλαβον θέσιν ἐπιφανεσιόραν.»

Ἐν σελ. 14 καὶ 15 ἡ τάξις τῶν εἰκόνων δὲν ἔχει ὁρθῶς, ἔπρεπεν ἡ 2α νὰ τεθῇ πρώτη καὶ ἡ 1η δευτέρα: διότι πρῶτον δίδεται τι καὶ ὕστερον λαμβάνεται.

Ἄλλ' ἵνα πόλλ' ἄλλα παραλίπωμεν, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 106 λέγει ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐξεδή-

λωσε τὴν περὶ ἀγνείας τῆς γυναικὸς καὶ τὴν παρθενίαν τῆς κόρης δοξασίαν αὐτῆς ἐν ταῖς ἀγναῖς θεαῖς. Ἀθηνᾶ, Ἑστία, μάλιστα δὲ ἐν τῇ Ἀρτέμιδι. Μετὰ τινὰ δὲ ἀνευ λογιῶν εἰρμῶν εἰρημένα λέγει πρὸς ἑαυτὸν ἀντιφάσκων, ὅτι ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κάλλος ψυχικὸν τῆς γυναικὸς ὑψηλότερον ἐθεωρήθη τὸ κατὰ φύσιν τεκμήριον τῆς ἀγνείας, ἡ παρθενία αὐτῆς !

Ἐν σελ. 109-110 λέγει ὅτι ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος ἐποιήθη κατὰ τὸν Ζ' ἴσως καὶ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα.

Αὐτόθι ἀπαριθμῶν τὰς ἐπικλήσεις τῆς Θεοτόκου, τὰς εἰς τὴν ἀγνείαν αὐτῆς ἀναφερομένας, ἀναγράφει ἐπιπολαίως καὶ ἐπικλήσεις μὴ ἀναφερομένας, ἰδίως εἰς τὴν ἀγνείαν τῆς Θεοτόκου, οἷον, ἀμπελος ἀληθινή—στάχυν ἢ βλαστήσασα—τὸ μῆλον τὸ εὖοσμον—ἡδύπνοον κρίνον—βλαστοῦ ἀμάραντον κλῆμα.

Ἐν σελ. 111.1 «Τὴν πολιὰν καταγωγὴν τῆς περὶ τῆς Παρθένου θεμελιώδους δοξασίας διετύπωσε, λέγει, ἡ Ὁρθόδοξος ἐκκλησία ὅχι μόνον ἐν ὕμνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν παραστάσεσιν, ὡς ἀπόδειξιν δὲ τούτου φέρει τὴν παρὰ Ματθαίῳ Α, 20 προφητείαν «ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἔξει... καὶ τέξεται υἱόν.» ! «Ἡδὲ ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐρμηνεύει, λέγει, τὸ γενόμενον, ἀναφερόμενος εἰς τὴν προφητείαν ταύτην.»

Ἐν σημ. 3 τῆς σελ. 11 λέγει «ὁ Κρήτης Ἀνδρέας πληροῖ τὴν Παρθένον ποικιλωτάτων ἐπικλήσεων—ἐπίσης ὁ ὕμνογράφος Γεώργιος εἰς τὸν ὕμνον εἰς τὴν Παρθένον» (πληροῖ δὲ ὅτι ποικιλωτάτων ἐπικλήσεων τὴν Παρθένον.) !

Πρὸς δὲ τὸ περὶ Γ. Λαμπάκη πόρισμα τοῦ Εἰσηγητοῦ κ. Ἀνδρέου Σκιας διαφωνῶν παρατηρῶ τὰ ἑξῆς :

«Ὅτι ὁ κ. Γ. Λαμπάκης δὲν εἰργάσθη ἐλάχιστα ἐπιστημονικῶς ἀποδεικνύουσι τὰ ἑξῆς ἐπιστημονικὰ αὐτοῦ συγγράμματα :

α')

Ἡ Χριστιανικὴ ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου μετὰ πολλῶν σχημάτων καὶ εἰκόνων, ἐφ' ἣ ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τῆς Ἑρλάνγης καὶ ἦν κρίνουσι ὁ μὲν διάσημος καθηγητὴς καὶ συγγραφεὺς τῆς Real-Encyclopädie der christlichen alterthümer Kraus ὡς πολύτιμον συμβολὴν (werthvollen Beitrag) εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης.

Ὁ δὲ εἰδικὸς καθηγητὴς Schulze, ὁ ἐπικαλούμενος Κολόμβος τῶν Κατακομβῶν, ἐν μακρᾷ βιβλιογραφίᾳ ἐκφράζων τὴν λύπην αὐτοῦ ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀρχαιολογία τῆς Ἀνατολῆς εἶνε ἔτι βιβλίον ἐπὶ σφραγίσιν σφραγισμένον, ἐξαίρει τὴν συγγραφὴν τοῦ Λαμπάκη ὀνομάζων αὐτὴν διδακτικωτάτην (Lehrreichen Schrift).

Ὁ αὐτὸς καθηγητὴς Schulze ὀνομάζει τὸν Λαμπάκην τὸν μόνον καὶ ἐπιστήμην γνώστην (den einzigen schulmässigen Kenner.)

Ἐν δὲ τῇ Zeitschrift für Bildende Kunst 1890 Heft 4 σελ. 416 ὀνομάζεται τὸ βιβλίον πρόδρομος περιεκτικώτερου συγγράμματος περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ σφραγισμένων λειψάνων τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐκφράζεται ἡ χαρὰ, ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι μεγάλη νῦν προσοχὴ δίδεται πρὸς τὰ μνημεῖα τῶν χριστιανικῶν χρόνων.

Ἐν τῇ Revue de l'Art Chrétien, Paris. Avril 1892 τὸρ. III, τὸ ἔργον τοῦ Λαμπάκη ὀνομάζεται très savant ouvrage, αὐτὸς δὲ ὡς ὁ πρῶτος ἐν Ἑλλάδι, ὅστις τὰς περὶ χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας μελέτας ποιεῖται avec une ardeur et un enthousiasme vraiment scientifique. Τὸ ἔργον τοῦ Λαμπάκη περιποιεῖ, λέγει, μεγίστην τιμὴν εἰς τε τὸν φιλόπονον συγγραφέα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα.

Τὰς περιγραφὰς τοῦ Λαμπάκη ὀνομάζει très claires et très précises, le style choisi, les connaissances très profondes et le zèle indomptable. Les études surtout sur les périodes de l'architecture chrétienne et ses précieuses découvertes, que les ornements céramoplastiques des temples représentant les monogrammes du nom de Jesus-Christ sont de la plus haute importance.

Ο Alexis ἐν τῇ Revue des Études grecques τέρ. Vt Paris 1891 σελ. 151—152 καλεῖ τὸν Λαμπάκη un dévot de l'art byzantin.... M. L. a reconnu le premier dans les ornements en brique encastres dans les mures, devançant plus ou moins compliquées du monogramme du Christ et enfin des ses incoparables mosaïques M. L. place la construction de l'église au Xe siècle et non au XIIIe comme la plupart de ses devanciers...., l'ouvrage est fécond en aperçus généraux sur l'art byzantin.

Τὸ περιοδικὸν *L' Holo-Elleuo* (5 Δεκεμβρ. 1889) ἐπαινῇ τὴν ἐνότητά των μελετῶν τοῦ Λαμπάκη, τὴν ὑπομονὴν ἐν τῇ ἐρευνῇ καὶ τὴν βαθύτητα γνώσεως τῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς χριστιανικῆς γλώσσης· τὴν δὲ μονογραφίαν αὐτοῦ καλεῖ un' opera inarrivabile.

Ὁ ἐν Βουδαπέστη ἐπιφανὴς Οὐγγρὸς καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς φιλολογίας Benedek Csaplar ἐδημοσίευσεν ἐκτενὴ καὶ εὐμενεστάτην κρίσιν ἐν τῇ Katholikus Szemle (1891 V. fürget σελ. 828—835), ἣν καὶ γερμανιστὶ μεταφράσας ἔπεμψε τῷ Λαμπάκῃ. Οὗτος δὲ ὑπέβαλεν ἡμῖν ταύτην μετὰ τῶν ἄλλων περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ κρίσεων.

Ὁ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Κιέβου καθηγητὴς τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας Δημητρίεφσκι εὐμενεστάτην ἐδημοσίευσεν κρίσιν, ἐν ἣ συν τοῖς ἄλλοις ἐπαίνοις λέγει ὅτι «λεπτομεροστάτα καὶ μετὰ Γερμανικῆς παιδείσεως καὶ πολυμαθείας πραγματεύεται ὁ Λαμπάκης τὰ λείψανα καὶ εἰρεῖα τοῦ ἐν Δαφνίᾳ ναοῦ».

Ὁ Λαμπάκης ἐν τῷ ὑποβληθέντι ἡμῖν ὑπομνήματι «Ἔργα καὶ κρίσεις» παρατίθησι γνώμας εἰδικῶν ἀνδρῶν, τοῦ διασημοῦ καθηγητοῦ καὶ συγγραφέως τῆς Real-Encyklopädie der christlichen Alterthümer, F. X. Kraus.

Τοῦ βαθύος γνώστου τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης Markus Zucker, ὅστις λέγει ὅτι ὁ Λ. διὰ τοῦ ἔργου τούτου τίθησι τὴν Βυζ. τέχνην ἐπὶ νέας ἀσφαλούς βάσεως.

Τοῦ ἐν Πράγᾳ καθηγητοῦ Alvin Schulz.

Τοῦ ἐν Κόνιγσβερῳ καθηγητοῦ Dehio.

Τοῦ ἐν Βερολίνῳ καθηγητοῦ E. Doblert.

Τοῦ γνωστοῦ διὰ τὰς σπουδαιότητας μελέτας περὶ χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας Giovanni Battista de Rossi. Τοῦ Mariano Armellini, καθηγητοῦ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης, καὶ πολλῶν ἄλλων δυναμένων νὰ ἔχωσι γνώμην περὶ τῆς ὑποθέσεως. Πάντες οὗτοι τὸν Λαμπάκην καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐκθειάζουσι καλοῦντες αὐτὴν λίαν σπουδαίαν, μεγάλης ἀξίας, σοφώτατον ἔργον.

β')

Καὶ ἡ «Χριστιανικὴ ἀγιογραφία τῶν ἐννέα πρώτων αἰώνων» (ἐν Ἀθήναις 1896 σελ. 96) εἶνε ἔργον ἐπιστημονικὸν διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν διαίρεσιν τῶν περιόδων τῆς Χριστιανικῆς τέχνης, τοῦ καταλόγου τῶν μονογραμμάτων, τῶν ἀπὸ τῆς τάξεως τοῦ ἀνθρώπου, τῶν ζώων, φυτῶν, ἔργων τέχνης κτλ. (σελ. 10) ληφθεισῶν συμβολικῶν παραστάσεων καὶ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν ἐκτιθεμένων. Τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ ἔργου τούτου δεικνύουσιν οἱ ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν νομισμάτων ἀγιογραφικοὶ τύποι καὶ ὁ λεπτομερὴς αὐτῶν κατάλογος μετὰ 100 παρεκκλίσεων αὐτῶν (σελ. 74).

Περὶ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Schulze λέγει ὅτι ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ἔργου εἶνε σύντομος καὶ σαφής, ἔχει δὲ μεγίστην ἀξίαν, ὅτι ἀποδίδωσι τὴν δέουσαν σημασίαν εἰς τὴν νομισματικὴν. Ὁ Λαμπάκης, λέγει, εἶνε ὁ μόνος μέχρι τοῦδε μετὰ δραστηριότητος ἀντιπροσωπεύων τὴν ἐν Ἑλλάδι σπουδὴν τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος, γνωστὸς λίαν ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων.

Ὁ δὲ Kraus ἐπαινῶν τὸ ἔργον ἐπιλέγει ὅτι ἐν ταῖς μελέταις ἡμῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου δὲν ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ μὴ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Λαμπάκη. Man wird bei studien über diesen Gegenstand nicht bei Seite lassen dürfen.

γ')

Καὶ ἡ Γενικὴ εἰσαγωγή εἰς τὴν Χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν δὲν δύναιται νὰ κατακριθῇ ὡς μὴ ἐπιστημονικὴ, τούναντιον παρέχει τεκμήρια ἐπιστημονικῶν τοῦ Λαμπάκη δυνάμεων περὶ κλάδου ἐπιστημονικοῦ, ὃν αὐτὸς πρῶτος εἰσάγει. Καὶ τούτου τοῦ ἔργου δὲν ἔλειψαν εὐμενεῖς εἰδικοί κριταί, οἵτι εἶνε ὁ Kraus καὶ ὁ Millet.

δ')

Τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ Λαμπάκη δύναμιν δεικνύει οὐχ ἥττον ἡ συγγραφή αὐτοῦ :

Ἡ Μοῦνη Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευὰς ἐκ σελ. 91 ἐν Ἀθήναις 1899.

Ἐν τῷ συγγραμμάτι τούτῳ ὁ Λαμπάκης συγκρίνων τὰ Βυζαντινὰ νομίσματα καθορίζει τὸν χρόνον τῆς ἰδρύσεως τοῦ ναοῦ καὶ δεικνύει διατὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος εὐρίσκεται εἰς καταφανὴ ἀντίθεσιν πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ ναοῦ ψηφισθέντα.

Τὰ ἐκ τῶν Βυζ. νομισμάτων πορίσματα ταῦτα τοῦ Λαμπάκη δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι δὲν εἶνε ἐπιστημονικά.

Πολλὰ πρὸς τούτοις σφάλματα τοῦ ξένου ἐπισκευαστοῦ τῶν ψηφισθημάτων, γινόμενα περὶ τὴν διάταξιν τῶν προφητῶν, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰς ρήσεις αὐτῶν (σελ. 71) ἐπανορθοῦνται ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ· διότι ὁ Λαμπάκης εἶχεν ἤδη ἀντιγραμμένας πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ καὶ τῶν ἐπισκευῶν. Δικαίως ἄρα ὁ Millet τὴν πρόνοιαν ταύτην τοῦ Λαμπάκη ἐξαίρων λέγει, ὅτι ὁ Λαμπάκης ἀληθῶς προσήνεγκεν ὑπηρεσίαν οὐ μόνον εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀρχαιολογίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καθόλου, συγχάριζεν δ' αὐτῷ ἐπὶ ἔργῳ, ὅπερ θὰ διατηρήσῃ τὴν χρησιμότητά αὐτοῦ.

Καὶ ὁ Schlumberger τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Λαμπάκη ὀνομάζει savant étude sur Dafni.

Κρίσιν ἐκτενὴ καὶ εὐμενεστάτην ἐκ σελ. 59 συγκειμένην ἐδημοσίευσεν Οὐγγρὸς ὁ καθηγητὴς Csaplar Benedek περὶ τοῦ ἔργου τούτου, ὃ καὶ Οὐγγρὶστὶ μετέφρασε.

Καὶ αὐτὸς ὁ δυσμενὴς πρὸς τὸν Λαμπάκην διακείμενος Strzygowski ἀνομολογεῖ μὲν τὰς ὑπὸ τοῦ Λαμπάκη καταγεγραμμένας βλάβας τῆς Μοῦνης Δαφνίου, λέγει δ' ὅμως ὅτι εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ψηφιστικῶν παραστάσεων προσέβη ὁ Λαμπάκης παρακινήθεις ὑπὸ τοῦ Millet. Ἀλλ' ὁ Λαμπάκης δέκα ὅλα ἔτη πρὸ τοῦ Millet, ἦτοι τῷ 1889, εἶχεν ἐκδεδομένην τὴν περιγραφὴν αὐτῶν. Ὁ Strzygowski ψέγει τὸν Λαμπάκην καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἀκρίβειαν, ὅτι δῆλα δὴ ἠρέθηνεν καὶ τὰς κεφαλὰς ἐκείνης παραστάσεως. Ἀλλ' ὁ πονὼν ὑπὲρ τῶν ἀρχαιολογικῶν κειμηλίων Λαμπάκης διὰ τῆς ἀκρίβειας ταύτης ἔθηκε φραγμὸν εἰς τὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀφαίρεσιν τῶν κεφαλῶν.

ε')

Τὸ «Mémoire sur les Antiquités Chrétiennes de la Grèce présentée au Congrès International d'Histoire comparée,» Paris 1900. Athènes 1902.

Τὸ ἔργον ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς τοῦ συνεδρίου, ἐκρίθη δὲ ἐν Bulletin Critique (Paris 25 Σεπτεμβρ. 1902) ὡς περιέχον μελέτας τῆς χριστιανικῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι ὅλως νέας (toutes nouvelles) καὶ 200 περίπου illustrations extrêmement intéressantes, ὃ δὲ Λ. ἐπαίνειται ὡς εἰς τῶν promoteurs les plus actives de ces études d'archéologie. Σπουδαιότητας δ' εὐρίσκει ὁ κριτὴς B. Faulquier τὰς περὶ τῶν κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων μελέτας τοῦ Λ. ἐν Revue de l'Art Chrétien, Paris 1902, τόμ. XIII σελ. 507, ἔνθα ὁ L. Cloquet ἐξαίρει τὸ πλούσιον περιεχόμενον τοῦ βιβλίου. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ εἰκονογραφικὰ μνημεῖα sont reproduits avec des commentaires très précis et fort intéressants.

Le moniteur Oriental (6 Σεπτ. 1902) λέγει τὸν Λαμπάκην une personnalité très bien connue dans le monde scientifique, τὸ δὲ ἀνακρινόμενον ἐν τῷ Συνεδρίῳ Mémoire a été unanimement apprécié.

Ὁ W. καλεῖ αὐτὸ treffliche Arbeit, οἱ δ' ἀγαπῶντες τὴν χριστιανικὴν τέχνην θὰ διατηρήσωσι πρὸς τὸν Λαμπάκην la plus vive reconnaissance.

V.O. Schulze λέγει (ἐν τῷ Liter. Centralblatt für Deuts. 31 'Οκτωβ. 1903, σελ. 1484—1485) ὅτι ὁ ἐξαίρετος γνώστης καὶ ἀκάματος ἐρευνητὴς τῶν ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῶν μνημείων Λαμπάκης προσφέρει διὰ τοῦ νέου τούτου ἔργου höchstlehrreichen Überblick über den augenblicklich bekannten beziehungsweise beachteten Bestand der Denkmäler.

Ὁ Courrier de la Lozère à Mende (24 Αὐγ. 1903) ἀνομάζει τὸ ἔργον maguifique monographie richement illustrée.

Ὁ Baillet ἐν τῇ Revue d'Histoire Ecclésiastique (15 'Οκτ. 1904) ἐπαινῶν τὸ ἔργον λέγει περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ ὅτι πρῶτος ὁ Λ. a découvert le sens symbolique.

Καὶ ἐν τῷ Ἀραβικῷ περιοδικῷ Αλ-Μαχέρη (15 Μαρτίου 1904) ἐπαινετικῶς ἐκρίθη τὸ ἔργον.

Καὶ Οὐγγρὶστὴ ἐν τῷ Katholikus Szemle II Füget σελ. 188—198 ἐδημοσίευσεν μακρὰν ἐπαινετικὴν κρίσιν ὁ καθηγητὴς Csaplár Benedek.

Καὶ ἐν τοῖς Βυζαντινῶν χρονικοῖς τῆς Πετροπόλεως 1903 τόμ. X. σελ. 274 καὶ 245, 251 ἐπαινεῖται τὸ ἔργον.

Καὶ ὁ Strzygowski ἐπαινῶν τὸν πλοῦτον τῶν καλῶν εἰκόνων καὶ εὐρίσκει dankenswert τὸ ὅρ' ἐκάστην εἰκόνα Begleitentext und Litteraturangaben, ἀλλὰ δὲν λείπουσιν καὶ ἐνταῦθα αἱ συνήθειαι αὐτῶ ἐρωδεῖται.

Αἱ Ἀνακρινώσεις ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις συγκροτηθέντι διεθνῇ ἀρχαιολογικῷ συνεδρίῳ κατὰ τὸ 1905 ἐκ δύο μερῶν συγκρίνονται.

Μέρος Α'

I) Περὶ τῶν ἐν Μήλῳ Χριστιανικῶν Κατακομβῶν καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ Βαπτιστηρίου καὶ ἄλλων χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων ἥτοι:

- 1) περὶ τῶν ἐρειπίων τῶν Φιλίππων.
 - 2) περὶ τῶν παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον ἐρειπίων τοῦ ναοῦ Διογυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.
 - 3) περὶ τῶν Κεγχρεῶν καὶ τῆς ἐν αὐταῖς Φοίβης τῆς διακόνου.
 - 4) περὶ τοῦ ἐξ Ἀμοργοῦ φυλακτηρίου τῶν πρώτων αἰώνων.
 - 5) περὶ πενταεῦχου Κώδικος Σμύρνης.
- II) Ἀνακρινώσεις πρωτοτύπων ἐπιστημονικῶν ἔργων (ἰδὲ Γ. Λαμπάκη ἔργα καὶ κρίσεις ἐν Ἀθήναις 1910, σελ. 49).

Μέρος Β'

Περὶ διακρίσεως τῶν ὄρων Βυζαντινῆ ἀρχαιολογία καὶ Βυζαντινῆ τέχνη καὶ τῶν ὄρων Χριστιανικῆ ἀρχαιολογία καὶ Χριστιανικῆ τέχνης.

ζ')

Ἀνακρινώσεις ἐν τῷ διεθνῇ Ἀρχαιολογικῷ Συνεδρίῳ τοῦ Καΐρου κατὰ τὸ 1909 «περὶ τοῦ ἐπισυμβάντος σκότους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου κτλ. μετ' οὐρανογραφικοῦ πίνακος τῆς ἐπισυμβάσεως ἐκλείψους».

η')

Κατάλογος καὶ ἱστορία τοῦ Μουσείου τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐν Ἀθήναις 1906 καὶ β' ἐκδ. 1908.

Οἱ καθηγηταὶ Kraus καὶ Schulze καλοῦσι τὸ ἔργον τοῦτο μετ' ἐπιστήμης γεγραμμένον.

θ')

Οἱ ἐπτὰ ἀστέρες τῆς Ἀποκαλύψεως. Ἐν Ἀθήναις 1909.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἔχει κυρίως θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν σκοπόν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ πολὺ ὑπάρχει τὸ ἐπιστημονικὸν στοιχεῖον.

ι')

Ἔργα θρησκευτικά, ἐν οἷς μεταφράσεις τῆς Ἀμβροσιανῆς δολογίας ἀπὸ τῆς Λατινικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν Σλαβικήν, τὴν φέρουσιν τὴν ἔγκρισιν τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ῥωσίας. Ἐν Ἀθήναις 1893.

ια')

Κατάλογος τῆς ἐν Ζαπτεῖῳ ἐκθέσεως, ἥτοι ἀντιγραφικὰ ἔργα Θεοσίου. Συλλογὴ ὑδατογραφικῶν Παππάτη-Ἀρχιτεκτονικὰ κατόψεις ἀρχαίων χριστιανικῶν ναῶν. Ἐν Ἀθήναις 1891.

ιβ')

Σχέδια, καθ' ἃ ἐπὶ δακτυλοτυπία ἐδίδασκεν ὡς ὑπομνήματα τὰ τῆς Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης.

ιβ')

Ὁ Λαμπάκης εἶνε ἐνθουσιώδης ἐρευνητής.

Αὐτὸς πρῶτος ἔρευνῆσε τὸν Μυστράν, τὴν Μονεμβασίαν, τὴν Ἄρταν καὶ κατέστησε τὰς ἐρεῖναις αὐτοῦ γνωστὰς διὰ συγγραφῶν περὶ Δαφνίου καὶ δι' ἄρθρων ἐν Νέᾳ Ἐφημ. 14 Μαΐου 1896.

Ἐξήτασε τὰς κατακομβὰς καὶ τὸ βαπτιστήριον τῆς Μήλου, τῆς Πάρου, τὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ Σταγῶν ἄμβωνα.

Ἐρευνῆσε τὴν τοπογραφίαν τῶν Κεγχρεῶν καὶ τῶν Φιλίππων καταστρώσας καὶ δημοσιεύσας λεπτομερεῖς τοπογραφικοὺς πίνακας, ἔρευνῆσε προσέτι τὴν Πάτραν, τὴν Ἐφεσον, τὴν Πέο-γαμον, τὰ Θυάτειρα, τὰς Σάρδεεις, τὴν Φιλαδέλφειαν, τὴν Ἀποδίκειαν, τὴν Ἰερσόπολιν, τὰς Κολοσσάς, τὰς Χόνας, τὴν Μίλητον (πρὸς Δελ. Θ'). Οὐ μόνον τὴν ἐλευθέραν καὶ δούλην Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις τῆς Εὐρώπης χώραις ἐξετέλεσε μετὰ ζήλου θαυμαστοῦ ἐρεῖναις, ὅθεν συνεκρόμισε πᾶν βί-τι συνδέεται μετὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους ἐν εἰρήνῃ, ἐπι-γραφαῖς, ψηφοθετήμασι, συμβολικαῖς παραστάσεσιν. Τὰ δέκα δελτία τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὧν τὸ πλεῖστον περιεχόμενον ἀνήκει εἰς τὸν Λαμπάκη, εἰσὶ μάρτυρες τοῦ ἀδαμάστου ἐρευνητικοῦ ζήλου αὐτοῦ.

Ὁ Λαμπάκης ἐπεσκέψατο πόλεις, μονὰς καὶ τόπους, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται εἰς 500. Τοῦτους περιέγραψε, κατεμέτρη-σεν, ἐφωτογράφησε καὶ ἀντέγραψε τὰς ἐπὶ μαρμάρων, ἱερῶν σκευῶν, ἱερῶν ἀμφίων ἐπιγραφὰς καὶ τὰ ἐν βιβλίοις χρονογρα-φικὰ σημεῖωματα.

Ὁ Λαμπάκης ἐσχημάτισε συλλογὴν ἐκ 200 καὶ πλέον ἀρχι-τεκτονικῶν κατόψεων ἱερῶν ναῶν, οὓς ἰδίᾳ χειρὶ κατεμέτρησεν.

Ἐσχημάτισε προσέτι συλλογὴν ἐκ 2000 φωτογραφικῶν ποικί-λων χριστιανικῶν μνημείων.

ιγ')

Τὴν ἐξαίρετον μελέτην τοῦ Λαμπάκη περὶ τῶν κεραμοπλα-στικῶν κοσμημάτων τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν δὲν μοι ἐπι-τρέπεται νὰ ἀνομᾶσω ἀπόπειραν, ἀλλὰ ἀπόδειξιν, ἐφ' ὅσον ὁ ἐναντίαν γνώμην ἐξενεγκὼν Strzygowski προκληθεὶς δις καὶ τρίς ὑπὸ τοῦ Λαμπάκη νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ σιγᾷ ἐπὶ ἐξ ἥδη ἔτη.

Ὁ Λαμπάκης ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις συγκροτηθέντι ἀρχαιολο-γικῷ συνεδρίῳ ἔδειξε πλήρες σύστημα τῶν ἀρχιτεκτονικῶν κεραμοπλαστικῶν διακοσμήσεων τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν ναῶν, ἃς διαιρεῖ:

- α') εἰς κοσμήματα,
- β') εἰς ἐπιγραφὰς,
- γ') εἰς σταυροὺς,
- δ') εἰς μυστικοὺς ἀστέρας καὶ ἡλίους τῆς Ἀποκαλύψεως (ἰδε Κεραμοπλαστικὸν Πίνακα ἐν Δελτίῳ Ζ' σελ. 56—57.)

ιδ')

Ὅτι ὁ Λαμπάκης τὴν Χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν θεωρεῖ ὡς τμήμα τῆς Θεολογίας, δὲν δυνάμεθα νὰ κατακρίνωμεν αὐ-τὸν διὰ τοῦτο. Ἡ Βυζαντινὴ καὶ καθόλου ἡ Χριστιανικὴ ἀρ-χαιολογία εἶνε στενῶτατα συνημμένη μετὰ τῆς θρησκείας. Διότι καθ' ὅσον μὲν ἐξετάζει ἡ Χριστ. ἀρχαιολογία τὰς τελε-τὰς καὶ ἑορτὰς τῆς ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ κλάδον τῆς Θεολο-γίας, καθ' ὅσον δὲ ἐξετάζει τὸν πολιτικὸν βίον τοῦ Βυζαντίου, ἀποτελεῖ μέρος τῆς καθόλου ἱστορίας. Ἡ δὲ Βυζαντινὴ ἱστο-ρία εἶνε γνωστὴν ὅτι συνδέεται στενῶτατα μετὰ τῆς θεολογίας. Διὰ τοῦτο ἀπαραίτητον θεωροῦμεν, ἵνα ὁ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης διδάσκαλος μετέχῃ καὶ θεολογικῆς παιδείας διότι πολλὰ ἀνεξήγητα μόνον διὰ τῆς θεολογίας δύνανται νὰ ἐρ-μηνευθῶσιν.

ιε')

Ὁ Λαμπάκης δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὴν Βυζ. ἐκκλησια-στικὴν ἀρχαιολογίαν, ἀλλ' ἐξέτεινε τὰς μελέτας αὐτοῦ καὶ

ἐπὶ τὴν λοιπὴν Βυζαντινὴν ἀρχαιολογίαν. Τοῦτο ἀποδεικνύουσι πολλὰ αὐτοῦ διατριβαί:

1) Τὰ Βυζαντινὰ ἀνάκτορα (Χρόνος Ἀθηνῶν 4 Σεπτ. 1885).

2) Αὐτοκρατορικοὶ νοοὶ τοῦ Μυστρά (Νέα Ἐφημερίς 3 Νοεμβρίου 1891 καὶ 14 Μαΐου 1896).

3) Περί τῶν Βενέτων (Σιών 12 Ἰουνίου 1888).

4) Λέων καὶ Θεοφανὸς (Σιών 19 Ἰουνίου 1888).

5) Διαγγέλματα τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων (Σιών 13 Μαρτίου 1888).

6) Αὐτοκρατορικά στέμματα (Χρόνος Ἀθηνῶν 11 Ἰουλίου 1886).

7) Ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῷ ναφῇ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ περὶ ἐξωκατακόλων (Ἐβδομάς 11 Μαρτίου 1884).

8) Περί τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ περιπάτου (Ἐβδομάς 1 Ἀπριλ. 1884).

9) Οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ὡς ὕμνογράφοι (Ἐβδομάς 11 Μαρτίου 1884, 12 Αὐγούστου 1884. Σιών 13 καὶ 27 Αὐγούστου 1886. Σωτήρ τόμ. Α' τεύχ. δ' 1887. Σιών 12 Ἰουνίου 1888).

10) Ἱστορία τοῦ Ἀκαθίστου (Ἑστία 18 Μαρτίου 1888 καὶ Ἐβδομάς 18 Μαρτίου 1884).

11) Περί τῆς Ἰνδικτιῶνος (Ἐβδομάς 1 Σεπτεμβρ. 1885).

12) Ἡθὴ καὶ ἔθιμα πασχάλια (Ἐβδομάς 8 Ἀπριλίου 1884. Αἶων 22 Μαρτίου 1885).

13) Ἱστορία τῆς Κασσιανῆς (Ἀλήθεια 16 Μαΐου 1910).

14) Περί τῆς Ἀνακίας ἢ Βλατίου, ὅπερ ἔφερον ὁ Αὐτοκράτωρ (Ἐβδομάς 1 Ἀπριλίου 1884).

Προσκληθεὶς ὁ Λαμπάκης ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ συνέδριον τῆς Histoire comparée κατὰ τὴν ἐκθετὴν τοῦ 1900 ὡμίλησε περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι μνημείων τῆς Χριστιανικῆς τέχνης, τὸ δὲ συνέδριον ὠνόμασεν αὐτὸν Membre du Comité permanent international des congrès d'Histoire. Ἡ δὲ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀπέμεινε αὐτῷ τὴν ἐπιστημονικὴν δάφνην τοῦ ἀξιωματικοῦ τῆς ἐν Παρίσις Ἀκαδημίας, ὁ δὲ Ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας κ. Delessé συνεχάρη ἐπὶ τούτῳ τῷ Λαμπάκῃ διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ κ. d' Ormesson. Εὐχαριστῶν δ' ἐπὶ ταῖς ἀνακοινώσεσιν ἀπεκάλυψε τὸ ἔργον αὐτοῦ don gracieux.

Ἡ ἐπιστημονικὴ διάταξις ὁρθοδόξου χριστιανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ἡ συστηματοποίησις ἐξωτερικῶν κεραμοπλαστικῶν διακοσμήσεων ἀρχαίων χριστιανικῶν ναῶν, αἱ συλλογαὶ τοῦ Λαμπάκη ἐφείλκυσαν τὴν ἐκτίμησιν τοῦ διεθνoῦς ἐπιστημονικοῦ κόσμου οὕτως, ὥστε ἐξελέξαντο αὐτὸν ἐπαιρον ἢ ἐν Ρώμῃ Ἀκαδημία τῶν Ἀρχαίων καὶ τὸ ἐν Βιέννῃ ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον, διὰ δὲ τοῦ ἐν Πέτρουπόλει Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ὠρίσθη ἐταῖρος τῆς ἐν Βυζαντίῳ Ῥωσικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

Μόνος ἐκ τῶν συνοψηρίων διὰ τὴν ἔδραν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ Βυζ. ἀρχαιολογίας φέρεται δίπλωμα εἰδικῶν σπουδῶν, ἀναγορευθεὶς τῷ 1889 διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Μονάχῳ Πανεπιστημίου ἐπὶ ἔργῳ Βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας. Ἐπανακάμψας δ' εἰς Ἀθήνας ὑπέστη τὴν νενομισμένην ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου δοκιμασίαν καὶ ἔλαβε καὶ δίπλωμα Θεολογίας, διωρίσθη δὲ ἑφορὸς τῶν χριστιανικῶν μνημείων τοῦ Κράτους.

Τριακονταετίαν μετ' ἀξιοθαυμάστου ζήλου ἐργαζόμενος οὐ μόνον τὰ εἰρημένα ἐπιστημονικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς 500 μικρὰς διατριβὰς ἔγραψε καὶ ἐξέδωκεν.

Τῷ 1896 ὑποστὰς τὴν νόμιμον δοκιμασίαν ἐγένετο ὑφηγὴς τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, ἣν μετ' ἀξιοπαύνου ζήλου διδάσκει ἐπὶ 15 ἐτῇ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

Ἰδρυσεν τὴν Χριστιανικὴν ἀρχαιολογικὴν ἐταιρείαν, ἥς γραμματεὺς καὶ ψυχὴ διατελὼν ἐξήγειρεν ἐν Ἑλλάδι τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ σμνὰ τῆς χριστιανικῆς τέχνης κειμήλια, ἃ πανταχόθεν περισυλλέγων ἐδημιούργησε τῷ 1885 τὸ μόνον ἐν Ἀνατολῇ ὑπάρχον Χριστιανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μοσεῖον, ὃ, εἰς κυρίως Μοσεῖον, Πινακοθήκην καὶ Βιβλιοθήκην διηρημένον, περιλαμβάνει ὑψίστης σπουδαιότητος χριστιανικῆς τέχνης κειμήλια, ἀνερχόμενα εἰς 10 χιλιά-

δας. Ἐξέδωκε καὶ κατάλογον τοῦ Μουσείου, προσαρμοσθέντα πρὸς τὸν στενὸν τοῦ Μουσείου χώρον, ὅστις δὲν ἐπιτρέπει τὴν ποθυμένην ὑπὸ τοῦ Λαμπάκη ἐπιστημονικὴν διαίρεσιν, περιλαμβάνει δὲ τοὺς τεχνικοὺς θρούς ἑλληνιστί, λατινιστί καὶ ἐβραϊστί, περιέχει προσέτι περιγραφὴν τῶν εὐρημάτων.

Ἰδρυσεν τὸ Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ὃ πρόκειται ἡμῖν δέκα τεύχη, ὧν τὸ πλεῖστον περιεχόμενον ἀνήκει εἰς τὸν Λαμπάκην.

Τὸν Γεώργιον Λαμπάκην διὰ τὴν εἰδικὴν αὐτοῦ παιδείαν, διὰ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ συγγραφικὴν δράσιν, διὰ τὸν θεῖον ἐνθουσιασμὸν, μεθ' οὗ ἀπὸ τριακονταετίας ἐργάζεται ἀκόπως καὶ ἀποτελεσματικῶς ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντιανῆς τέχνης καὶ ἀρχαιολογίας, κρίνω ἄξιον τῆς ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ κενῆς ἔδρας τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ Βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας.

Γρηγ. Βεργαδόκη κρίσις περὶ τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν Χ. Ἀνδρούτσου, Θ. Βορέα, Ν. Ἐξαρχοπούλου, Δ. Λάμψα καὶ Π. Οἰκονόμου.

Τὴν κρίσιν τοῦ συναδέλφου κ. Ἀ. Σκιαῖ περὶ τοῦ Ν. Βέη καὶ τοῦ Γ. Λαμπάκη ἀποδέχομαι κατὰ πάντα, πλην μόνον ὅτι τοῖς περὶ τοῦ κ. Λαμπάκη λεγομένοις ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῶν κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων, ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ κ. Λαμπάκη φαίνεται μοι ὀρθή, οἱ δ' ἐπικρίναντες αὐτὴν δὲν ἀντιπροέβαλον ὀρθότεραν. Προκειμένου δὲ περὶ τῆς κρίσεως τῶν ἔργων τοῦ κ. Ἀδαμαντίου, ἐπειδὴ καὶ διαφωνίας ἔχω τινὰς καὶ ἡ κρίσις μου εἶνε ἀναλυτικωτέρα, τὸ δ' ἐκ τῆς κρίσεως πόρισμα διάφορον, προτιμῶ νὰ ἐπισυνάψω αὐτὴν τὴν κρίσιν μου ὡς ἔχει (ἴδε σελ. 46).

Ἐπίσης ἀσπάζομαι τὴν κρίσιν τοῦ συναδέλφου κ. Μ. Εὐαγγελίδου περὶ τῶν ἔργων τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν τῶν μὲν τῆς Φιλοσοφίας, τῶν δὲ τῆς Παιδαγωγικῆς, τοῦ Π. Ἀγιοσοφίτου, τοῦ Μ. Δασκαλάκη, τοῦ Α. Κουτσοβέλη, τοῦ Θ. Μιχαλοπούλου καὶ τοῦ Α. Κουρτίδου. Ἀλλὰ διαφωνῶ ἐν τῇ περὶ τῶν ἄλλων κρίσει, τοῦ Χ. Ἀνδρούτσου, τοῦ Θ. Βορέα, τοῦ Ν. Ἐξαρχοπούλου, τοῦ Δ. Λάμψα καὶ τοῦ Π. Οἰκονόμου, περὶ ὧν θὰ ἐπισυνάψω ἰδίαν κρίσιν. Ἐνταῦθα δὲ προσθέτω μόνον ὅτι τὴν περὶ τοῦ κ. Κουρτίδου κρίσιν τοῦ κ. εἰσηγητοῦ κρίνω ἀσθηροτέραν τοῦ δέοντος.

Λυπούμαι ὅτι σήμερον τὸ πρῶτ' λαβὼν τὴν ὅλην εἰσηγήσιν τοῦ κ. Εὐαγγελίδου, μακροτάτην οὖσαν, μόλις ἤδυνήθην νὰ διεξέλθω αὐτήν. Ὅθεν περιορίζομαι κατ' ἀνάγκην εἰς γενικὰς τινὰς παρατηρήσεις, ἀναγκαίας εἰς χαρακτηρισμὸν τῆς κρίσεως τοῦ συναδέλφου, ἣν κρίνω μονομερῆ, δυσμενῆ καὶ ἀνεπιτελεστέαν, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἰπῶ. Ἰδοὺ δὲ διατί. Πρῶτον σφάλματα, ἅτινα πολλὰκις ἀπεκρούσθησαν ἐν τῇ προφορικῇ συζητήσει καὶ ἐξηλέγχθησαν, δὲν ἔπρεπε δὲ νὰ μνημονευθῶσιν ἐν τῇ εἰσηγήσει, ὡς ρητῶς ὑπέσχετο ἡμῖν ὁ κ. εἰσηγητής, ἀναφέρονται πάλιν, προφανῶς τὸ μὲν ἵνα μὴ ἔχωμεν καιρὸν νὰ ἐξελέγξωμεν αὐτὰ ἐκ νέου, ὡς πράγματι δὲν ἔχομεν, τὸ δὲ ἵνα μὴ δυνηθῶμεν ν' ἀναφέρωμεν καὶ ἡμεῖς, χάριν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας, τὰ σφάλματα τῶν ἄλλων ὑποψηφίων, ὧν ἐκηρύχθη ὑπέρμαχος ὁ κ. εἰσηγητής. Δεύτερον ἐν τῇ εἰσηγήσει μνημονεύονται καὶ ἄλλα σφάλματα, ἅτινα οὐδόλως ἀνεκοινώθησαν ἡμῖν ἐν τῇ προφορικῇ συζητήσει. Ἴδε π. χ. σελ. 24 καὶ 25 τῆς περὶ Ἀνδρούτσου εἰσηγήσεως. Τρίτον ἐπικρίσεις χειρογράφους τῶν βιβλίων τῶν ὑποψηφίων, ἃς ἀποδοκιμάζει, εἰ καὶ ὑπέσχετο, δὲν ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς ἐπικρινόμενους ὑποψηφίους, ἐνθ' οὐναντίον ἐγένετο. Οὕτω π. χ. διατριβὴν τοῦ κ. Λαμπάκη ἐπικριτικὴν τῶν ἔργων τοῦ κ. Ἀδαμαντίου δὲν ἀπέστειλεν, ὡς ὑπέσχετο καὶ ὡς ἔπραξε προκειμένου περὶ ἄλλων, πρὸς τὸν κ. Ἀδαμαντίου, ἵνα ἀπαντήσῃ τὰ δέοντα. Ἀφ' ἐτέρου κατάλογος ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδρούτσου ἀποσταλὴς, περιέχων πλεῖστα σφάλματα τῶν διατριβῶν τοῦ Βορέα, οὐδόλως ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ περὶ τοῦ Βορέα κρίσει τοῦ κ. εἰσηγητοῦ. Τέταρτον τὰ μὲν σφάλματα τῶν εἰληγμένων σιωπῶνται, τὰ δὲ τῶν ἐναντίων ἐξαίρονται καὶ ἐπαναλαμβάνονται ἐν τῇ εἰσηγήσει. Οὕτω τὰ μὲν ὑπὲρ τοῦ Λαμπάκη

πάντα, οὐδενὸς ἐξαιρουμένου, ἀπαριθμοῦνται καὶ ἀναφέρονται. ἀποσιωπῶνται δὲ πάντα τὰ κατ' αὐτοῦ, οἷον αἱ δυσμενέσταται κρίσεις τοῦ Diehl, τοῦ Strykowski, καὶ ἄλλων προκειμένου δὲ περὶ τοῦ Ἀδαμαντίου παραλαμβάνονται μὲν τὰ ὑπὸ τοῦ Λαμπάκη λεγόμενα, ἀποσιωπῶνται δὲ πάντα τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, οἷον ὅτι δις ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας καὶ ὑπὸ τῆς Association pour l'encour. des études Grecques· ὅτι ἐπιστήμως αὕτη ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἐπιφανέστατοι εἰδικοί καθηγηταί, ὁ Perrot, ὁ Schlumberger, ὁ Homolle, ὁ Diehl ἐκφράζονται ἐπαινετικώτατα ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ γράφουσιν ἐνθουσιώδεις ἐπιστολάς ὑπὲρ αὐτοῦ, ὡς τοῦ μόνου ἀξίου νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ εἰδικὴν ἑδραν. Ἡ ἀποσιώπησις αὕτη θὰ εἴχε λόγον τινὰ μόνον, ἂν ὁ κ. εἰσηγητὴς εἴχε τὴν γνώμην, ὅτι οἱ ὑπέρωχοι οὗτοι ἄνδρες καταχαρίζονται τὰ ἀληθῆ καὶ τὰ δίκαια, ἀπροκαλύπτως ψευδόμενοι. Πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ μέγας ἱστορικός, γράψας καὶ περὶ ἡμῶν τῶν ἐπιγόνων ὅτι «τῷ ὑπερβάλλοντι (τῶν ἐπαίνων) φθονοῦντες ἤδη καὶ ἀπιστοῦμεν». Ἐγὼ τοῦλάχιστον οὐδέποτε ἠδυνάμην νὰ φαντασθῶ τοσαύτην περιφορῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἥτις εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης!

Ἰδοὺ δὲ καὶ τινες λεπτομέρειαι. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 2 καὶ 3 κύρια συγγράμματα τοῦ Ἀνδρούτσου, ἥτοι «τὸ κακὸν παρὰ Πλάτωνι» ἐν δυοὶ τεύχεσι καὶ τὴν «Θεωρίαν τῆς γνώσεως» οὐδόλως ἀναλύνει ὁ κ. εἰσηγητὴς, ὡς ὀφείλειεν, ἀλλὰ περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἀναγραφὴν σφαλμάτων τινῶν, τῶν πλείστον εὐεξλέγκτων. Ἡ περὶ τούτων εἰσηγήσις δὲν καταλαμβάνει πλέον τῆς μιᾶς σελίδος, ἐνῶ πολὺ πλείονα λέγει περὶ δύο βραχυτάτων λόγων (περὶ Τολστόη καὶ περὶ Νίτσε) τοῦ συγγραφέως. Ἄς ἴδωμεν νῦν καὶ τὰ τοῦ κ. Βορέα. Τούτου ἀναγράφει ὁ κ. εἰσηγητὴς 17 συγγράμματα, ὧν τὰ πλείστα εἶνε διατριβαὶ βραχυτάται ἐξ ὀλίγων σελίδων, ἄσχετοι πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἡ «περὶ Ἑβραϊκῆς ποιήσεως», ἡ «περὶ τοῦ ἑκατοστοῦ τρίτου ψαλμοῦ» κ.τ.τ. Ἀλλ' ὁ κ. εἰσηγητὴς ἀνέγραψε πάσας καὶ ἡξίωσεν αὐτὰς εὐφύμου μνείας, διότι «δεικνύουσι τὸν τρόπον τῆς διανοήσεως τοῦ συγγραφέως», ἐγὼ δὲ προσθέτω : καὶ τὸν τρόπον τῆς διανοήσεως τοῦ κ. εἰσηγητοῦ. Αὕτη εἶνε ἡ σάθμη τῆς δικαιοσύνης. Καὶ ὅμως τὸ κυρίως φιλοσοφικὸν σύγγραμμα, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, εἶνε μόνον ἡ ἐναίσιμος διατριβὴ τοῦ κ. Βορέα : Das Weltbildende Prinzip κλπ. Διὰ τοῦτου δὲ καὶ μόνου τυχὼν τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος θέλει ὁ συγγραφεὺς νὰ τύχῃ καὶ τῆς καθηγητικῆς ἑδρας. Προκειμένου δὲ περὶ τούτου ὁ μὲν Gomperz ρητῶς λέγει ἐν τῷ Archiv (ἴδε καὶ εἰσηγήσιν) ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν κατέχει καλῶς τὰ Γερμανικά, ὅτι χωρία τινὰ παρερμηνεύει (falsch versteht), ὅτι δὲν ἐκφράζεται πάντοτε σαφῶς, ὅτι παρέχει πολλὰ περιττά, καὶ κατοπτρῶ : Seine eigene Deutung ist unklar, und deren Voraussetzung, dass die eideῶν φίλοι (Sophist 248A) Megariker bedeuten sollen sehr unsicher. Ὁ δὲ κ. εἰσηγητὴς πάντα ταῦτα συγχωρεῖ εἰς τὴν φράσιν ὑποδεικνύει (ὁ Gomperz) μόνον ὅτι ὁ Βορέας δὲν ἀπένευμε τὴν προσήκουσαν σημασίαν εἰς τὰ χωρία τῆς τοῦ Πλάτωνος Πολιτείας 509B καὶ τοῦ Φιλήδου 22E. Μόνον λοιπὸν τοῦτο ὑποδεικνύει ! Ἀλλὰ τὸ λέγειν σήμερον ἐν τῇ γλῶσσῃ γράφομεν «δὲν ἀποδίδει τὴν προσήκουσαν σημασίαν» (μᾶλλον : δικαιοσύνη—wird Boreas in keiner Weise gerecht) δὲν σημαίνει ὅτι «παρενόησε, παρεξήγησε» τὰ χωρία, ὑπὲρ ἐννοεῖ ὁ Gomperz, ὡς εἶνε τοῦτο προφανές καὶ ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ εἰρημένων : hier und da eine Stelle falsch versteht, ἀλλ' ὅτι : κατενόησε μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐξετίμησεν ὅπως καὶ ὅσον ἔδει τὰ χωρία. Τοῦτο ὅμως εἶνε συγχάλυψις καὶ ἐπισκόπησις τῆς ἀληθείας. Ἐν ἄλλῃ τόπῳ τῆς περὶ Βορέα κρίσεως ἐπικρίνων τὴν χρῆσιν τοῦ πνεύματος, πνευματικός, παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν θὰ ἔλεγε «τὰ μεγάλα πνεύματα» ἀλλὰ «αἱ μεγάλα διάνοια». Νομίζομεν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης οὔτε λέγει πού παρόμοιον τι οὔτε θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τὸ διάνοια ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ : διανοούμενος.—Ἐν τῇ περὶ τῶν παιδαγωγῶν κρίσει ἐνεποίησέ μοι ἐκπληξίν τινα ὅτι, ἐνῶ ἐν οὐδεμιᾷ τῶν προφορικῶν συζητήσεων εἶπεν ἡ ὑπεδήλωσεν, ὅτι θεωρεῖ τὸν Ἐξαρχόπουλον ἄξιον νὰ καταλάβῃ τὴν ἑδραν τῆς παιδαγωγικῆς, νῦν κρίνει αὐτὸν ἄξιον. Περὶ τοῦ

αὐτοῦ γράφει ὅτι «περὶ τὴν γλῶσσαν ἐνιαχοῦ πταίει», ἐνῶ μόνον περὶ τὴν χρῆσιν τῆς αὐτοπαθοῦς ἀντωνυμίας πταίει δις καὶ τρίς ἐν ἐκάστῃ σελίδι. Τοῦτο δὲ οὐδόλως ἄγνοεῖ ὁ κ. εἰσηγητὴς. Ἐννοεῖται ὅτι, ἄπερ ὁ εἰσηγητὴς θεωρεῖ ὡς πλημμελίη, ἡμεῖς δὲν θεωροῦμεν ὡς τοιαῦτα πάντα, ἀπεδείχθη δὲ ἐκ τῆς προφορικῆς συζητήσεως ὅτι ὁ Ἐξαρχόπουλος περιπίπτει εἰς πλείονα σφάλματα. Περὶ Λάμψα πάντα ὅσα γράφει εἶνε πλήρη ἀνακριβειῶν καὶ εἰκασιῶν ὅλως ἀπιθάνων. Ἀπορῶ δὲ πῶς ὁ κ. εἰσηγητὴς ἐπαναλαμβάνει καὶ πάλιν πάντα ταῦτα, ὅσα ἀπεκρούσθησαν ἤδη καὶ ἐξηλέγχθησαν ἐν τῇ προφορικῇ συζητήσῃ. Ἐνῶ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἐξαρχόπουλου : «Ποῖός τις πρέπει νὰ εἶνε ὁ διδάσκαλος» ἀπεδείχθησαν τὰ πλείστα ἄλλοθεν εἰλημμένα καὶ δὴ κατὰ λέξιν μεταπεφρασμένα, ὁ εἰσηγητὴς νῦν πάντα σχεδὸν ταῦτα ἐλησμόνησε. Καταφέρεται δὲ κατὰ τοῦ Λάμψα, ὅστις τὸ περὶ λαχῶν ὑπόδειγμα καὶ ἐν τῷ «Παιδαγωγικῷ Δελτίῳ» ὑπεδήλωσε διὰ τοῦ («πρὸς. E. Wilk»), ὡς ἐκ τούτου εἰλημμένον, καὶ ἐν τοῖς «Υποδείγμασι διδασκαλίας» ρητῶς καὶ σαφῶς εἶπεν ἐν τῷ προλόγῳ ὅτι παρέλαθεν ἐκ τοῦ Wilk, διότι μετὰ 3 ἔτη, λέγει, διώρθωσε τὸ σφάλμα. Ἀλλὰ τότε τί θὰ σημαίνει τὸ «πρὸς. E. Wilk»;

Μετὰ τὴν ἀναγκαίαν ταύτην προεισαγωγὴν μεταβαίνω εἰς τὴν περὶ τῶν προσηρμένων ὑποψηφίων κρίσιν, ὧδε :

Θεόφιλος Βορέας.

Ἡ ἐναίσιμος διατριβὴ τοῦ ὑποψηφίου εἶνε Das Weltbildende Prinzip in der Platonischen Philosophie—Leipzig 1899. Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶνε ἀρχαὶ δημιουργικαὶ (ὄντα ἔχοντα ζῶην καὶ κίνησιν καὶ δημιουργοῦντα τὰ ἐπὶ μέρους ὄντα), ἀλλὰ παραδείγματα, καθ' ἃ ὁ θεὸς καὶ οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦσι τὰ ἐπὶ μέρους ὄντα τοῦ κόσμου. Ὁ συγγραφεὺς ἐξήτασε μὲν πάντα τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Πλάτωνος (Σοφιστοῦ, Φαῖδωνος, Φιλήδου, Τιμαίου, Πολιτείας), ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ πρώτη ἐκδοχή, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ἐρμηνεία σπουδαιοτάτων ἀκριβῶς χωρίων, καὶ ἰδίως τῶν ἐν τῇ Πολιτεία 509 B (καὶ 508 E) καὶ τοῦ ἐν Φιλήδῳ 22 C, καθ' ἃ καὶ ἄλλοι παρετήρησαν, δὲν εἶνε εὐτυχής. Τὸ ἐν τῇ Πολιτεία 509 B ὁρθῶς ἐρμηνεύει ὁ X. Ἀνδρούτσος ἐν τῇ περὶ Κακοῦ πραγματείᾳ (Α' σελ. 15). Ἀρμόδιος δὲ κριτὴς ὁ Döring ὑπέδειξεν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ τῶν ἰδεῶν εἶνε ὁρθαί, ἀναφερόμεναι εἰς δύο περιόδους τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ δὲ περιώνυμος Gomperz ἐπαινεῖ μὲν τὴν διατριβὴν ταύτην, ἀλλὰ ψέγει καὶ ἄλλως καὶ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ταυτίζει τοὺς εἰδῶν φίλους (Σοφιστ. σελ. 248 A) πρὸς τοὺς Μεγαρικούς. Περὶ τῶν ἰδεῶν ἴδε καὶ Χρ. Ἀνδρούτσου ἐν τῇ τοῦ «Πλάτωνος θεωρίᾳ τῆς γνώσεως» σελ. 77 καὶ 78. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει προσπαθεῖ ὁ συγγραφεὺς ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὁ θεὸς εἶνε ὅλως διάφοροι ἐννοιαί. Κυρίως εἰπεῖν (παρατηρεῖ ὁ Gomperz) ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶνε τὸ τελικὸν αἷτιον, ὁ δὲ θεὸς εἶνε τὸ ποιοῦν αἷτιον· ἀλλ' ὁ Πλάτων καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει ὄχι πάντοτε διέκρινεν αὐτά. Τοιαύτη εἶνε ἡ ἐναίσιμος διατριβὴ τοῦ κ. Βορέα, δι' ἧς ἔτυχε τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος.

Αἱ ἄλλαι τοῦ ὑποψηφίου διατριβαί, αἱ νεώτεραι, εἶνε πολλὴ ὑποδεέστεραι. Πρῶτῃ εἶνε «ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης καὶ τὸ περιβάλλον ὡς παράγοντες τῆς διανοίας καὶ τοῦ χαρακτήρος. Ἐν Ἀθήναις 1906.» Διεξελθὼν ὁ συγγραφεὺς ἱστορικώτερον τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ παρατηρήσας, ὅτι πρῶτοι οἱ Ἕλληνες ἔσχον ἐναρغστεράν περὶ ψυχικῆς κληρονομικότητος ἰδέαν καὶ ἐξήτησαν νὰ ἐξαγάγῃσι λεπτομερῆ πορίσματα διὰ τὴν πολιτείαν, εἶτα ἐξετάζει τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γενομένας ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐρεῦνας. Κατόπιν ἐξετάζει τὰς αἰτίας τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως, νοῦς ὑγιής καὶ σῶμα ὑγιές καὶ νευρικὸν σύστημα εὖ ἔχον, ἔτι δὲ καὶ τοῦ ὁργανισμοῦ ἐν γένει ἡ ἰδιόζουσα κατασκευὴ ἀσκοῦσιν οὐκ ὀλίγην ροπὴν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον. Ὁ δὲ ὁργανισμὸς τῶν ἐκγόνων συνήθως εἶνε ὅμοιος πρὸς τὸν τῶν γονέων. «Ἀκοὴ ἀρτία (λέγει ὁ συγγραφεὺς) καὶ ὄρασις, ὁξεῖα ἀντίληψις, ἀγαθὴ μνήμη, φαντασία ζωηρά, συναίσθημα γαλήνιον»

ναίον, ισχυρά βούλησις... ἡ τούτων ἀναντιία... ἐγκαιν-
ται ἐν σπέρματι ἐν τῷ σώματι, καὶ δὴ ἐν τῇ τοιαύτῃ κατα-
σκευῇ τῶν σπλάγγων, τῶν αἰσθητηρίων, τοῦ νευρικοῦ συστή-
ματος, καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ μετὰ τοῦ ὁργανισμοῦ ἀπὸ
γένους εἰς γένος μεταγίγνεται.» Εἶτα ἐξετάζει τοὺς νόμους
τῆς κληρονομικότητος καὶ ἀνασκευάζει τὰς ἐνστάσεις. Τέλος
ἐξετάζει τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ
τοῦ κοινωνικοῦ, καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι «οὔτε
τῆς ἀγωγῆς οὔτε τῆς κληρονομικότητος μόνος ἀλλ' ἀμφοτέ-
ρων εἶνε προῖον ἡ τοιαύτη καὶ τοιαύτη παρ' ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ
ἐκδηλώσις καὶ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος.»
Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ, ἀνηκούση μᾶλλον εἰς τὴν βιολογίαν,
αἱ ἀρχαῖαι πηγαὶ δὲν ἐξηρευνήθησαν μεθ' ὅσης ἐπιμελείας αἱ
νεώτεραι.

Ἱστορικωτέρα εἶνε ἡ δευτέρα διατριβή: «Ἡ δόξα περὶ τῶν
σπλάγγων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς. Ἐν Ἀθῇν. 1909.» Ἐν τῇ
διατριβῇ ταύτῃ προσπαθεῖ ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀρ-
χὴν καὶ γένεσιν τῆς δοξασίας ταύτης.

Ἐπίσης ἱστορικωτέρα εἶνε ἡ τρίτη διατριβή: «Ἡ μετεμ-
ψύχωσις. Ἐν Ἀθῇν. 1911», ἐν ἣ ὁμοίως προσπαθεῖ νὰ δείξῃ
τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν τῆς μετεμψυχώσεως.

Τὰ δὲ «Φιλοσοφικά μελετήματα» περὶ ὁρθότερας ἀποδόσεως
καὶ μεθερμηνείας πολλῶν φιλοσοφικῶν ὄρων εἶνε μᾶλλον
γλωσσικά.

Κάλλισται καὶ ἀξιόλογοι εἶνε αἱ διατριβαὶ αὗται τοῦ ὑπο-
ψηφίου, καίπερ ἱστορικωτέρας καὶ γλωσσικωτέρας ἢ φιλοσοφι-
κώτερας καὶ αὐτοτελέστερας, ἀλλὰ φαίνονται ἀνεπαρκεῖς.
Ἐχουσι βεβαίως σπουδαιότητα, ἀλλ' ὄχι καὶ τσαύτην, ὥστε
ἐπὶ τούτων μόνον νὰ στηριχθῇ ἡ ὑποψηφιότης τοῦ κ. Βορέα.

Χρήστος Ἀνδρουτσος.

Ἡ πρώτη διατριβὴ τοῦ ὑποψηφίου «Τὸ κακὸν παρὰ Πλά-
των», εἶνε διηρημένη εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ πρῶτον ἐκδοθὲν
ἐν Ἀθῇναις τῷ 1896, εἶνε καὶ ἀναιτίμος διατριβή, ἐν ἣ ἐξετά-
ζεται ἡ ἔννοια τοῦ κακοῦ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ (ἐκδοθέντι τῷ
1897) ἐξετάζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ. Πρῶτος ἀπετόλμησεν ὁ
κ. Ἀνδρουτσος (ὡς καὶ ὁ ἴδιος παρατηρεῖ) νὰ καταρτίσῃ πλή-
ρη τινὰ περὶ τοῦ κακοῦ ἔκθεσιν, ὁρμώμενος ἐκ τῆς Πλατωνί-
κῆς φιλοσοφίας. Καὶ πρῶτον τεολογικά, αἰσθητικὰ καὶ ὄντο-
λογικὰ γνωρίσματα ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ κακοῦ. Ταῦτα
δὲ καὶ ἐφερμηνεύει. Ἐν δὲ τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ὄντολογικοῦ χαρα-
κτηρισμοῦ τοῦ κακοῦ ὁ συγγραφεὺς, ἀποκρούων τὴν ὑπὸ πάντων
παραδεδομένην ἐκδοχὴν τοῦ κακοῦ ὡς μὴ ὄντος, παρατηρεῖ
ὅτι «ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ κακοῦ ὡς μὴ ὄντος προσήκει μᾶλ-
λον τῷ Νεοπλατωνισμῷ ἢ τῇ Στωικῇ φιλοσοφίᾳ», καὶ παρα-
πέμπει εἰς τὸ Β' τμήμα, ὅπου θὰ ὁμιλήσῃ ἀκριθέστερον περὶ
τοῦ πράγματος. Ἐφεξῆς ἐξετάζει τὸ ἠθικὸν κακόν, παρατη-
ρῶν ἐν τέλει, ὅτι ἡ διαίρεσις τῆς κακίας εἰς ἄγνοιαν καὶ ἀκρά-
τειαν (ἐπικράτειαν τῶν ἐπιθυμιῶν) οὕσα (κατὰ τὸν κ. Ἀν-
δρουτσον) ψυχολογικῶς ἀσθήρικτος εἶνε ἐσφαλμένη. Κατόπιν
ἐξετάζει τὸ ὑπαίτιον τοῦ ἀνθρώπου, στηριζόμενον εἰς τὴν ἔλευ-
θερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἔχει τὴν αἴρεσιν ἐκ πολλῶν προ-
κειμένων. Τέλος δὲ ἀπαριθμεῖ τὰς συνθήκας τὰς κατὰ Πλά-
τωνι ἐπιδρώσας ἐπὶ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα, κατὰ δὲ τὸν
συγγραφεὰ οὐδόλως ἀναιρούσας τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν τῷ Β' τμήματι ἐξετάζει τὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ. Παρα-
δεχόμενος, ὅτι ἔδρα τοῦ κακοῦ φυσικῶς τε καὶ ἠθικῶς εἶνε ἡ
ῦλη, ἐξετάζει πῶς γίνεται τοῦτο καὶ πόθεν τὸ ἐν τῇ ῦλῃ κα-
κοποιὸν στοιχεῖον. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι ὁ Πλάτων παραδέχεται
εἰμαρμένην τινὰ τῆς ῦλης δύναμιν, ἣν ὁ δημιουργὸς δὲν δύνα-
ται νὰ ὑποτάξῃ τελείως εἰς τὸ ἑαυτοῦ κράτος. Προσπαθεῖ δὲ
νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἀντίφασιν, ἣν παρέχει ἡ ἐκδοχὴ ῦλης ἐχούσης
δύναμιν πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ Πλάτωνος, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε ἡ ἀρ-
χὴ τῆς κινήσεως. Εἶτα παρατηρεῖ ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς
μορφῆς, ἣν λαμβάνει ἡ ῦλη ὡς ἔδρα τοῦ κακοῦ ἐν τῇ μαθη-
ματικῇ τοῦ Πλατωνικοῦ συστήματος διαμορφώσει. Συμπεραίνει

δὲ πᾶρα τῆς, ὅτι «πράγματι μένει ἀνεὺς ἀπαντήσεως ἡ πρῶ-
τεθεῖσα ἐρώτησις, πόθεν τὸ ἐν τῇ ῦλῃ κακοποιὸν στοιχεῖον.
Τόσον δὲ μόνον δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὁ Πλάτων ἀπορῶν...
ἐξεῦρε πρόχειρον καταφύγιον τὴν διαρχίαν, ὅπισθεν τῆς ὁποίας
κατοχυρούμενος προέβαλε τὴν ἀντίθεσιν ἰδεώδους κόσμου καὶ
ἀλόγου ῦλης, πέρατος καὶ ἀπειροῦ, ἐνὸς καὶ πολλῶν...
πρὸς δικαιολογίαν τοῦ κακοῦ.» Ἐντεῦθεν λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ
ὁμιλήσῃ ἐν ἐκτάσει περὶ τῆς ἐν τῷ δεκάτῳ βιβλίῳ τῶν Νόμων
κακῆς ψυχῆς. Ἠγέρθη δὲ μέγα περὶ αὐτῆς ζήτημα, διότι ἡ
ψυχὴ παρὰ Πλάτωνι «μόνον τάξιν καὶ κόσμον δημιουργεῖ»,
ἐν ᾧ τῆς κακῆς ψυχῆς τεκμήριον εἶνε ἡ ἀνοία, τ. ἔ. ἡ ἀτα-
κτος καὶ ἀσκοπος κίνησις. Διάφορον πρὸς τοὺς ἄλλους γνό-
μην περὶ κακῆς ψυχῆς ἔχων ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει αὐτὴν
ἐν σελ. 25—34. Ἐν δὲ κεφαλ. δευτέρῳ πραγματεύεται περὶ
πτώσεως καὶ μετεμψυχώσεως, περὶ ὧν προκειμένου ἀνα-
πτύσσει τὸν περὶ πτώσεως τῶν ψυχῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τόπου
μῦθον. Ἐφεξῆς δ' ἐρμηνεύει κατ' ἴδιον τρόπον ὄχι ἀστόχως
τὸ ἐν τῷ Φαίδρῳ (248C) συναφὲς χωρίον. Εἶτα δὲ ἐρμηνεύων
καὶ τὸν ἐν τῇ Πολιτείᾳ (614B—621D) μῦθον ἐπιλέγει (σελ.
56) ὅτι: «ὁ Πλάτων τὴν ἠθικὴν τελείωσιν ὑπολαμβάνων τὸ
ὑψιστον ἀγαθόν... ἀποφαίνεται ὅτι ἐκάστη ζωὴ εἶνε προπα-
ρασκευὴ εἰς τὴν μέλλουσαν, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ ὑγιᾶς φιλοσοφεῖν
καὶ συντόμως ζῆν ἥρτηται οὐ μόνον ἡ ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἡ
μέλλουσα εὐδαιμονία.» Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων ἐρμηνεύει οὐχὶ
ἀστόχως καὶ πολλὰ ἄλλα χωρία τοῦ Πλάτωνος, ἐξ ὧν ἀναφέ-
ρω ἐνταῦθα ὀλίγα ἴδε π. χ. Α' σελ. 31, 34, 48, 37, 60 κλ.
Τέλος δὲ (ἐν σελ. 57) ἐπισυνάπτει ἴδιον κεφάλαιον (I') περὶ
Θεοδικίας, παρατηρῶν ὅτι «ἐπειδὴ τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ Πλά-
τωνος σύστημα στηρίζεται ἐπὶ διαρχίας, πηγὴ δὲ τοῦ κακοῦ
εἶνε ἡ ῦλη, πρὸδηλον καθίσταται, ὅτι ἡ Θεοδικία αὐτοῦ οὐδὲν
ἄλλο ἔδει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶνε ἡ συμβιβασμὸς θεοῦ καὶ
ῦλης... Ἀλλ' ὁ Πλάτων ἤκιστα ἐπέτυχεν νὰ ἐπιλύσῃ τὰ
ἄλλως ἀνεπίλυτα ταῦτα προβλήματα.» Ἀξιοῖ δὲ ὅτι κυρίως
ὁ Πλάτων εἶνε ὁ ἰδρυτὴς τῆς λεγομένης Θεοδικίας. Ἐν τῇ
πραγματείᾳ ταύτῃ πρὸς τοὺς ἄλλους ἡρμήνευσεν ἄλλως, μετὰ
πιθανότητος, πολλὰ τινὰ συναφῇ πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ κακοῦ
ζητήματα ἴδε π. χ. Β' σελ. 17 κ. ἔ. ὅσα γράφει περὶ τοῦ ἀπει-
ρου, σελ. 27 περὶ τῆς κατανομῆς τῆς ψυχῆς εἰς τρία εἶδη, σελ.
33 περὶ τῆς πτώσεως τῶν ψυχῶν. Α' σελ. 46 περὶ τῆς ἐλευ-
θερίας τῆς βουλήσεως, σελ. 41 περὶ τῆς θρησκευτικῆς τοῦ
ἐνόχου καθάρσεως κλ.

Τοιαύτη εἶνε ἡ ἀνάλυσις, ἡ ὡς οἶόν τε βραχυτάτη, τῆς ἀλη-
θῆς περισπούδαστος ταύτης πραγματείας, ἥτις εἶνε ἡ μόνη
ὁπωσὺν ἐκτενὴς περὶ τοῦ θέματος τούτου μονογραφία. Ἀλλὰ
τὴν ἀξίαν τῆς ἀξιολόγου καὶ πρωτοτύπου ταύτης διατριβῆς μειοῖ
κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, ἡ ἐπικρατοῦσα ἀσάφεια καὶ πῶς καὶ ἡ
συχνοτάτη τὸ δέοντος ἀναίρεσις ἐναντίων γνώμων, καίτοι ὑπο-
δεικνύουσα ἄλλως τὴν φιλοσοφικὴν μόρφωσιν τοῦ ὑποψηφίου. Ὁ
δὲ καθηγητὴς Lauchert λίαν ἐπαινετικῶς ἐκφράζεται περὶ
τῆς διατριβῆς ταύτης.

Οὐχ ἥττον περισπούδαστος εἶνε «Ἡ τοῦ Πλάτωνος θεωρία
τῆς γνώσεως καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ
φιλοσοφῆσαντας, πραγματεία βραβευθεῖσα ἐν τῷ Σουτσειῳ φι-
λοσοφικῷ διαγωνισμῷ.» Ἐν Ἀθῇναις 1902». Ἀλλὰ τὸν περὶ
ταύτης λόγον παραλείπω, ὑπαρχούσης αὐτῆς ταύτης τῆς κρί-
σεως τῆς γενομένης (ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς ἀγωνοδίκου ἐπιτρο-
πείας Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου ἐν Ἀθῇναις 1902). Ἐνταῦθα
δὲ μνημονεύω μόνον τὸ συμπέρασμα, εἰς δὲ καταλήγει ἐν τέλει
(σελ. 44) ὁ εἰσηγητὴς Μ. Εὐαγγελίδης, χαρακτηρίζων τὴν
κρινεμένην πραγματείαν ὡς «σπουδαιοτάτην συμβολὴν εἰς τὴν
τοῦ Πλάτωνος θεωρίαν τῆς γνώσεως καὶ τὸ μόνον περὶ αὐτῆς
ἐλληνικὸν φιλοπόνημα», τὸν δὲ συγγραφεὰ ὡς «ἀκριβῆ γνώστην
τῆς περὶ τοῦ θέματος φιλολογίας ἀρχαίας τε καὶ νεωτέρας», ἥς
«μετ' ἀξιοπαΐνου ἐπιμελείας ἐποιήσατο χρῆσιν» ὁ συγγραφεὺς.
Ἐπίσης λίαν ἐπαινετικὴ εἶνε ἡ γνώμη τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστη-
μίῳ τῆς Λειψίας καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας
Max Heinze, ὅστις μετὰ πολλοὺς ἐπ' αὐτοῦ καταλήγει εἰς τὸ
ὅτι «διὰ τῆς συγγραφῆς ταύτης (τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως)

προάγεται ἡ κατανόησις τῶν Πλατωνικῶν συγγραμμάτων. Τοῦτο δὲ γίνεται καταληπτὸν καὶ ἂν τις παραβάλλῃ σελίδας τινὰς τῆς Θεωρίας, ὡς ἐν παραδείγματι σελ. 19, 22, 24, 49, 109 κέ. 68, 87, 94, 103 κέ.

Ἡ δὲ «Κριτικὴ τῶν θεμελιωδῶν δοξῶν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας» (1909) ἐκθύτει μετὰ πολλῆς σαφηνείας τὰ δόγματα τῶν Στωϊκῶν, καὶ κρίνει μὲν αὐτὰ συμφώνως πρὸς τὰς πηγὰς καὶ πάντοτε σαφῶς καὶ δὴ οὕτως, ὥστε νὰ εἶνε ἡ πραγματεία εὐληπτος καὶ εὐπαρακολούητος ὑπὸ πάντων τῶν λογίων, ἀλλὰ κατ' ἴδιον τρόπον. Σύντομος, ἀλλὰ λίαν διδακτικὴ πραγματεία. Ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ δύο τινα, α') ὅτι τὰ δόγματα τῶν Στωϊκῶν εἶνε ἀντιφατικά, καὶ β') ὅτι αἱ ἀντιφάσεις αὗται ἐξηγούνται ἐκ τῆς φύσεως τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, ἥτις προσεπάθησε νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῇ τὰ διδάγματα τῆς προηγούμενης ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ἐν γένει δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ κ. Ἀνδρούτσου, ὅτι ἐκ τῶν νεωτέρων εἶνε ὁ μόνος ὁ ἐκ περιωπῆς τινος ἐξετάζων τὰ διάφορα φιλοσοφικά θέματα καὶ ζητήματα, καὶ δὴ καὶ ὁ σπουδαῖος καὶ ἱκανὸς τὸν ἀριθμὸν φιλοσοφικῆς πραγματείας ὑποβαλὼν εἰς τὴν κριτικὴν ἐπιτροπὴν. Ὁ κ. Ἀνδρούτσος σκέπτεται μὲν φιλοσοφικῶς, ἐλευθέρως δ' εἶπερ τις ἄλλος κινεῖται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, μᾶλλον προσκείμενος εἰς τὸ πνεῦμα ἢ εἰς τὸ γράμμα, δυνάμενος νὰ πραγματευθῇ αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξαρτήτως οἷον δῆποτε φιλοσοφικὸν ζήτημα, καὶ δὴ οὕτως, ὥστε νὰ καθιστᾷ αὐτὸ ἀντιληπτὸν καὶ προσιτὸν τοῖς πᾶσι διὰ γλώσσης σαφοῦς καὶ καθαρᾶς, ἀπηλλαγμένης σχεδὸν ἀμαρνημάτων, τοῦλάχιστον ἐν τοῖς ὀψιαιτέροις συγγραμμάσιν αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ φρονῶ, ὅτι μία προφανὴς αἰτία τῆς παρ' ἡμῖν φιλοσοφικῆς στεινότητος εἶνε καὶ αὕτη, ὅτι τὰ παρ' ἡμῖν φιλοσοφικά συγγράμματα, τοῦλάχιστον τὰ πλείστα, εἶνε γεγραμμένα λίαν μὲν ἀσαφῶς, πάντοτε δὲ ἐντὸς τῶν στενωπῶν ὁρίων τῆς αὐστηρῶς φιλοσοφικῆς γλώσσης, ἣν μάλιστα ἐπιτηδεύουσιν οἱ Γερμανοί. Ἐκ τούτου δὲ ἡ ἀκαρπία καὶ ἡ στεινότης. Κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ τὰ μάλιστα δυσνόητα φιλοσοφήματα ὁ ἐννοῶν δύναται νὰ παραστήσῃ σαφῶς, ἀλλὰ μόνον οὕτως. Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ὑποψήφιος κατ' ἀρχὰς τοῦ φιλοσοφικοῦ σταδίου τοῦ ἡτο ἀσαφῆς (ἴδε ὅσα ἔγραψα ἀνωτέρω περὶ τῆς πραγματείας αὐτοῦ τῆς περὶ τοῦ κακοῦ). Ἀλλὰ καθ' ὅσον προεχώρει ἐν τῷ φιλοσοφεῖν, τόσῳ μᾶλλον ὑπεχώρει καὶ ἐμειοῦτο ἡ ἀσάφεια. Οὕτω δὲ ὀλιγώτερον ἀσαφῆς εἶνε ἡ «Τοῦ Πλάτωνος θεωρία τῆς γνώσεως», σαφεστάτη δὲ ἡ «Κριτικὴ τῶν θεμελιωδῶν δοξῶν τῆς Στωϊκῆς Φιλοσοφίας». Ἀλλὰ δὲ μελετήματα αὐτοῦ καὶ λόγοι, ὡς ὁ περὶ Τολστόη, ὁ Φρεϊδ. Νίτσε, κ.τ.τ., ἀποτεινόμενα πρὸς τοὺς πολλοὺς εἶνε ἀναγνώσματα τοῖς πᾶσιν εὐληπτα καὶ προσιτά. Ἡ δὲ τελευταία αὐτοῦ διατριβὴ «Αἱ θεωρίαι τῆς προσοχῆς», ἐν ἣ ὁ συγγραφεὺς κρίνει ἐκ περιωπῆς τὰς διαφόρους περὶ προσοχῆς θεωρίας, εἶνε οὐχ ἥττον τῶν ἄλλων σαφῆς καὶ διδακτικὴ καὶ ἐν πολλοῖς πρωτότυπος. Ἡ δὲ Ψυχολογία καὶ ἡ Λογικὴ αὐτοῦ εἶνε τὰ μόνα ἐν διαγωνισμῷ ἐγκνεκρημένα βιβλία εἰς χρῆσιν τῶν γυμνασίων.

Τέλος ὁ κ. Χρ. Ἀνδρούτσος εὐμοιρῶν καὶ διδακτικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἱκανότητος εἶνε ἄξιος, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ καταλάβῃ ἔδραν φιλοσοφίας.

Παναγιώτης Οἰκονόμου.

Ἐκ τῶν πολλῶν διατριβῶν τοῦ κ. Οἰκονόμου θὰ ἐξετάσω ἐνταῦθα δύο, 1) τὴν ἐπιγραφομένην Neugrechisches Schulwesen 1907, ἐξετάζουσαν κυρίως τὰ ἐν τῇ ἐλευθερᾷ Ἑλλάδι σχολεῖα, ἐν ἐπιμέτρῳ δὲ καὶ συντομώτερον τὰ ἐν τῇ δούλῃ. Αὕτη εἶνε ἡ μεγαλύτερα (=50 σελ.) σχεδὸν παιδαγωγικὴ πραγματεία ἐξ ὅσων ὑπέβαλεν ἡμῖν ὁ συγγραφεὺς. Πλὴν τῆς ἀπογραφικῆς οὐδεμίαν ἄλλην ἰδίαν παιδαγωγικὴν σημασίαν ἔχει. Ἡ δευτέρα διατριβὴ πραγματευομένη θέμα σπουδαιότατον ἐπιγράφεται: «Νέα μέθοδος διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν, 1911.» Τῆς διατριβῆς ταύτης προτάσσεται τὸ ρητόν: «Τότε ἡξέυρεις μίαν γλῶσσαν, ὅταν οὐ μόνον ἐννοῇς

ἀλλὰ καὶ γράφῃς καὶ ὁμιλῇς αὐτήν.» Ἀφ' οὗ προσημαζόμενός ὁ κ. Οἰκονόμου εἶπεν ἱκανὰ περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, περὶ μεθόδου καθόλου καὶ τέχνης τοῦ διδάσκειν, προσπαθεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ἀρχὰς ταύτας εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον λαμβάνει τοὺς πρώτους στίχους τῆς Ὀδυσσεύς, ἀλλὰ πρὶν τοὺς ἐρμηνεύσῃ, διηγείται εἰς τοὺς μαθητὰς (τῆς πρώτης τάξεως τοῦ γυμνασίου) τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου (ἣν βεβαίως θὰ ἡξέυρωσιν οἱ μαθηταί), πρὸς δὲ παραλληλισμὸν καὶ σύγκρισιν ἀναγινώσκει ἐν δημοτικῶν ἄσμα καὶ τοὺς πρώτους στίχους τῆς Κρήτηδος τοῦ Ἀντωνιάδου. Μετὰ τὴν τοιαύτην προπαρασκευὴν μεταβαίνει εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν πρώτων τριῶν στίχων τῆς Ὀδυσσεύς. Ἀφ' οὗ δὲ μετέφρασε κατὰ λέξιν αὐτούς, ἐρμηνεύει τὰς λέξεις ἐκάστας, ποιούμενος τεχνολογικὰς κατὰ τὸ πλεῖστον παρατηρήσεις. Εἶτα μεταφέρει τοὺς στίχους εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν (μᾶλλον εἰς πεζὴν Ὀμηρικὴν, διότι «ἄνδρα πολὺμυτιν ἐνὶ ψῷ» καὶ «ἰέμενος ρύσασθαι ἦν τε ψυχὴν καὶ ἐταίρων» κττ. δὲν εἶνε ἡ καθ' ἡμᾶς γλῶσσα). Καὶ ἐπειτα πάλιν μεταφράζει αὐτοὺς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν. «Μετὰ δὲ τὴν γλωσσικὴν καὶ πραγματικὴν καὶ λογικὴν καὶ ἠθικὴν καὶ καλαισθητικὴν ἐρμηνείαν (ἀλλὰ μάλιστα) ζητεῖ τις τοιαύτας ἐρμηνείας» πλὴν τῆς γλωσσικῆς οὐδεμία ἄλλη ὑπάρχει» καὶ τὴν ἐπανάληψιν (ἴδε σελ. 28) ἀναγινώσκει εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ τὸ κείμενον τοῦ θέματος, ὅπερ οἱ μαθηταί ἐπιχειροῦσι νὰ ἐκθέσωσιν ὀμνηστί. Μετὰ ταῦτα λέγει τινα περὶ τῆς ἀξίας τῆς μεθόδου ταύτης. Τοιαύτη εἶνε ἐν συντόμῳ ἡ νέα μέθοδος τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ κ. Οἰκονόμου.

Παραλείπω πάντα λόγον περὶ τῶν προπαρασκευῶν καὶ τῶν ἐρμηνειῶν τοῦ κ. Οἰκονόμου, ὁμολογῶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἀσπάζομαι ἀπὸ καρδίας τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου γνώμην: «τότε ἡξέυρεις μίαν γλῶσσαν, ὅταν οὐ μόνον ἐννοῇς, ἀλλὰ καὶ γράφῃς καὶ ὁμιλῇς αὐτήν», ὅχι δ' ὅμως καὶ τὴν μέθοδον. Ἐν ὅλῃς λέξεσιν ὁρθὴ μὲν μοι φαίνεται ἡ θέσις τοῦ ζητήματος, ἀλλ' ὅχι ὅμως καὶ ἡ μέθοδος οὐδὲ ἡ λύσις. «Ὅτι ἡ ἀρχαία γλῶσσα πρέπει νὰ γίνῃ παρὰ τοῖς λογιώτεροις καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς φιλολόγοις «ζῶσα καὶ λαλοῦμένη καὶ γραφομένη, ὅπως παρὰ τοῖς Εὐρωπαϊαῖς φιλολόγοις ἡ Λατινικὴ», ἐν ὅλῃς λέξεσιν ὅτι πρέπει νὰ καλλιεργῇται καὶ θεραπεύεται καὶ σπουδάζεται εἶπερ τις ἄλλη, τοῦτο εἶνε γνώμη, ἣν καὶ ἐγὼ πρὸ τοῦ κ. Οἰκονόμου ἐξέφρασα. Ἐγὼ μάλιστα προχωρῶν ἐτι περαιτέρω φρονῶ, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ διδάσκηται εὐρύτερον καὶ πολυμερέστερον καὶ γενναϊότερον, ὅτι πρέπει οὐ μόνον διατριβὰι συγγότατα, ὅχι δὲ σποράδην καὶ σπανιώτατα, νὰ γράφονται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, ἀλλὰ καὶ συγγράμματα κυρίως φιλογολικὰ εὐμεγέθη, ὡς τὰ ἀντίστοιχα Λατινικὰ ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὅτι πρέπει καὶ περιοδικὸν ἐν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ νὰ ἐκδίδεται τῇ συμμετοχῇ πάντων τῶν δυνάμενων Ἑλληνιστῶν γράφειν κλπ. κλπ.

Ἀλλὰ περὶ τούτων ἐς ἄλλοτε, νῦν δ' ἐπανέρχομαι εἰς τὸ προκείμενον. Διατὶ ὁ κ. Οἰκονόμου μεταχειρίζεται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τὴν Ὀμηρικὴν γλῶσσαν, ἀναγκάζομενος δὲ κατόπιν νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὴν καὶ ἐν τῷ θεματι μεταβάλλει εἰς πεζὴν Ὀμηρικὴν (!) γλῶσσαν; Θὰ ἡδύνατο, φρονούμεν, νὰ μεταχειρισθῇ ἀντὶ ταύτης τὴν συνήθη πεζὴν (ἀρχαίαν) γλῶσσαν, ἣν μετεχειρίζετο καὶ ὁ Κοραῖς καὶ ὁ Δούκας καὶ ὁ Φίλιππος Ἰωάννου, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς πλησιεστέρους ἡμῖν. Διατὶ δὲ ἀρχεται ἀπὸ τῆς πρώτης τάξεως τοῦ γυμνασίου, καὶ ὅχι ἀπὸ τῆς τῆς τάξεως, ἐξ ἧς ἀρχεται ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς; Καὶ ἵνα πολλὰ ἄλλα (ἰδίᾳ δὲ πρωτύστερά τινα ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ) παραλίπω, διότι δὲν εἶνε ἐνταῦθα ὁ ἀρμόδιος τόπος, ὁ κ. Οἰκονόμου, καίπερ ἄλλως πρακτικώτατος, δὲν ὑπελόγησε καλῶς τὸν χρόνον. Ἰδοὺ δὲ διατὶ. Ἴνα διδάξῃ μόνον τρεῖς στίχους τοῦ Ὀμήρου, ἐχρειάσθη τοῦλάχιστον δύο ὥρας. Λέγω τοῦλάχιστον, διότι περὶ τῶν τριῶν τούτων στίχων ἔγραψε 5 σελίδας (ἴδε σελ. 15—21), ἐνῶ ἐν τῇ προφορικῇ διδασκαλίᾳ θὰ εἰλεγε πολὺ περισσότερα τῶν ἐν ταῖς 5 ταύταις σελίδαι. Πολλὰ δὲ ἐκ τούτων θὰ γράφῃ καὶ ὁ διδασκάλος εἰς τὸν μαυροπίνακα καὶ οἱ μαθηταί θὰ σημειώσουσι εἰς τὰ τετράδιά των.

«Αν δὲ παραδεχθῶμεν τὰ τοῦ κ. Οικονόμου γράφοντος: «Ταῦτα πάντα γράφει ὁ διδάσκαλος εἰς τὸν μαυροπίνακα, σημειώνουν δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ τετράδιά των», τότε χρειάζομεθα ἀσφαλῶς ὄχι δύο, ἀλλὰ τρεῖς καὶ τέσσαρας ὥρας. Ἀλλ' ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην ἡ ἐρμηνεία τριῶν στίχων θὰ ἀπαιτῇ μόνον δύο ὥρας διδασκαλίαν, ὑπάρχει ἐλπίς, ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ μάθωσιν Ἑλληνικά, καὶ ἐπὶ 30 ἔτη οὕτω διδασκόμενοι αὐτὰ, δὲν λέγω νὰ τὰ γράψωσι καὶ ὁμιλῶσιν, ἀλλὰ καὶ μόνον νὰ τὰ ἐννοῶσιν; Ὁ ὑπολογισμὸς εἶνε πρόχειρος. Ἄλλως δὲ μεταφέρῃ ὁ κ. Οικονόμου τὰ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης λεγόμενα εἰς μίαν ξένην γλῶσσαν, ἵνα πεισθῇ. Εἶνε δυνατόν νὰ μᾶθῃ τις π. χ. τὴν Γαλλικὴν ἢ τὴν Γερμανικὴν, διδασκόμενος αὐτὴν καθ' ἡν μέθοδον ὑφηγείται ὁ κ. Οικονόμου, ἐν ὅσῳ χρόνῳ μανθάνομεν συνήθως αὐτάς; Ὁχι βεβαίως. Δοιοὺν ἡ μέθοδος, ἣν προτείνει, δὲν φαίνεται ὀρθὴ καὶ μόνον κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὅστις νῦν ἀρκεῖ.

Δημήτριος Λάμψας.

Ὁ κ. Λάμψας ὑπέβαλε πολλὰς τινὰς διατριβάς καὶ συγγραμμάτα, ἅτινα διεξέρχονται συντόμως. (Υποδείγματα διδασκαλίας τῶν ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς σχολείοις διδασκόμενων μαθημάτων (1909)), ἄριστον βοήθημα τοῖς διδασκάλοις καὶ παιδαγωγοῖς, δεικνύον ἅμα τὴν ἐμπειρίαν καὶ μεθοδικότητα τοῦ συγγραφέως. Οὐχ ἥττον περισπούδαστος εἶνε καὶ ἡ «Περὶ διηγήσεως καὶ τῶν ὅρων τῆς ἐπιτεύξεως αὐτῆς» πραγματεία τοῦ κ. Λάμψας, κατακεχωρισμένη ἐν τοῖς τεύχεσι Α', Β', Γ' καὶ Δ' τοῦ Ξενοφάνους (τοῦ περιοδικοῦ) τοῦ 1910. Δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ πραγματεία αὕτη ἐξαντλεῖ ὡς εἰπεῖν τὸ θέμα. Ὁμοίως περισπούδαστος εἶνε καὶ ἑτέρα αὐτοῦ διατριβή, ἐν τῇ Παιδαγωγικῇ Δελτίῳ κατακεχωρισμένη, περὶ τοῦ «Πὸς πρέπει νὰ γράφονται αἱ σχολικαὶ γεωγραφίαι». Ἐπίσης ἀξιόλογοι εἶνε αἱ ἄλλαι αὐτοῦ διατριβαί. (Ὁ διδακτικὸς διάλογος καὶ τὰ εἶδη αὐτοῦ) καὶ «Ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας καὶ τὰ εἰδολογικὰ στάδια αὐτῆς», ἀμφότεραι κατακεχωρισμέναι ἐν τῇ παιδαγωγικῇ περιοδικῇ, οὗ ἐπιγραφή (τὸ δημοτικὸν σχολεῖον). Εἰς ταῦτα πάντα δὲν ἐνδιατρίβω πολὺ, διότι θὰ ἐνδιατρίψω περισσύτερον εἰς τὸ γερμανιστὶ συντεταγμένον σύγγραμμα αὐτοῦ, περὶ οὗ θὰ ὁμιλήσω ἐν τοῖς ἐφεξῆς.

Νικόλ. Ἐξαρχόπουλος.

Ἐκ τῶν ὑποβληθέντων συγγραμμάτων καὶ διατριβῶν τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου σπουδαϊότατα εἶνε δύο: 1) «Ποῖός τις πρέπει νὰ εἶνε ὁ διδάσκαλος» (1907), ὅπερ ὑπεβλήθη τῇ φιλοσοφικῇ Σχολῇ καὶ ὡς διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ. Καὶ 2) Das Athenische und das Spartanische Erziehungssystem im 5 und 6 Jahrh. v. Chr. 1909. Τὸ πρῶτον τῶν ὑποβληθέντων συγγραμμάτων εἶνε ἀξιοσπούδαστον. Διηρημένον εἰς δύο κυρίως μέρη, πραγματεύεται ἐν μὲν τῷ πρώτῳ περὶ τῶν φυσικῶν χαρακτηρισμάτων τοῦ διδασκάλου, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς γενικῆς μορφώσεως αὐτοῦ. Καὶ διὰ μόνης τῆς πραγματείας ταύτης ἀποδείκνυται ὁ συγγραφεὺς ἱκανῶς εἰδήμων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Κατ' ὁρθωσεν, ἀφ' οὗ ἐμελέτησε πλείστα ὅσα παιδαγωγικὰ συγγραμμάτα, νὰ καθυποτάξῃ τὴν πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν χρήσιμον ὕλην καὶ συνοψίσας ν' ἀφομοιώσῃ τὰ κατὰ τὸ πλεῖστον παρ' ἄλλων παραληφθέντα καὶ δὴ καὶ νὰ ἐκθέσῃ διὰ τρόπον ἐπαγωγῆς καὶ μεθόδου ἐπιστημονικῆς. Ἐπὶ δὲ τούτοις δὲν παρέλιπε νὰ ἐξετάσῃ ἐν παρόδῳ καὶ πολλὰ ἄλλα παιδαγωγικὰ ζητήματα. Οὕτω δὲ κατ' ὁρθωσεν νὰ συναποτελέσῃ βιβλίον χρησιμώτατον οὐ μόνον τοῖς διδασκάλοις, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις λογίοις. Πλὴν ἄλλ' ὅμως ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ διατύπωσις τῶν νοημάτων δὲν εἶνε πάντοτε ὀρθὴ οὐδ' ἀκριβὴς οὐδὲ σαφής. Ἐνιαχοῦ δὲ ὑπάρχουσιν ἐπαναλήψεις καὶ ἀντιφάσεις. Ὁ συγγραφεὺς ὑπέβαλε καὶ ἄλλας μικροτέρας διατριβάς, οὐχ ἥττον περισπούδαστους, οἷον

«Παιδαγωγικὰ ζητήματα 1909», ἐν οἷς ἀναπτύσσει ὅτι ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ προπαρασκευάζῃ προσηκόντως ἕκαστον μάθημα, καὶ ποῖα πρέπει νὰ εἶνε ἡ προπαρασκευὴ αὕτη. Ὅτι ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ ὁμιλῇ μόνος, ἀλλὰ νὰ ζητῇ, ὅπως οἱ μαθηταὶ μόνον λέγωσιν ὅτι δύνανται αὐτοὶ νὰ εὗρωσιν. Ὅτι πρέπει νὰ γυμνάζῃ τοὺς μαθητὰς οὕτως, ὥστε νὰ ἐκφράζωσι τὰ διανοήματα αὐτῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ λόγῳ. Ὅτι σπανίως καὶ μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ πρέπει νὰ διακύπτῃ τοὺς μαθητὰς διηγουμένους. Καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ ἐν τῇ ἐρωτήσει τὴν ἀπόκρισιν. Ὅτι πρέπει νὰ παρέχῃ ὄχι ἐν συνεχείᾳ λόγῳ ὅλον τὸ μάθημα, ἀλλὰ κατὰ μικρὰ τμήματα. Ὅτι ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ εἶνε ἐποπτικὴ. Τὸ δὲ ζήτημα τῆς ἐποπτείας ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν, καταλήγων εἰς τὸ ἀξιῶμα, ὅτι ἡ ἐποπτεία εἶνε τὸ θεμέλιον πάσης γνώσεως κτλ.

Ἀλλὰ τὰ συγγραμμάτα, δι' ὧν κρίνεται ἀσφαλέστερον καὶ ὀριμώτερον ἡ ἐπιστημονικὴ δράσις καὶ ὀριμότης τῶν δύο τούτων ἐγκρίτων παιδαγωγῶν, τοῦ Λάμψα καὶ τοῦ Ἐξαρχοπούλου, εἶνε αἱ δύο γερμανιστὶ συντεταγμέναι πραγματεαὶ αὐτῶν, αἱ προμνημονευθεῖσαι: Die künstlerische Erziehung der Athenischen Jugend im 5 und 4 Jahrhundert v. Chr. (1904) τοῦ Λάμψα, καὶ Das Athenische und das Spartanische Erziehungssystem im 5 und 6 Jahrh. v. Chr. (1909) τοῦ Ἐξαρχοπούλου. Ἡ σύγκρισις τῶν δύο τούτων συγγραμμάτων εἶνε ἀνυσιμώτερά οὐ μόνον διὰ τινὰ ὁμοιότητα τῶν θεμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι ἀμφότεροι κατέβαλον πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις εἰς παραγωγήν τῶν δύο τούτων ἀξιολόγων συγγραμμάτων. Σημειωτέον δὲ ἐνταῦθα, ὅτι καὶ ἄλλως οἱ δύο οὗτοι ὑποψήφιοι ὑπῆρξαν ἀείποτε ἐφάμιλλοι. Ἀμφότεροι ἀριστεύοντες διήλθον καὶ ἐπέρασαν τὰς σπουδὰς αὐτῶν. Ἀμφότεροι ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τῶν καθηγητῶν κατήρξαντο τοῦ παιδαγωγικοῦ αὐτῶν σταδίου. Ἀμφότεροι ἐπαιδεύθησαν καὶ ἔδρασαν θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς, εἰδήμονες ἀμφότεροι οὐ μόνον τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ἐφ' ὧν πολλὰκις στηρίζονται, ἵνα ἀποκρούσωσι πλημμυεῖς γνώσεις, ἀλλὰ καὶ τῶν νεωτέρων παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων, ἅτινα καὶ καλῶς ἐννοοῦσι καὶ καλῶς νὰ κρίνωσι δύνανται. Ἀμφότεροι δὲ καὶ συνέγραψαν καὶ ἄλλα μὲν καὶ δὴ καὶ τὰ προκείμενα περισπούδαστα συγγραμμάτα. Ἡ διαφορὰ δὲν φαίνεται μεγάλη. Καὶ ὁ μὲν Ἐξαρχόπουλος φαίνεται ἀφομοιωτικώτερος καὶ ἐπαγωγώτερος καὶ δὴ καὶ καινοτομώτερος, ἵνα οὕτως εἰπῶν ὁ δὲ Λάμψας ἐμβριθέστερος καὶ πρωτοτυπώτερος. Εἰ καὶ ὁμολογῶ ἀσμένως, ὅτι ἐν τῇ βιβλίῳ τοῦ Ἐξαρχοπούλου εὗρηται ἐγκατεσπαρμέναι πολλὰ ἴδια γνώμαι, ἕκαστον ὅμως κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τούτου πάντως ἐπραγματεύθησαν καὶ ἄλλαι. Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ δὲν δύναται νὰ ρηθῇ καὶ περὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ Λάμψα, τῆς πολλῇ πρωτοτυπώτερας. Ἠξέωρω ὅτι λίαν ἐπαινετικῶς καὶ εὐφημῶς κρίνεται ὑπὸ τῶν εἰδημόνων τὸ βιβλίον τοῦ Ἐξαρχοπούλου. Ἀλλ' ὅμως ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι μάλλον ἐξαίρεται ὑπὸ τῶν ἀρμόδιων κριτῶν ἡ ἀξία τοῦ Λάμψα. Περὶ μὲν τοῦ βιβλίου τοῦ Λάμψα λέγει ὁ αὐτὸς κριτής, Menge, ὅτι ὁ συγγραφεὺς (Λάμψας) βλέπει μακράν, ὅτι ἀναλαβὼν νὰ χαρακтерίσῃ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀγωγὴν τοῦ καλλιτεχνικωτάτου τῶν ἐθνῶν δὲν ἐξέπεσεν εἰς κοινὸς τόπους οὐδ' εἰς γενικότητας καὶ ὥραιας μὲν, κενὰς δὲ φράσεις, ἀλλὰ μελετήσας ἐμβριθῶς καὶ λεπτομερῶς πάντας τὰς ἀρχαίους Ἑλλήνας συγγραφεῖς καὶ τὰ νεώτερα συγγραμμάτα καὶ μάλιστα τὰ παιδαγωγικὰ, λίαν εὐστόχως ἐξέλεξε πᾶν ὅτι ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν σκοπὸν του, ὅπως παραστήσῃ ἡμῖν ζωηρῶς καὶ σαφῶς τὰ πράγματα. Ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατέχει τὴν πλαστικὴν δύναμιν, ἣν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὁ ιστοριογράφος, ὅπως δημιουργήσῃ ἐκ μερικῶν μαρτυριῶν τελείας εἰκόνας. Ὅτι παρὰ πᾶσαν ἐνσταθὴν τὸ βιβλίον τοῦ Λάμψα ἔχει σημαντικὴν ἀξίαν οὐ μόνον διὰ τοὺς παιδαγωγοὺς καὶ τοὺς φίλους τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀρχαιολόγους. Καὶ πολλὰ ἄλλα οὐ μόνον ὑπ' αὐτοῦ λεγθέντα, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἄλλων, ἃ παραλείπω. Ὁ αὐτὸς κριτής Menge (ὧν καὶ αὐτὸς ἐπιθεωρητῆς) κρίνων τὸ βιβλίον τοῦ Ἐξαρχοπούλου (ἐπιθεωρητοῦ τῶν ἀνωτ. σχολ. Πελοποννήσου) ἐνθυμεῖται πάλιν τὸ τοῦ Λάμψα (τοῦ παρὰ τῷ Rein σπουδαστοῦ), παρ' ὃ κατέχει ἐπαξίως θέσιν τὸ τοῦ Ἐ-

ἔαρχοπούλου. Οἱ ἔπαινοι εἶνε μᾶλλον τυπικοί, π. γ. ὅτι τοῦ Ἐξαρχοπούλου εἶνε εὐπρόσδεκτον, διότι πραγματεύεται ἐξ ἄλλης ἀπόψεως τὸ αὐτὸ θέμα πρὸς τὸ τοῦ Grasberger, οὗ τὸ βιβλίον σήμερον εἶνε πολὺ ἀκριβὲς καὶ δυσεύρετον. Ἰδίως δὲ παρατηρεῖ ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶνε εἰδήμων τῶν ἀρχαίων Ἑλλην. συγγραμμάτων καὶ τῶν νεωτέρων παιδαγωγικῶν, καὶ ὅτι ἡ διάταξις τῆς ὕλης προσιδιάζει τῷ συγγραφῇ, καὶ τέλος ὅτι λίαν πειστικῶς ἐξήγησεν ὁ συγγρ. τὴν διαφορὰν τῆς ἐκτέρων ἀγωγῆς ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ κλίματος, τοῦ ἐδάφους κ.τ.τ. Ἀλλὰ μετὰ τούτους τοὺς ἐπαίνους παρατηρεῖ ἐν τέλει μετὰ τινος ἀδρόφρονος ἐκπλήξεως, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐσφαλμένως μετέφρασε τὸ ἐκ τῶν Νόμων (729B) τοῦ Πλάτωνος χωρίον. "Ὅπερ ἀληθές, καὶ ἀληθῶς παράδοξον, διότι πάντα τὰ ἄλλα (ἅπερ ἐγὼ ἐξήτασα) εἶνε ὀρθῶς μεταφρασμένα. Ὁ δὲ καθηγητὴς Rein, εἰς τῶν μεγίστων παιδαγωγῶν τῆς Γερμανίας, ἀρmodιώτατος δὲ κριτὴς, περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Λάμψα ἀποφαίνεται πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ βαρυσήμαντα ταῦτα, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Λάμψα θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐν τῇ παιδεύσει χάσματος. "Ὅπερ μοι φαίνεται μέγιστος ἔπαινος. "Ὅθεν ἐγὼ ἀποκλίνω ὑπὲρ τοῦ Λάμψα, ὃν κρίνω ἄξιον νὰ καταλάβῃ τὴν ἑδραν τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ.

Ἀδαμαντίος Ἀδαμαντίου

Πολλὰς πραγματείας οὐ μικροῦ λόγου ἀξίας ἔχει ἐκδεδομένας. Ἀλλ' ἐνταῦθα θὰ ἐξετάσωμεν κυρίως μόνον τὰ δύο κυριώτατα συγγράμματα τοῦ Ἀδαμαντίου, ἅπερ εἶνε 1) «Τὰ Χρονικά τοῦ Μορέως, συμβολαὶ εἰς τὴν φραγκοβυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν, 1906» καὶ 2) «Ἀγνείας πείρα» (ἴδ. Λαογραφία Τόμ. Α', Τεύχ. Α', Τόμ. Β', Τεύχ. Δ', Τόμ. Γ', Τεύχ. Α' καὶ Β'). Τὰ Χρονικά τοῦ Μορέως εἶνε ἔργον ἱστορικὸν καὶ φιλολογικὸν πρώτης τάξεως, ἐμφαίνον γνῶσιν βαθεῖαν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀρχαιολογίαν παρέχει οὐ μικρὰς συμβολὰς διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου ὁ συγγραφεὺς, ὅστις ἐξετάζει τὸ Χρονικὸν (τὰ Χρονικά) τοῦ Μορέως κατὰ πᾶσαν ἐποψὴν πολιτικὴν, κοινωνικὴν, ἱστορικὴν, γεωγραφικὴν, φιλολογικὴν κλπ. Τὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου, ἐν οἷς πλείστοι λεπτομέρειαι, εἶνε τὰ ἑξῆς: Α' τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, Β' τὸ σιχηρόν ἦτοι Ἑλληνικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως, Γ' ἡ σύνοψις τοῦ Ψευδοδωροθέου, Δ' παράφρασις Ἰταλικῆ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, Ε' ἡ Γαλλικὴ παραλλαγή τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, Σ' τὸ βιβλίον τῶν ἁθλῶν, καὶ Ζ' τὸ βιβλίον τῆς Κουγκιέστας. Πάντα ταῦτα τὰ κεφάλαια σὺν πάσαις ταῖς συναφείς λεπτομερείαις ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς μετὰ πολλῆς κριτικῆς τε καὶ ἐπιστημονικῆς δεινότητος, ἐκφέρων πολλὰ καὶ ἰδίας γνώμας περισπούδαστους, καὶ καταλήγει, περὶ τοῦ κυρίου θέματος, εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι «τὸ μὲν ἀρχικὸν χρονικὸν τοῦ Μορέως ἀπωλέσθη, δὲν ἀπέχουσιν ὅμως αὐτοῦ πολὺ κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὴν ὕλην αἱ σφαιρόμεναι διασκευαί, ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ».—"Ὅθεν δικαίως ἐκρίθη λίαν εὐφήμως καὶ δὴ καὶ ἐνθουσιωδῶς ὑπὸ τῶν εἰδικῶν ἡ περισπούδαστος αὕτη πραγματεία καὶ ἄλλως καὶ ὡς ἐμφαίνουσα βαθεῖαν γνῶσιν τῶν μεσαιωνικῶν θεσμῶν. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐβραβεύθη διὰ δύο βραβείων καὶ πολλαχῶς ἐτιμήθη ἐν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ τῇ Γερμανίᾳ. Μόνον τὰ περὶ Φράγκων λεγόμενα φαίνονται ὀλίγον ὑπερβολικά.

Τὰς δὲ περὶ Βυζαντινῆς τέχνης γνώσεις αὐτοῦ δεικνύει λαμπρῶς τὸ ἕτερον σύγγραμμα Ἀγνείας πείρα, ἦτοι δοκιμασία καὶ ἀπόδειξις τῆς ἀγνείας (τῆς παρθενίας) τῆς παρθένου (Θεοτόκου) διὰ τοῦ ὕδατος τῆς ἐλέγξεως, καθ' ὅσον παρίσταται αὕτη ἦτοι ἐν τοῖς μνημείοις ἢ ἐν τοῖς κειμένοις καὶ ἐν ταῖς παραδόσεσιν. Τὸ πρῶτον ἤδη ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἐξετάζεται ἡ θρησκευτικὴ παράδοσις ἐν σχέσει πρὸς τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς εἰκονογραφίας. Ὁ συγγραφεὺς διήρρεσε τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος συγγραφὴν εἰς τρία μέρη, ὧν τὸ

μὲν πρῶτον ἐξετάζει τὴν λεπτομερῆ εἰκονογραφικὴν ἀνάλυσιν τῶν σφαιρόμενων παραστάσεων τῆς διὰ τοῦ ὕδατος τῆς ἐλέγξεως δοκιμασίας τῆς Θεοτόκου, τὴν γένεσιν, ταξινόμησιν καὶ τὴν ἄλλην ἐξέλιξιν αὐτῶν. Τὸ δὲ δεύτερον περιέχει τὴν ἐν τῇ τέχνῃ ἐπίσης συμβολικὴν παράστασιν τῆς ἀγνείας τῆς Θεοτόκου, τὴν διὰ τῶν χρωμάτων ἐπὶ τῶν τοίχων ἐρμηνεύουσιν τοὺς ὕμνους τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν ἐκκλησίας. Τὸ τρίτον μέρος τὸ Λαογραφικὸν ἐξεδόθη πρὸ τινῶν ἡμερῶν, ἀλλ' ὄχι ὀλόκληρον, τὸ ὑπολειπόμενον θὰ δημοσιευθῇ ἐν προσεχί τεύχει. Τοῦ πρώτου μέρους τοῦ εἰκονογραφικοῦ τὰ κεφάλαια εἶνε: Α' τὰ ἐλεφαντῖνα μνημεῖα τῆς Παθέννης, Β' ἡ παράστασις εἰς τὴν μέσσην Βυζαντινικὴν τέχνην, Γ' τὰ ἱστορημένα χειρόγραφα, Δ' γένεσις καὶ ἐξέλιξις τῆς παραστάσεως καὶ Ε' ἡ ἀγνεὶα τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ τέχνῃ. Τὸ δεύτερον μέρος, τὸ Ὑμνογραφικόν, ἐξετάζει τὸν ὕμνον τῆς Παρθένου, ὃν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐξύμνησεν ὁ χριστιανὸς ποιητὴς, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέστησεν ἐν τῇ τέχνῃ ὁ χριστιανὸς καλλιτέχνης. Τοῦ ὕμνου τούτου ὁ συγγραφεὺς ἐξαίρει τὰ διάφορα λογοτεχνικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν ἀντιστοίχου εἰκονογραφίας συμβολικῆς τε καὶ λειτουργικῆς. Πᾶσαι αἱ παρομοιώσεις, αἱ μεταφοραί, τὰ ἐπίθετα κτλ. ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὴν ἀγνεῖαν τῆς Θεοτόκου, ἔχουσι δὲ ροπήν ἄμεσον εἰς τὴν ἀντίστοιχον εἰκονογραφίαν. Ὁρθότατα δὲ παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι: «Ἡ εἰκονογραφικὴ ἀνάπτυξις ἠκολούθησε κατὰ πόδας καὶ συνηξήθη μετὰ τὴν ἱστορίαν τῶν δογμάτων, μετὰ τὰς ἐριδας καὶ τὰς αἰρέσεις», καὶ ὅτι «αὕτη ἡ βαθυτέρα ἔννοια ἢ μετὰ τῆς συμβολικῆς ἐκκλησιαστικῆς δογματικῆς συναρμοσθεῖσα ἐξαίρει τὴν εἰκονογραφίαν τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν ἐκκλησίας ὑπὲρ πάσαν ἄλλην» κτλ. Ἐν τῷ ἐκδοθέντι τμήματι τοῦ τρίτου μέρους περιέχονται τὰ ἑξῆς κεφάλαια: Α' ὁ Λευϊτικὸς νόμος τῆς ζηλοτυπίας, Β' αἱ ὀρθαλαίαι, Γ' ἡ λατρευτικὴ ἀγνεὶα τῆς γυναικὸς, καὶ Δ' ἀγνείας παρθένου πείρα.

Ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς πολυμεροῦς ἐξετάσεως τῆς ἀγνείας τῆς Θεοτόκου ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ παράσχῃ σαφὴ εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως τῆς ὅλης Βυζαντινῆς εἰκονογραφίας. Διὰ δὲ τῆς τεχνικῆς ἐρεύνης ἀποδεικνύει ὅτι ἡ περιέργος παράστασις τῆς ἀγνείας πείρας ἐπλάσθη κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αἰρέσεων, καὶ ὅτι σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἐνίσχυσις τοῦ θεμελιώδους ὀρθοδόξου ἡμῶν δόγματος. Διὰ δὲ τῆς ἐξηκριβωμένης ἐρμηνείας τῆς Παναγίας τῆς Πλατυτέρας ὁ συγγραφεὺς ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ὅλη ἰδέα καὶ ὁ σκοπὸς τῆς Βυζαντινῆς εἰκονογραφίας ὑπῆρξεν ἡ πιστὴ ἐρμηνεία καὶ ἡ διὰ τῆς τέχνης ἐξύμνησις τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν δόγματος. Πάντα τὰ συναφῆ ταῦτα θέματα καὶ ζητήματα διεξέρχεται ὁ συγγραφεὺς μετὰ πλείστης ἀκριβείας καὶ εἰδημοσύνης, καὶ δὴ καὶ πρωτοτυπίας. Ὅφ' ἐκάστην σελίδα ὑπάρχει πλουσιώτατος κατάλογος πάντων τῶν συναφῶν συγγραμμάτων, ἃ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ συγγραφεὺς. Ὅσονοῦπω ἐκδίδεται καὶ τὸ ὑπολειπόμενον τμήμα τῆς σπουδαίας συγγραφῆς. Ἄν εἴχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ αὐτό, βεβαίως ἡ κρίσις ἡμῶν θὰ ἦτο πληρεστέρα.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι πραγματεῖαι τοῦ κ. Ἀδαμαντίου λίαν περισπούδαστοι, μαρτυροῦσαι τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ τέχνης καὶ ἀρχαιολογίας. Τὰς διατριβάς ταύτας ἀπλῶς μνημονεύομεν, λυπούμενοι, ὅτι δὲν δυνάμεθα ν' ἀναλύσωμεν λεπτομερῶς. Τοῦτο μόνον παρατηρῶ, ὅτι πάσας διαπνέει τὸ αὐτὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, εἶνε δὲ γεγραμμένα πᾶσαι μετὰ τῆς αὐτῆς δεινότητος καὶ ἐμβριθείας. Αἱ ὑπάρχουσαι ἐλλείψεις εἶνε ὀλίγισται. Ἐπίσης ὀλίγα εἶνε καὶ τὰ περὶ τὴν γλῶσσαν σφάλματα, ὄχι περισσότερα τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις. Ἰδοὺ τινες τῶν διατριβῶν τούτων: «Κρίσις τῆς ἐρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τέχνης Διανυστοῦ τοῦ ἐκ Φωρῶν, ἐκδοθείσης ὑπὸ Ἀ. Π. Κεραμέως, 1910». Ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ περιέχεται καὶ ἰδία θεωρία τοῦ κ. Ἀδαμαντίου περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἐξελίξεως τῆς Βυζαντ. εἰκονογραφίας, καθ' ἣν ἡ Βυζ. εἰκονογραφία εἶνε δημιούργημα ὄχι ἀτομικόν, ἀλλὰ τῆς κοινωνίας τῶν μοναχῶν ἀποβλεπόντων ὡς εἰς σκοπὸν τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν δόγματος. «Ἐργασίαι εἰς Μυστράν 1906». «Ἐργασίαι ἐν Μετρώροις». «Ἀνακταφικαὶ ἐργασίαι ἐν

Νάξω» κτλ. Ἐνταῦθα ὀφείλω νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἰδίως αἱ ἀναστηλώσεις τῶν μνημείων τοῦ Μυστρᾶ, γενόμεναι μετὰ ἐξηκριβωμένην ἐρευναν, καταδεικνύουσι τὰς περὶ τὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν γνώσεις τοῦ κ. Ἀδαμαντίου.

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ Ἀδαμαντίος Ἀδαμαντίου δὲν στερεῖται καὶ διδακτικῆς ἱκανότητος, ἔχων δὲ ἱκανὰ ἐφόδια ἐπιστημονικὰ εἰς αἴσιον, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅπως καταλάβῃ τὴν ἑδρὰν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Καποδ. Πανεπιστημίῳ.

ΕΡΓΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Εἰσήγησις Γρηγ. Βερναρδάκη περὶ τῶν ὑποψηφίων.

Δημήτρ. Πατσόπουλος.

Ὁ κ. Πατσόπουλος, πρῶτον καθηγητῆς, ἐπὶ 35 ἔτη διδάσκει ἐν γυμνασίοις τὸ πρῶτον, εἶτα δ' ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, νῦν δ' ἐπίτιμος καθηγητῆς, κεκτημένος ἀναντίρροτον διδακτικὴν ἱκανότητα, εἶνε ἀνώτερος πάσης κρίσεως. Τὴν δ' ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα θὰ ἠδυνάμεθα καὶ ἐνταῦθα νὰ πιστώσωμεν διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἀλλὰ δυστυχῶς, ἀγνοοῦμεν καὶ ἡμεῖς πῶς, ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν μόνον διδακτικὰ συγγράμματα καὶ μικρὸν παλαιὸν μεσαιωνικὸν μελέτημα («Βυζάντιον καὶ Φράγκον», ἔρανον χρήσιμον εἰς διὰλέκτα τῶν σχέσεων Βυζαντίου καὶ Φράγκων. Ἄν ἀπεφάσιζε νὰ τυπώσῃ τινὰ κατ' ἐκλογὴν πανεπιστημιακά του μαθήματα, οὐδεμίαν ἔχοντες ἀμφιβολίαν, ὅτι ἤθελε καταφανῆ ἀριδιήλως καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ ἀξία.

Δημ. Καλαποθάκης.

Ὁ κ. Καλαποθάκης τυχὼν ὀρθίας παιδείσεως ὑπέβαλεν ἡμῖν 1) τὴν ἐναίσιμον αὐτοῦ διατριβὴν De Thracia provincia Romana, 2) τὴν ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ διατριβὴν: «Ὁ χωρισμὸς τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ διοίκησις παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν», καὶ 3) τρία μικρὰ ἀρθρίδια, μὴ ὑπερβαίνοντα καὶ τὰ τρία ὁμοῦ τὰς ἐπὶ σελίδας, κατακεχωρισμένα ἐν τῷ Dizionario Epigrafico di Antichità Romane, τῷ ὑπὸ τοῦ De Ruggiero συντεταγμένῳ. Αἱ διατριβαὶ τοῦ ὑποψηφίου, ἡ τε ἐναίσιμος καὶ ἡ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ, πραγματεύονται περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς ἀρχαίας Θράκης καὶ τῆς Μοισίας, ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦσι ν' ἀποδείξωσιν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔχει παρασκευασθῇ ἐπαρκῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Γενικῆς ἱστορίας ἐν Πανεπιστημίῳ. Ἐπισημειωτέον δὲ ὅτι καὶ αἱ διατριβαὶ καὶ τὰ ἀρθρίδια ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν ἢ εἰς τὴν ἱστορίαν, ἐγράψαν δὲ πρὸ δεκαεξέτερον ἔτων, ἔκτοτε δὲ ὁ συγγραφεὺς οὔτε συνένγραφέ τι οὔτε ἐδίδαξε.

Γεώργ. Παπανδρέου.

Τὰ συγγράμματα τοῦ κ. Παπανδρέου εἶνε τοπογραφικὰ καὶ γεωγραφικὰ, ἱστορικὰ καὶ γλωσσικὰ. Ἱστορικὸν εἶνε ἡ «Ἱστορία τοῦ ἐμπορίου ἐν σχέσει μετὰ τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς βιομηχανίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων». Ἀλλ' αὕτη εἶνε βιβλίον διδακτικόν, γραφὲν πρὸς χρῆσιν τῶν ἐμπορικῶν σχολῶν καὶ παντὸς ἐμπόρου, ὅχι δὲ πρωτότυπος πραγματεία, οἷον ἀξιόσ. νόμος. Παρόμοιον τι εἶνε καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῆς ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Α. Παπαγεωργοπούλου μεταφρασθείσης «Παγκοσμίου γενικῆς ἱστορίας». Σπουδαιότερα εἶνε ἄλλα τινὰ συγγράμματα αὐτοῦ, τοπογραφικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ, ἐν παρόδῳ πραγματευόμενα περὶ ἱστορικῶν ζητημάτων τῶν περιγραφομένων τόπων. Τοιαῦτα εἶνε ἡ Ἀζιανίς, τὰ Ἡλειακά, τὰ Μεσσηνιακά, ἡ πραγματεία περὶ Φολόης καὶ Λασιώνος (ἐξ ἐνδὸς τυπογραφικοῦ φύλλου), ἡ μονογραφία περὶ τῶν κατὰ τὴν Μεσσηνιακὴν Πύλον (ἐπίσης ἐξ ἐνδὸς τυπογραφικοῦ φύλλου), ἡ Καλαβρυτινὴ ἐπετηρίς, πολὺ τινὰ ἄρθρα τοπογραφικὰ ἐν τῷ ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ

Μάρτ καὶ Χίρστ κτλ. Αἱ ἀρχαιολογικαὶ αὗται διατριβαὶ εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καρπὸς ἰδίων τοῦ συγγραφέως ἐπιταγῶν μελετῶν καὶ περιηγήσεων, καὶ ὡς τοιαῦται κρινόμεναι δὲν εἶνε ἀνάξιαι λόγου, ἅτε δὴ παρέχουσαι πολλαχοῦ πληροφορίας χρησίμους, καὶ δὴ τοιαύτας, οἷαι δὲν εὐρίσκονται ἀλλ' αὐτοῦ.

Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ συγγραφεὺς οὔτε τὰς ἀρχαίας πηγὰς ἐμελέτησε πάντοτε ἀποχωρόντως, οὔτε πάντα ὅσα ἔγραψαν οἱ νεώτεροι. Π. γ. τὰ μὲν συναφῇ χωρία (ἐν τῇ περὶ Πύλου διατριβῇ, τῇ ἐκδοθείσῃ τῷ 1901) τοῦ Θουκυδίδου λίαν ἀνεπαρκῶς καὶ ἀμελῶς ἐξήτασεν. ἠγνόει δὲ τῷ 1901 οὐ μόνον τὴν ἐν ἔτει 1898 δημοσιευθεῖσαν μεγάλην ἐκδοσιν τοῦ Πausanias ὑπὸ τοῦ Frazer, ἥτις θὰ ἦτο χρησιμωτάτη αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἐπὶ παλαιότερον ἐν Πύλῳ ἐκτελεσθεῖσας ἀνασκαφικὰς ἐργασίας καὶ τοπογραφικὰς ἐρεῖνας τοῦ Schliemann (ἐν ἔτει 1889) καὶ τῶν Ἀγγλῶν Grundy καὶ Burrows (ἐν ἔτει 1896). ἐπίσης δὲ ἄγνοε καὶ τὸ σπουδαίον σύγγραμμα Peloponnes τοῦ Philippson. Προχειροτάτη δὲ παραβολὴ τῶν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως γεγραμμένων ἐν τοῖς Ἡλειακοῖς πρὸς τὸ ἄρθρον Elis ἐν τῇ Real-Encyclopädie τοῦ Pauly καὶ Wissowa δύναται νὰ καταδείξῃ ἐτι μᾶλλον τὰ ἀγνοήματα τοῦ συγγραφέως. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις παραλαμβάνει εἰς τὰ συγγράμματά του οὐχὶ σπανίως καὶ ὕλην ἀνάξιαν λόγου καὶ ὄχρηστον. Τὸ ἐλάττωμα τοῦτο παρατηρεῖται μάλιστα ἐν τῇ Καλαβρυτινῇ Ἐπετηρίδι, ἀλλὰ καὶ ἀλλ' αὐτοῦ. Περὶ. π. γ. Ἡλειακ. σελ. 152.

Γεώργ. Σωτηριάδης.

Τὰ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐπιτροπὴν ὑποβληθέντα συγγράμματα τοῦ ὑποψηφίου εἶνε ἕξ, πάντα καθαρῶς ἐπιστημονικά. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τῶν μὴ ὑποβληθέντων ἄλλα μὲν εἶνε μεταφράσεις, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τὴν τρίτομον μετάφρασιν (ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Μαρσλῇ) τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, ἣν ὁ μεταφραστὴς ἐπλούτισε διὰ πολλῶν καὶ σπουδαίων σημειώσεων, καταστήσας οὕτω τὴν μετάφρασιν τιμιωτέραν τοῦ πρωτοτύπου. Ἀλλὰ δὲ εἶνε διδακτικά, ὧν τινὰ καὶ ἐνεκρίθησαν δριμύτερον πῶς τοῦ δέοντος. Πλὴν ἄλλ' ὅμως ἡ ἐπιστημονικὴ τοῦ κ. Σωτηριάδου ἀξία εἶνε πάντοτε πλείστου λόγου ἀξία.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς πρώτης διατριβῆς Zur Kritik des Johannes von Antiochia. Leipzig 1887, ἥτις ἄμα ἐκδοθεῖσα ἔτυχεν πολλῶν δικαιοτάτων ἐπαινῶν ἐν Γερμανίᾳ (ἴδε L. Teep ἐν τῇ Wochenschrift f. klassische Philologie 1888 σελ. 1127 κ.ε., τοῦ W. Fischer ἐν τῇ Berliner Philol. Wochenschrift 1888 σελ. 1402, καὶ τοῦ Krumbacher ἐν τῇ Βυζαντινῇ λογοτεχνίᾳ κλ.) καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ὀρθὴν κρίσιν τῶν κατὰ τὸν Ἰωάννην τούτων. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐξετάζει κριτικῶς πάντα σχεδὸν τὰ εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχέα ἀναφερόμενα, τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἤκμασε, ποῖαν θέσιν ὀφείλει νὰ κατέχῃ μετὰ τῶν Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων καὶ κανὰ πόσον εἶνε γνήσια τὰ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενα ἀποσπάσματα. Περὶ πάντων τούτων εἶχον ἐξενεχθῇ ὑπὸ τῶν σοφῶν μάλιστα τῆς Γερμανίας πολλὰ καὶ ποιήλαι γινώμαι. Ἀλλ' ἄμα ἐσαφηνίσθησαν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καὶ αἱ σχέσεις τοῦ Ἀντωνίου λεγομένου (παρὰ Δίωνι) καὶ τοῦ Ἰωάννου Μαλάξια πρὸς τὰ ἀλλήλους καὶ πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχέα. Πάντα ταῦτα ὁ συγγραφεὺς ἐσαφῆνισε κατὰ τὸ δυνατόν καὶ διελεύκανεν, ἐξετάζων καὶ συγκρίνων αὐτὰς τὰς πηγὰς καὶ ἐλέγχων ὅπου δεῖ τὰς ἐσφαλμένους γνώμας. Ἐὰν δὲ δὲν ἠδυνήθη νὰ διαλύσῃ ὅλους τὸ παχὺ σκότος, τὸ ἐπικαλύπτει πάντα τὰ ζητήματα ταῦτα, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ κ. Σωτηριάδης ὁρθότατα ἐπελάβετο τῆς ἐρεῖνης καὶ ἐξετάσεως πάντων τούτων. Ἐπίσης ἐάν τινες λεπτομέρειαι ἄλλως νῦν ἐρμηνεύωνται ὑπὸ τινῶν, πάλιν ὀφείλομεν νὰ μὴ ἀρνηθῶμεν τὸν δίκαιον ἐπαινον τὸν ὀφειλόμενον εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην κριτικὴν ἡμᾶς καὶ ἱστορικὴν ἐργασίαν.

Μεταβαίνομεν εἰς ἄλλην αὐτοῦ ἱστορικὴν πραγματείαν «Τὸ πεδίου τῆς ἐν Σελλασίᾳ μάχης» (222 π. Χ.). Περὶ τοῦ τοπογραφικοῦ ἡμᾶς καὶ ἱστορικοῦ τούτου ζητήματος πολλοὶ νεώτεροι ἐρευνῆται ἔγραψαν, τελευταῖος δὲ ὁ Kromayer (Antike Schlachtfelder in Griechenland). Πάντες δὲ οὗ-

τοὶ ἐστηρίχθησαν ἐπὶ τῆς ἀρρήσεως τοῦ Πολυβίου. Ὁ κ. Σωτηριάδης ἀσχολήσας ἐπίσης εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν τόπων καὶ αὐτὸς ἐπισκεφθεὶς αὐτοὺς, ἀποδεικνύει ὅχι ἄνευ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι «φύσις καὶ θέσις τῶν τόπων ἀντιστρατεύονται ὁλοσχερῶς πρὸς τὴν τοῦ Πολυβίου ἐκθεσιν.» Τούτο δὲ ἀποδεικνύει διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων στηρίζομένων εἰς τὴν αὐτοψίαν τῶν τόπων, καθ' ἣν ἐγένετο καὶ τὸ παρατιθέμενον «σχεδιάσμα τῶν περὶ Σελλασίαν τόπων». Καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι «ὁ Πολύβιος ἰδίῳις ὁμῶς δὲν εἶδε τοὺς κατὰ τὴν Σελλασίαν τόπους, ἀλλ' ἐν περιγραφῶν ἄλλων ἀνθρώπων κατέστρωσε τὸν τοπογραφικὸν του πίνακα καὶ τὸ σχέδιον τῆς μάχης.» Παραδέχεται δὲ μετὰ τοῦ Delbrück, ὅτι «τοῦ Πολυβίου ἡ περὶ τῆς ἐν Σελλασίᾳ μάχης ἀρρήσις τόσας ἀσφαλείας περιέχει καὶ ἀντιφάσεις, ὥστε ἱστορικῶς καθίσταται ἀχρηστος.» Ἡ πολυσέλιδος αὕτη διατριβὴ μετὰ πολλῶν εἰκόνων καὶ σχεδιαγραφήματος εἶνε πολλοῦ λόγου ἀξία, καὶ ἄλλως καὶ διότι αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἠρευνήσας καὶ κριτικῶς ἐξήτασας μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας πάντας τοὺς κατὰ τὴν Σελλασίαν τόπους. Πρὸς τὴν ἀπάντησιν τοῦ καθηγητοῦ Kromayer (Sellasia) ἀνταπήντησε λίαν εὐστόχως ὁ Σωτηριάδης διὰ δευτέρας διατριβῆς (Anti—Sellasia 1911), ἐν ᾗ, ἀφ' οὗ παρέθηκε καὶ τὴν γνώμην ἄλλου αὐτόπλου ἐρευνητοῦ, συμφωνοῦντος (πρὸς τὸν Σωτηριάδην), τοῦ Loring, ἐκθέτει διὰ μακρῶν καὶ σαφηνίζει δι' εἰκόνων τὰς ἀνυπερβλήτους δυσκολίας, αἵτινες συγκρούονται πρὸς πᾶσαν περὶ τῆς μάχης εἰδήσιν τοῦ Πολυβίου. Ὡς δὲ φαίνεται ἐκ τοῦ τελευταίου κεφαλαίου τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Σωτηριάδου, καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ ἱστοριοδίφαι ἠρέξαντο πειθόμενοι εἰς τὸν κ. Σωτηριάδην.

Μεταβαίνομεν εἰς ἄλλην διατριβὴν αὐτοῦ: «Ζητήματα Αἰτωλικῆς ἱστορίας καὶ τοπογραφίας» (Bulletin de correspond. Hellénique τόμ. XXI). Ἐν τῇ πρώτῳ μέρει τῆς σπουδαίας ταύτης διατριβῆς τῷ φέροντι τὴν ἰδιαίτην ἐπιγραφὴν: «Ἡ ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν στρατεία τοῦ Δημοσθένους ἐν ἔτει 426 π. Χ. καὶ ἡ πόλις Αἰγίτιον» λαμβάνει ἀφορμὴν ὁ συγγραφεὺς ἐκ τοῦ 94ου κεφ. τοῦ Γ' βιβλίου τοῦ Θουκυδίδου, ἐν ᾧ ὁ λόγος περὶ τῆς στρατείας ταύτης καὶ περὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ κεφάλαιον τοῦτο πραγματικῶς, καὶ δὴ γεωγραφικῶν καὶ γεωγραφικῶς, προσπαθὼν νὰ κατασκευάσῃ τὸν γεωγραφικὸν τῆς Αἰτωλίας χάρτην ὁρθότερον προηγουμένων ἐρευνῶν, αἵτινες ἐπίσης ἐξήτασαν τὴν τοπογραφίαν τῆς χώρας καὶ τὰ συναφῆ ἱστορικὰ ζητήματα. Ἀφ' οὗ δὲ ἐχάραξε τὰ γενικὰ ὅρια τῆς χώρας, εἰς ἣν φέρει αὐτὸν ἡ ἀφήγησις τοῦ Θουκυδίδου, εἶτα προβαίνει εἰς τὸν εἰδικότερον καθορισμὸν τῶν τόπων ἐκεῖνων, αἵτινες ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, κατὰ τὰς κινήσεις τοῦ Ἀθηναίου στρατοῦ, προσπαθὼν νὰ ὀρίσῃ αὐτοὺς ὁρθότερον ἄλλων. Μάλιστα δὲ ἐνδιατρίβει εἰς τὰ κατὰ τὸν Οἰνεῶνα, τὴν πόλιν τῆς Λοκρίδος. Πάντα δὲ ταῦτα σαφηνίζει διὰ παρενθεσιμῶν γεωγραφικῶν σχεδίων καὶ δι' εἰκόνων. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς διατριβῆς ἐπιγράφεται: «Ἡ τῶν Γαλατῶν ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν ἐφοδος τῷ 279 π. Χ. καὶ ἡ πόλις Κάλλιον». Ἐνταῦθα ὁ κ. Σωτηριάδης προσπαθεῖ νὰ ὀρίσῃ τὴν θέσιν, ἐν ᾗ ἔκειτο ἡ πόλις Κάλλιον, ἥτις ὑπέστη πανωλεθρίαν ὑπὸ τῶν Γαλατικῶν σιγῶν. Τὸν δὲ καθορισμὸν τῆς θέσεως τῆς πόλεως κατορθοῖ διὰ μιᾶς ἐπιγραφῆς, ἥτις εὐρέθῃ ἐντετυχιμένη ἐν οἰκίᾳ τοῦ νῦν χωρίου Βελουχόβου. Ἐν τῇ Κάστρῳ λοιπὸν τοῦ Βελουχόβου ὀρίζει τὴν θέσιν τῆς πόλεως Κάλλιον. Ἐκ τούτου δὲ ὁρμώμενος καθορίζει τὴν πορείαν τῶν Γαλατῶν καὶ μετὰ πολλῆς πιθανότητος χαράσσει τὴν ὁδόν, ἣν ἠκολούθησαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν, ἐν ᾗ καὶ αὐτοὶ ὑπέστησαν πανωλεθρίαν, τόπος δέ, ἐν ᾧ ἡ πανωλεθρία τῶν Γαλατῶν, ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Σωτηριάδου ἡ θέσις ἡ σήμερον λεγόμενη Κοκκάλια, περὶ τὸ τέρμα τῆς διὰ τῆς Ὁξείας ὁδοῦ.

Ἐν δὲ τῇ πραγματείᾳ, ἥτις ἐπιγράφεται «Ἀνασκαφαὶ ἐν Θέρμῳ» δημοσιεύει ἀνεκδότους ἐπιγραφάς, ἃς καὶ ἐρμηνεύει μετὰ πολλῆς εἰδημοσύνης καὶ ἀκριβείας. Μόνον ἐναχού ἴσως ἐπιτρέπεται νὰ ἔχῃ τις διάφορον γνώμην. Καὶ ποῦ δὲν ἐπιτρέπεται ἄλλως ἐν ταῖς τοιαύταις ἐπιγραφαῖς; Ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ εἶνε ἀρχαιολογική, ἱστορικὴ καὶ γεωγραφική. Οὐδὲν σχεδὸν μένει ἀσφές.

Ἐκτὸς τῶν διατριβῶν τούτων ὁ κ. Σωτηριάδης ἔχει δημοσιεύσει καὶ πλείστας ἄλλας. Τινὲς δὲ ἐκ τῶν διατριβῶν τούτων εἶνε σπουδαιόταται, ὡς ἡ ἐπιγραφομένη Untersuchung in Böotien und Phokis, ἥτις καὶ ἐβραβεύθη διὰ χιλιοδράχμου βραβείου ὑπὸ τῆς ἐν Μονάχῳ Ἀκαδημείας. Ἐπίτης: Das Schlachtfeld v. Chäronea und der Grabhügel der Makedoner (Mitteilung des deutschen Instituts in Athen 1903). Τὰ ἑλληνοειδῆ κείμενα τοῦ Θέρμου (1909). Τὰς δὲ παιδαγωγικὰς καὶ γραμματολογικὰς αὐτοῦ διατριβὰς παραλείπομεν. Ἐνταῦθα δὲ ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι αἱ διατριβαὶ αὐτοῦ δὲν εἶνε πᾶσαι ἱστορικαί, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχαιολογικαὶ καὶ τοπογραφικαί, πᾶσαι δ' ὅμως πρωτότυποι, παρέχουσαι σπουδαίας συμβολὰς εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ἀρχαιολογίαν.

Ἐκ τῶν ὀλίγων δὲ τούτων διατριβῶν (διότι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι, ἃς ἤτοι αὐτὸς δὲν ὑπέβλεπεν ἢ ἡμεῖς δὲν ἐλάβομεν πρὸ ὀφθαλμῶν), ἃς βραχέως ἀνελύσαμεν, καταφαίνεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἱκανότης καὶ σπουδαιότης καὶ ἐμπειρία τοῦ ἀνδρὸς περὶ τε τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ δὴ καὶ τὴν ἐρευνᾶν καὶ κρίναι καὶ ἐρμηνεύειν τῶν πηγῶν. Ἀλλὰ καὶ διδακτικῆς ἱκανότητος καὶ δεξιότητος εὐμοιρεῖ, εἴπερ τις ἄλλος, ὁ εὐπαίδευτος συγγραφεὺς, δυνάμενος εὐχερῶς νὰ ἐρμηνεύῃ καὶ ἀναπτύσσῃ προφορικῶς παντοῖα ζητήματα ἐπιστημονικά, καὶ μάλιστα ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά. Τὴν δ' ἁληθῶς ὑπέροχον αὐτοῦ διδακτικὴν ἱκανότητα ἀνεγνώρισεν καὶ ἡ Πρυτανεία τοῦ ἐν Βιέννῃ Πανεπιστημίου, εὐχαριστήσασα δημοσίᾳ διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τοὺς Αὐστριακοὺς φοιτητὰς γενομένην Γερμανιστὶ πρὸ τῶν μνημείων διδασκαλίαν.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὄφειλε πρὸ πολλοῦ νὰ εἶνε καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, καὶ νῦν δὲ εἶνε ὁ πάντων ἀρμοδιώτατος, ἵνα καταλάβῃ τὴν ἔδραν τῆς Γενικῆς Ἱστορίας.

Ὁ Ἀ. Σκιας περὶ τῶν ὑποψηφίων διὰ τὴν ἔδραν τῆς Γενικῆς Ἱστορίας κρίνει, ὅπως καὶ ὁ εἰσηγητὴς Γρηγόριος Βερναρδάκης. Ἐπομένως ἀποφαίνεται περὶ μὲν τοῦ Δ. Πατσόπουλου, ὅτι τὰ μὲν πονήματα αὐτοῦ εἶνε μόνον διδακτικὰ βιβλία καὶ βραχυταῖς τινες διατριβαὶ μὴ ἱκανοποιοῦσαι τὰς ἀξιώσεις τοῦ νόμου ΓΩΚΣ' καὶ οὐδαμῶς ἀρκούσαι νὰ δικαιολογήσῃσι πρότασιν περὶ νέου διορισμοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν ταύτην ἔδραν, περὶ τοῦ Δ. Καλαποθάκη, ὅτι αἱ διατριβαὶ αὐτοῦ εἶνε ἀξίολογοι, ἀλλ' ἀνεπαρκεῖς καὶ ἀναφέρονται ἅπασαι εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν μόνον· περὶ τοῦ Γ. Παπανδρέου ὅτι τὰ πονήματα αὐτοῦ δὲν ἱκανοποιοῦσι τὰς ἀξιώσεις τοῦ νόμου ΓΩΚΣ', περὶ δὲ τοῦ Γ. Σωτηριάδου ὅτι ἁληθῶς μὲν ἐκτὸς διδακτικῶν τινῶν βιβλίων δὲν ἔχει συγγράψῃ ἕργα κυρίως εἰπεῖν ἱστορικά, ἀλλ' ὅτι ἐν φιλολογικαῖς καὶ ἀρχαιολογικαῖς πραγματείαις ἔχει λίαν εὐδοκίμως ἐξετάσει ὅχι ὀλίγα ζητήματα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀρχαίας τε καὶ μεσαιωνικῆς παρασχὼν ἀξιολόγους συμβολὰς εἰς τὴν ἐπιστήμην. Διὰ ταῦτα καὶ διὰ τὴν ἐγνωσμένην ἐξοχὸν διδακτικὴν ἱκανότητα τοῦ Γ. Σωτηριάδου ὁ Ἀ. Σκιας κρίνει αὐτὸν πολὺ ὑπέρτερον τῶν ἄλλων ὑποψηφίων καὶ ἱκανὸν νὰ διδάσκῃ ἐν τῇ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ.

Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου περὶ τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν τῆς γενικῆς ἱστορίας εἶνε ὅτι, ἐπειδὴ οὐδεὶς τῶν ὑποψηφίων πληροῖ τὸν ὅρον τοῦ ΓΩΚΓ' νόμου, ὅστις ὀρίζει «Τακτικὸς καθηγητὴς διορίζεται... ὁ δημοσιεύσας ἀξίας λόγου πραγματείας, ὧν τοὐλάχιστον μία πρωτότυπος, ἀφορώσας τὸν εἰδικὸν κλάδον τῆς ἐπιστήμης δι' ὧν ὠρίσθη ἐν τῷ παρόντι νόμῳ ἡ ἡδὴ κενὴ ἔδρα», κρίνει καὶ προτείνει ὡς καταλλήλοτερον τῶν συνυποψηφίων τὸν ἐπίτιμον καθηγητὴν τῆς γενικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ Δημήτριον Πατσόπουλον, ὅστις τὴν γενικὴν ἱστορίαν ἐδίδαξεν ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ καθ' ὅλον τὸν μακρὸν χρόνον τῆς ἐν αὐτῷ διδακτικῆς δράσεως αὐτοῦ καὶ ἐπομένως κέννηται περὶ τὸν ἱστορικὸν τούτον κλάδον, ὡς δικαίως ἐξάγει καὶ ὁ εἰσηγητὴν Γρηγόριος Βερναρδάκης, «ἀναντιόρρητον διδακτικὴν ἱκανότητα καὶ εἶνε ἀνώτερος πάσης κρίσεως.»